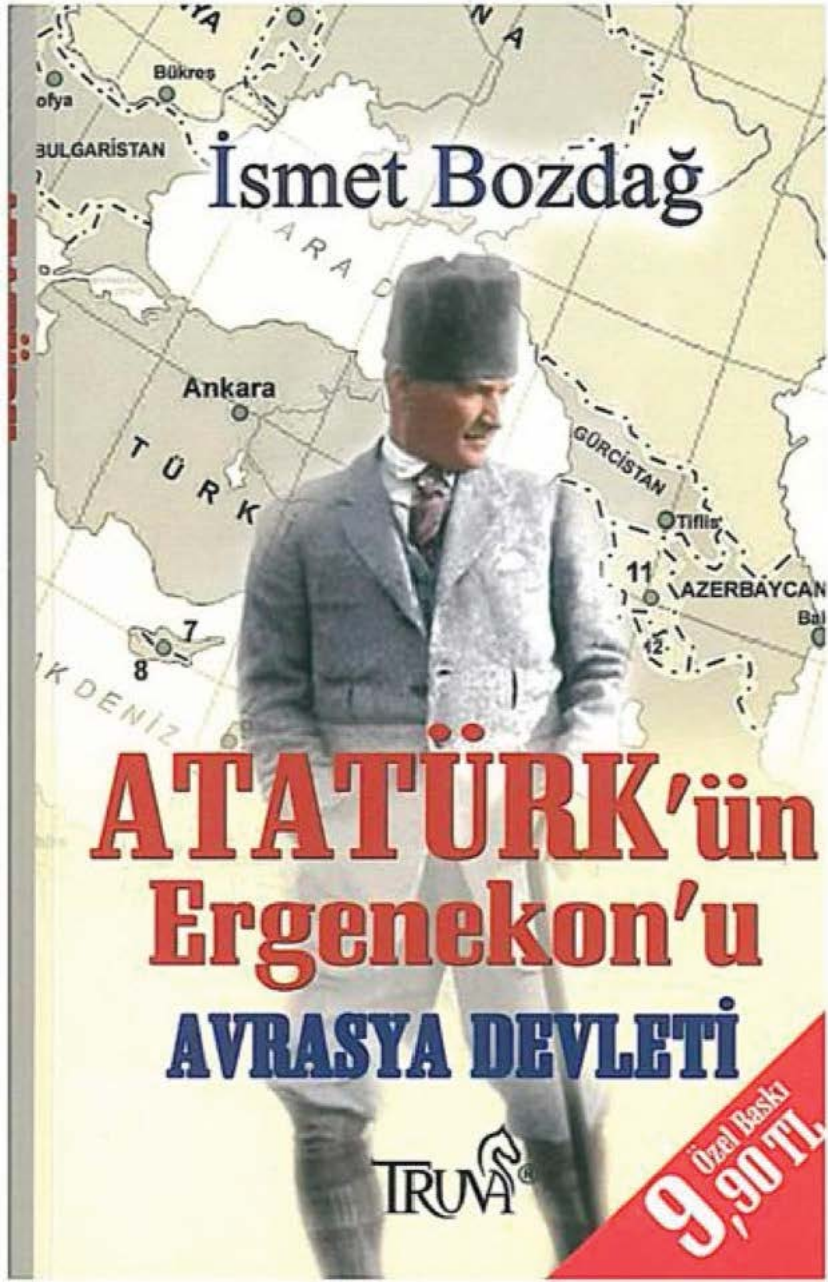

İsmet Bozdağ
Bükreş
BULGARİSTAN
Ankara
TÜRK
GÜRCİSTAN
Tiflis
AZERBAYCAN
ATATÜRK'ün
Ergenekon'u
AVRASYA DEVLETİ
Özel Baskı
9,90 TL
TRUVA

İsmet Bozdağ
Ankara
AZERBAYCAN
ATATÜRK'ün
Ergenekon'u
AVRASYA DEVLETİ
TRUVA
Özel Baskı
9,90 TL

ATATÜRK'ÜN ERGENEKON'U AVRASYA DEVLETİ

TRUVA YAYINLARI®

İSMET BOZDAĞ

Araştırmacı-Yazar. Daha çok yakın tarihle ilgili araştırmalarıyla tanınmıştır.

1916 yılında Bursa'da doğdu, ilk ve orta öğrenimini burada tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Gazetecilik Enstitüsü'nü bitirdi.

Vatan, *Tasvir*, *Son Posta*, *Hürriyet*, *Günaydın*, *Milliyet*, *Güneş* ve *Tercüman* gazetelerinde yazılar yazdı. Yakın tarihle ilgili elliye yakın eseri bulunmaktadır.

Truva'da Yayımlanan Eserleri:

Harem Penceresinden İkinci Abdülhamit
Kürt İsyanları
Darağacında Bir Başbakan, Menderes Menderes
Bilinmeyen Atatürk, Celal Bayar Anlatıyor
Soykırım mı Hodri Meydan
Tarih Yarındır
Atatürk'ün Türkiyesi
Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri
Bitmeyen Devlet Kavgası
İki Aşk Arasında Atatürk: Latife ve Fikriye
Atatürk'ün Sofrası

İÇİNDEKİLER

ÖN DEYİŞ	7
GAZİ PAŞA DİYOR Kİ	13
KARANLIK KORİDOR	16
CUMHURİYET ON YAŞINDA	28
KARANLIKTA KONUŞULANLAR!	47
VARLIĞINDAN VERECEKSİN!	54
HEM BARIŞA HEM SAVAŞA MESAJ	60
TÜRK DEVLETİNİN BİÇİMİ NE OLSUN?	66
SOVYETLER BİRLİĞİ NAZLANIYOR	78
ZOR ZAFER!	91
ATEŞTEKİ KESTANELER	97
BİR YAMAN GEÇİT	103
ZAFER AMA HERKESİN BEKLENTİSİ BAŞKA	110
SOVYETLER BİRLİĞİ VE DEVRİMLER	116
SOVYETLER FARKEDİYOR.	122
TARİHİ YAPAN ADAM	128
AYNI SOYUN DEVLETLERİ	135

SOVYETLER TETİKTE 141
ATATÜRK VE MAC ARTHUR 148
MÜRŞİT İLİMDİR 155
ATATÜRK'LE İNÖNÜ'NÜN DIŞ POLİTİKA YÖNETİMİNDEKİ ÇATIŞMALARI 158
ATATÜRK DİL KURULTAYI'NDA 185
SON'UN BAŞI 191
İNÖNÜ SORUNU 197
SOYAK'IN ANILARINDA GERÇEKLER 212
DURUM... 219
SUÇLUYORUM! TARİH ADINA DAVACIYIM! 226
BAZI KELLELER UÇABİLİR 232
DÜNYA ATATÜRK İÇİN NE DEDİ? 234
ATATÜRK İÇİN ÇAĞDAŞLARI NE DEDİLER? 254
10 KASIM 1938: SAAT 9.05 KIYAMET SAATİ 259

ÖN DEYİŞ

Gazi Mustafa Kemal, Dram'a düşmüş; bir **"fikir vurgunu"** yemiştir:

Daha, 1900'lü yılların başında;

Daha, Osmanlı Devleti Aliyyesi 5,5 milyon kilometre kare topraklara hükmederken...

Daha, Balkan savaşları bile olmamışken, Selanik'te Yonyo Gazinosu'nun üst katındaki küçük salonda arkadaşları ile otururken; Osmanlı Devleti'nin parçalanacağını öne sürmüş; fakat yerine neyin gelmesi gerektiğini söylememişti; çünkü söylese, katıla katıla gülerlerdi... Mustafa Kemal Paşa, hiçbir şeyi **vaktinden önce** açıklamamış, **zamanı gelmeden oluşmasına** girişmemiştir!

Osmanlı Devleti'nden, Yunanlılar kopmuştu; Sırplar kopmuştu; Rumenler kopmuştu; Bulgarlar, Ermeniler, Araplar, Arnavutlar, devletin pörsümeye

başlamış derisini yırtıp fırlayacakları zamanı gözlüyorlardı! Peki, Osmanlı Devleti'nin bıraktığı siyasi boşluğu kim ya da kimler dolduracaktı?.. Ne doldurabilir, ne doldurmalı idi?..

Mademki çok uluslu devletleri milliyet akımları parçalamaktaydı; **milliyet akımlarının etkileyemeyeceği** toplum, nasıl bir toplum olmalıydı?

Bu soru, beynini yıllarca tırmaladı.

Sonunda, Prusya'nın nasıl kurulduğunu; çok kısa bir zaman içinde, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu, ardından Fransa'yı nasıl yendiğini; Roma Devleti'nin, -hemen bütün Avrupa'yı ele geçirdiği hâlde- Almanya'yı dize getiremediğini hatırlayınca; **dil, tarih, kültür birliği ve bütünlüğünün,** devletlerin hayatında başrol oynadıklarını fark etti ve Osmanlı Devleti'nin parçalanmasıyla bırakacağı siyasi boşluğu; Anadolu Yarımadası'ndan ta Çin Seddi'ne kadar uzanan topraklar üzerinde -değişik adlar altında- aynı yaradılış kaderini: **kültür, dil, din, tarih** olarak yaşayan toplumların, kolayca bir araya gelebileceklerini düşündü ve ölümsüz bir devletin, bu temeller üzerinde kurulabileceğini fark etti.*

İşte Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Dram'a düştüğü an budur!

Çünkü, o günkü Kolağası Mustafa Kemal, "Gazi" ve "Mareşal" olduğu, Türkiye Cumhuriyeti Devle-

---

* Ruşen Eşref Ünaydın ile sohbetler.

ti'nin **"Cumhurbaşkanlığı"** mertebesine ulaştığı zaman da bu fikrin alışırmasını yaşadı ve bu fikir disiplini içinde gözlerini yumdu.

Bu; **"fikir, tarih, gelecek"** mirasını -Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin- kaderine sahip olan İsmet İnönü reddetti!

Reddetmekle de kalmadı; hem tahrip etti; hem, başlayan çalışmaları, tersine sürerek Sovyetler Birliği'ne bir çeşit teminat verdi!

Atatürk, Türk Tarih Kurumu'nu; Batı Türkleri tarihi ile Orta Asya Türkleri tarihini bütünleştirmek için mi kurmuştu!

İnönü, bu çalışmaları hemen durdurdu ve kurumu, bu tür düşünceye zemin olabilecek bütün çalışmalardan uzaklaştırarak, Batı tarihi ve uygarlığı üstünde çalışmalara ve tercümelere yönlendirdi!

Atatürk, Türk Dil Kurumu'nu, Batı Türkleri (Anadolu) ile Orta Asya Türklerinin dil bütünlüğünü sağlayıp ortak dil oluşturmak için mi kurmuş ve çalışmalar başlatmıştı?

İnönü, Orta Asya Türklerinin dil ve lehçelerine Anadolu Türklerinin yaklaşmaları şöyle dursun; "Ari Dil yaratmak" parolası arkasında; Anadolu Türklerinin de -nerdeyse- birbirlerini anlayamaz hâle düşecekleri bir Dil zorlamasına -parlak desteklerle- yol açtı ve arkaladı.

Atatürk, Balkan ve Sadabat paktların kurulmasına, -hem Sovyetlerden gelecek, hem Orta Avrupa'dan-

gelecek tehlikelere karşı mı öncülük etmişti? O, Sovyetler Birliği'ne sadık ve vefalı bir komşu olduğunu ispatlamak için hem, bu paktlardaki Türkiye'nin aktif çalışmalarını durdurdu; hem girişimi ele alabilecek devletlere güçlükler çıkardı! Böylece, Atatürk ile birlikte, Balkan ve Sadabat paktları da tarihe karışmış oldular. Bu yüzden, İkinci Dünya Savaşı başladığı zaman, ne Almanların ne Sovyetlerin önünde takılacakları bir silahlı direniş vardı! Alman orduları, bir haftada Yunanistan'a indiler ve Trakya'daki sınırımıza dayandılar.

Gerçi bu iki pakt, savaşın kaderini değiştiremezdi; fakat Türkiye'ye savaş sonrasında bir prestij kazandırabilirdi!

Ayrıca, ne kadar yürek daraltıcı bir tutumdur ki, İnönü'nün, Sovyetler Birliği'nin gözüne girmek için yapılan bunca fedakârlıklara rağmen -gözüne girmek şöyle dursun- gözünden düşmemize sebep olmuş ve 1938 yılında sona eren "**Türkiye-Sovyetler Birliği Barış ve Saldırmazlık Paktı**"nın yenilenmesi isteğimizi de reddetmiş; savaş sonunda da Türkiye'den: **Kars, Ardahan** ve **Artvin** vilayetlerinin kendi topraklarına eklenmesini istemiş; **Boğazlar** üzerinde de kendisi ile yeni bir statü hazırlanmasını teklif etmiştir!

Bu hayal kırıcı istekler karşısında İnönü, kendisini demokrasi cephesine atmış; Sovyetlerin düşmanlığını bile göze almak zorunda kalmıştır! İnsanların da devletlerin de yaptıkları yanlışlar, cezasız kalmaz! İsmet İnönü'nün korktuğu, en sonunda başına gelmiş ve kurucusu olduğu partinin genel başkanlığından

düşürülmüş ve son yıllarını -1960 Anayasası'nın eski cumhurbaşkanlarına sağladığı "senatör" olmak hakkını kullanarak- Cumhuriyet Senatosu'nun bir sırasında, ecelin kendisini bulmasını beklemiştir! Acaba, o senato sıralarında tek başına oturduğu günlerde; yaşadığı hezimet ile **Atatürk'e** ihaneti arasında bir köprü olabileceği, hatırından geçmiş midir?

Sanmıyorum!*

Peki şimdi ne olacak?..

Ne yapmamız gerekli?..

Bence, Atatürk'ün bıraktığı yerden hemen başlamalı!.

---

* Bana: "İsmet Paşa düşmanlığı yapıyorsun" diyenler oluyor!. Asla!. İsmet Paşa'nın düşmanı değil, dostuyum; ama "acı söyleyen" bir dostu! Bir kere, İsmet Paşa benim adımı taşıyor. İnsana adından daha sevimli ne gelir? İsmet Paşa, zekidir! Zeki insanlara bayılırım. Yeteneklidir: Kısa vadeli politikada üstüne yoktur! Kendisine ve ailesine karşı dürüsttür! Hangi sebeple olursa olsun, devleti, kapalı rejimden açık rejime geçirmiştir. 12 Temmuz Beyannamesi -arkasında hangi kaygılar yatarsa yatsın- Türkiye'nin "Magna Carta"*sıdır!. İsmet Paşa, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Atatürk'ten sonra gelen kurucusudur; bu yönden, kendisine çok şeyler borçluyuz. Bana lütfen "İsmet Paşa düşmanlığı"nı yakıştırmayınız!.. Magna Carta: Devletler, önceleri, baskıya dayanan bir anlayışla yönetilmekteydi. Bu anlayışa son vermek amacıyla 1215 yılında İngiltere Kralı'na kabul ettirilen bildiri olan Magna Carta, insan hakları kavramının ilk belgesi sayılır.

Ortak bir tarih oluşturmalı ve bunu bütün öğrencilerle birlikte, aydınlarımızın okuyup öğrenmelerini sağlamalıyız!

Bugünkü dil kargaşasından en kısa sürede kurtulmanın ve ortak bir dil oluşturmanın -mutlaka- bir yolunu bulmalıyız!.

Hemen bu Türk devletleriyle birer **Barış ve Saldırmazlık Paktı** imzalamalıyız. Bunu, **kültür anlaşmaları** izlemeli; öğrencilerine Türk üniversitelerinde yüksek kontenjan tanımalıyız! Mutlaka, ortak bir alfabede buluşmalıyız! Bu devletlerdeki milis güçleri, ordumuzun deneyimli elemanlarıyla -dıştan gelebilecek saldırılara karşı- eğitmeliyiz!

Ortak bir sözlüğümüz olmalı.

Ve burada saymaya gerek olmayan, ülkeleri birbirine yaklaştırıcı, bağlayıcı çalışmalara hemen girişmeli ve bu konuda hiçbir fedakârlıktan çekinmemeliyiz!.

Bütün bu çalışmaların karşısında bugünkü Rusya'yı bulabiliriz!. Rusya'ya, **gerçekçi olmasını** hatırlatmak, elbette Dışişleri Bakanlığı'mızın işidir! Eğer demir tavında dövülebiliyorsa, bilelim ki Türklerin -sıcak bir ortamda- bir araya gelmesi tavı, ha geçti, ha geçiyor! İşi biraz daha ağırdan aldık mı, kıyamete kadar pişmanlık duyacağımız son bir hata işlemiş olacağız!

İsmet Bozdağ

GAZİ PAŞA DİYOR Kİ

"Bizi, kendi benliğimize sahip kılan bu uyanışa, bize kendimizi bulduran bu gerçek tetikliğe daha önce sahip bulunsaydık; daha eskiden kendi varlığımız, kendi selametimiz, kendi amacımız için çalışmış olsaydık; bugünkü sonuç daha parlak olur ve biz son badirelere düşmeyerek, dünyanın en mutlu milleti olurduk!

İtiraf etmek zorundayız, bütün İslam dünyası toplumlarında, hep yanlış düşünceler, yanlış kararlar hüküm sürdüğü içindir ki, Doğu'dan, Batı'ya kadar bütün İslam toplumları, düşman ayakları altında çiğnenmiş, düşmanların tutsaklık zincirleri altında yaşamıştır.

Görüyoruz ki herhangi bir toplum, yeni bir biçime girince, benimsediği yeniyi, özümsemekte güçlük çekiyor. Sürekli olarak, uzun bir geçmişin,

kendi yeni varlığında yaşamayı sürdürdüğünü görüyor. Geçmiş yüzyılların yarattığı uygarlığın, yeni oluşumunda da yaşadığını görüyor ve bunlara bağlı kalıyor. Böylece, 'yeni' ile 'eski' birbirine karışarak bir başka yeni ortaya çıkarıyor.

Bu doğal kural, İslamiyet'i kabul eden milletlerde de işledi. İslamiyet'in çok yüksek, çok kıymetli gerçeklerini ve yargılarını -olduğu gibi- benimsemekte güçlük çektiler. Ama önceleri görülen bu kültür direnişi, daha sonraları, âdet ve geleneklerle karışarak yeni bir değer ortaya koymuştur.

Bunun sağlanması için, aydınlarla, halkın, aynı hedefe dönük çalışmaları lazımdır. Aydın'ın, halka katacağı fikir ve düşünceler, halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalı.

Türk ocakları, milletin kültürü üzerinde önemli etkiler yapmalıdır; zaten yapıyorlar ve yapacaklardır. Biz, milliyet düşüncesini uygulamada çok gecikmiş bir milletiz. Bunun zararlarını, çalışmalarımızı arttırarak geçiştirmeye çalışmalıyız.

Bilirsiniz ki, milliyet düşüncesini, millet idealini çürütüp çöktürmeye yönelen bütün çalışmalar, başarısız olmuşlardır. Çünkü tarih, olaylar ve gözlemler, insanlar arasında milliyetin bütünleyici gücünü ortaya koymuştur. Milliyet aleyhinde büyük çalışmalar yapıldığı hâlde, yine de milliyet fikrini öldüremediği, kuvvetle yaşamaya devam ettiği görülmüştür, görülmektedir.

15 • ATATÜRK'ÜN ERGENEKON'U

Bizim milletimiz, milliyetinden uzaklaşmasının çok acı cezalarını gördü. Osmanlı Devleti içinde yaşayan çeşitli milletler, milliyetlerine sarılarak kendilerini kurtardılar; Biz, ne olduğumuzu, onlardan öğrendik! Kuvvetimizi yitirdiğimiz anda bizi aşağıladılar; anladık ki, kabahatimiz kendimizi unutmamız imiş!..

Dünyanın bize saygı duymasını istiyorsak, önce bizim kendi benliğimize sarılmamız ve bu gerçeğe ulaştığımızı dünyaya göstermemiz lazımdır. Millî benliklerini bulamayan milletler, başka milletlerin avıdır."

"Hâkimiyet-i Milliye" 26. 03. 1923

KARANLIK KORİDOR

Mücadelenin deli-fişek kahramanlarından "Deli Halit Paşa"; TBMM'de vurulmuş!

Vuran, arkadaşı Ali Çetinkaya!

Konu, TBMM'de görüşülüyor.

Yıl 1924.

Kahraman Paşa'nın arkadaşları; **"Milletin Kâbesi"** sayılan **Meclis'te;** Millî Mücadele'nin iki kahramanı silahla vuruşacaklar ve biri, ötekini öldürecekti!. "Bu nasıl iş?.. Nerede yaşıyoruz?.." diye konuşuyorlar.

Gazi Mustafa Kemal meclise gelmiştir; müzakereleri izliyor.

Bir sıraya tek başına oturmuş. Refet Paşa (Bele), gözü, Gazi Mustafa Kemal Paşa'da: meclis zabıt kâtibinin duyacağı kadar bir sesle:

"Yarı karanlık bir odada üç gün, üç gece! Üç gün üç gece!.." diye mırıldanıyor!

Mustafa Kemal Paşa bunu duydu mu?

Sanmıyorum!

Çünkü böyle bir sözün bugüne dek yayılmaması mümkün değil! Demek Refet Paşa, zabıt kâtibine yakın bir yerdeydi.

- Demek, konuşulan konu, o kadar duyarlı idi ki, herkes gözünü kürsüye dikmiş, kendisini konuya kaptırmış olacaktı!

Ama ne demekti, **"Yarı karanlık bir odada üç gün üç gece!"**

Besbelli ki bu, **Amasya'da** yaşanmış, üç gün üç gece olacaktı!.. Ne konuşulmuştu acaba bu "üç gün, üç gece"de?

Tarihler, **"Amasya Mülakatı"**nın **"çok önemli"** olduğunu yazarlar ama bu konuşmalardan tek satır bile vermezler! "NUTUK"ta da -bu konuda- bilgi yoktur.

Oysa konu önemli...

Konuya katılanlar önemli...

Konuşulanlar önemli...

Ama kaynak yok!

Bereket, Millî Mücadele'nin kilit adamlarından Kâzım Karabekir Paşa, bu toplantıya katılmamış; bu yüzden Amasya Mülakatı'nın merkez adamı Mustafa Kemal Paşa, kendisine uzun bir telgraf çeker ve toplantıda konuşulanları özümleyerek bildirir!

Karar: Her çareye başvurarak vatanı kurtarmak!

Bunu sağlamak için, ordu içinde yapılacak işler:

Ülke ölçüsünde alınacak önlemler;

İstanbul Hükûmeti'ne, İngilizlere ve Saray'a karşı tutum;

Gerekli silah ve paranın nerden aranacağı vb. anlatıldıktan sonra: "Bolşevik Rusya ile iş birliği yapılarak, oradan para ve silah yardımı sağlanması" ve bunun için hemen -bazı aklı başında kimseleri Rusya'ya göndererek- gerekli çalışmaların başlatılmasına varıncaya kadar bütün ayrıntılara değinildiği hâlde, **"Millî Misak Kararı"** konusunda hiçbir işaret yoktur!

Oysa Erzurum Kongresi'nde alınan şekliyle **"Milli Karar"**; Sivas Kongresi'nden sonra tanımlandığı gibi; **Millî Yemin** anlamına **"Millî Misak"**, Erzurum-Sivas kongrelerinin ürettiği en büyük politikadır!

Düşünülsün bir kez: Birinci Dünya Savaşı'na girmeden beş milyon kilometre kare tutan Osmanlı ülkesinin, dört milyon kilometre kareden fazla bir bölümü, savaşı yenilgi ile bitirdiğimiz için -barış masasına oturmadan- terk ettiğimizi açıklıyoruz! Dünya siyasi tarihinde bir benzerini bulmak -imkânsız değilse- güçtür!

"Bu topraklar, zaten, silah bırakılmasından önce, düşman güçleri tarafından işgal edilmiş, Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmıştı! Bu nedenle, bu topraklardan vazgeçmek, gerçekçi bir politikadır" diye düşünenleri, bu noktada haklı bulmuyoruz; çünkü:

Rus orduları, iki kez İstanbul'un burnunun dibine, Ayastefanos'a (Yeşilköy'ün eski adı) kadar gelmişlerdir ama; barıştan sonra, Tuna'nın karşı kıyısına çekilmişlerdir!..

Yine Almanlar, iki kez Paris'e girmiş, yerleşmişlerdir ama barıştan sonra kendi sınırlarına dönmüşlerdir.

Tarihte bunun yüzlerce örneği varken, barış masasına oturmadan savaşta yitirilmiş toprakların tümünden gönül rızası ile vazgeçildiğinin -dünyanın siyasi literatüründe- bir tek emsali bile yoktur!

TOPRAK HOVARDALIĞI MI?

"Millî Misak", normal bir belge değilse, nedir? Bir hesapsız toprak hovardalığı, hatta sakın bir şaşkınlık belgesi olmasın?..

Bu soruların karşılıklarını bulabilmek için, 1907 yıllarında Selanik'te, Beyaz Kule'deki barlardan birinde, leblebi ile rakısını içen Kolağası Mustafa Kemal ve arkadaşlarının arasına girelim; masada beş kişi var: Tevfik Rüştü (Aras), Yüzbaşı Fuat (Bulca), Yüzbaşı Nuri (Conker), Hatip Ömer Naci ve Kolağası Mustafa Kemal...

Her zaman yapıldığı gibi: "Ne olacak memleketin hâli?" konuşuluyor!

Her kafadan çıkan ses, ayrı... O kadar ayrı ki, "Sallandırırsın on namussuzu bir sabah meydanda; bak bakalım işler düzeliyor mu, düzelmiyor mu?" diyen bile var!

Mustafa Kemal'e soruyorlar: "Ee.. Sen ne diyorsun?.." Kalemi cebinden çıkarıp bir kâğıt istiyor; veriyorlar. Mustafa Kemal, Osmanlı'nın Balkan Savaşı öncesi haritasını çiziyor; sonra haritanın bazı yerlerini karalamaya başlıyor ve uzatıyor çizdiği haritayı arkadaşlarına:

- İşte Osmanlı Devleti Aliyyesi'nden, çok yakında bu kalacak!

Arkadaşları, kâğıdın beyaz bırakılmış parçasına merakla eğiliyorlar:

Halep'i içine alan, Bağdat'ı dışında bırakan, İran'a dokunmayan; Batı'da, Selanik'e kadar uzanan Osmanlı haritası!. Masadan kahkahalar yükselir:

- Bu içki sana dokunmuş oğlum, kadehi bırak!

- Rüyanda gördünse, abdestsiz uyumuş olmalısın!

- Amma yaptın be Kemal!..

Mustafa Kemal, çizdiği haritayı, -ana yakasından akrabası olan- Yüzbaşı Fuat'a (Bulca) verir:

- Sakla bunu... Sadece on-on beş yıl sonra göster bu efendilere; boylarının ölçüsünü alsınlar! Kimin, kime güleceği o zaman anlaşılır!. der.*

VER Kİ, İSTEMEK HAKKIN OLSUN!

İşte Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi'nde teklif edip kabul ettirdiği **"Millî Misak"** kararı, o

---

* Fuat Bulca'nın damadı Bursa Milletvekili Haluk Şaman, Atatürk'ün çizdiği haritayı, kayınpederinin evrakı arasında gördüğünü bana söyledi ve içeriğini anlattı.

haritanın biraz küçülmüşü idi! Mustafa Kemal'in arkadaşları, Fransız İhtilali'nin dünyada estirdiği milliyet rüzgârlarının neler yaptığını ve daha neler yapabileceğini bilmiyordu ama Mustafa Kemal biliyordu!

Yunanistan'ın, Sırbistan'ın nasıl koptuğunu;

İtalyanlara, kendisi ile birlikte kahramanca direnen Libya Müslümanlarının bile, bağımsızlığa nasıl imrendiklerini görmüştü!

Öyleyse, öteki Osmanlı bölgeleri de imreneceklerdi! Öyleyse, neden bağımsızlık savaşı açıp Osmanlı'ya boşu boşuna düşman olsunlar! Bağışla ve bağışlayan devlet ol!. Ver ki, istemeye hakkın olsun!. İşte, Mustafa Kemal'in mantığı budur!.

Onun böyle düşündüğünü, Mustafa Kemal'in okul arkadaşı Ali Fuat Paşa (Cebesoy), "Sınıf Arkadaşım Atatürk" adlı kitabının 152. sayfasında şöyle anlatıyor:

"Mustafa Kemal, **'Misak-ı Millî'** programının ilk müsveddelerini 1907'de tespit etmiş; devleti, Türk çoğunluğunun yaşadığı kısım üzerine oturtmak, tasfiyeyi düşmanlar yapacağına, bizzat yapmayı ve başına buyruk bir Türk Devleti kurmayı tasarlamıştı."

İşte, Mustafa Kemal mantığı budur!.

Fakat; **"Millî Misak"** içeriği, bundan ibaret değil!.

İtilaf Devletleri karşısında tek muhatap, **İstanbul Hükûmeti** idi.

Oysa Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da yeni bir devletin temellerini atıyordu.

İstanbul Hükûmeti ve **Saray,** zaten bu topraklardan barış masasında vazgeçmek zorunda kalacaktı!

Ama o:

İstemeden verecek olursa;

İtilaf Devletleri, ister istemez onunla ilgilenecekler; böylece de **meşruiyetini** benimsemiş olacaklardı!

MEŞRUİYET, Zaferden daha önemli idi!

Barış masasında **"kuvvet"**in meşrulaşması başka; meşruiyetin hesaplaşması büsbütün başkadır!. Birinde, **istedikleri kadar** verirsin; birinde **istediğin kadar**... Lozan müzakereleri, Mustafa Kemal Paşa'yı doğrulamıştır!..

BAĞIŞ DEĞİL TERK

"İstenmeyeni vermek, Allah'a mahsus!." denilmiştir.

Sen, devlet olarak istenmeyeni -hem de düşmanına- vermeye kalkarsan, sana ne demek gerekir?..

Üstelik: "Börtü-böcek" soyundan bir şeyler bağışlamıyorsun!

Bağışladığın, uğruna sellerle kan döktüğün vatan toprağıdır!.

Üstelik bu toprakların altı, **petrol denizi!.**

Dahası, **kutsal topraklar** bunlar!

Yetmiş iki milletin gözü bu topraklarda...

Ve sen, hovardaca düşmanına bağışlıyorsun bunları!

Neyin nesi, bu savurganlık acaba?..

Gerçekçi açıdan bakıldığında, **"Millî Misak"** tablosu budur!.

Ama Mustafa Kemal Paşa, peşinde zaferler sürükleyen bir komutan olduğuna göre, bunun bir anlamı olmalı herhâlde!. Nedir, bu toprak hovardalığının arkasında yatan?..

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, yabancı devletler gözünde bir **MEŞRUİYET kazanmak** ve onlara **doğrudan muhatap olmak** düşüncesi yattığı gibi; müzakereye açılmış bir BARIŞ ŞARTNAMESİ teklif etmek fikri de vardır.

Mustafa Kemal Paşa, demek istiyordu ki: "İşte verebildiklerim! Bundan ötesini zorlama!. Ya siperlerden çıkalım, ya yeni siperler kazalım!."

Mesaj buydu!

Bu mesaj, İstanbul Hükûmeti'nden gelmiş olsaydı, çok başka algılanabilirdi!

Ama, **"Anadolu Hükûmeti"** -işgal kuvvetlerinin gözünde- bir **"asi general fırtınası"** idi. Daha, "gücü" de **"meşruiyeti"** de belirmemişti bu asi generalin!.

Bu yüzden İstanbul Hükûmeti'ni yoklamak için, "Paris Konferansı" icat edildi. Bu konferansta Osmanlı Devleti'ni tek başına temsil eden, Damat Ferit Paşa'dır. Müzakere masasına, savaştan önceki Osmanlı Devleti'nin haritasını koydu! Yapılması gereken de buydu zaten!.. Ama İtilaf Devletleri de "toprak hovardalığının kaynağını" böylece öğrenmiş oldular!.

Eğer bu toprak hovardalığının tek gerekçesi: "İtilaf Devletleri'ne MESAJ vermek" olsaydı, kesinlikle buna: "bağışlanması mümkün bir hata" gözü ile bile bakmak mümkün olmazdı! Çünkü, bu topraklar için -daha dün denebilecek geçmişte- dereler gibi Türk kanı akıtmıştık!.. Elimizde; -yarın yapılacak barış görüşmelerinde verilecek- toprak tavizi bile kalmıyordu! Lozan'da bu yüzden kıvrandık durduk!.

Bu yüzden Karaağaç Yunanistan'da kaldı!

Bu yüzden İngilizlerle, **"Hilafet Pazarlığı"** yapmak zorunda kaldık!

AYAKLANACAKLARSA NEDEN BANA?

Mustafa Kemal Paşa, biliyordu ki, bu topraklar için, Müslüman Araplar, Müslüman Türkleri; "Gâvur" İngilizlerle birlik olup, sırtlarından hançerlemişlerdi! .

Acaba cembiyelerini (hançer) Müslüman kanında yıkarken, besmele de çekiyorlar mı idi?.

Ama bu "İslam'ın anavatanında" kabile ruhu ayakta idi!

Batı'nın milliyetçiliği, Doğu'nun kabileciliğine cila oluyor, kitleleri ayaklandırıyordu!

Mustafa Kemal Paşa demek istiyordu ki: "Neden bana ayaklansınlar; madem ayaklanacaklar; İngilizlere karşı yapsınlar bu eylemlerini! Biz de anavatanımızı kuralım!. Madem Araplar bizimle olmayı istemiyorlar; madem İngilizler, bize bırakmamaya yeminli!.. Alsınlar da başlarına çalsınlar!."

Bütün bunlar, Mustafa Kemal Paşa'nın açıktan savunabildiği şeylerdi. Nitekim bu düşüncelerini Erzurum Kongresi'nde -bazı dostları aracılığıyla- açıkladı, tartışmalarını yönetti. Ancak, bütün bu sûrî mantık (resmî mantık) gerekçeleri, **toprak hovardalığını** aklamaz! Şimdi "**asıl sebep**"e geleceğiz!.

ASIL SEBEP

15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar geçen zaman parçası içinde:

Avrupa'nın SİYASİ DENGESİ, Osmanlı Devleti'nin varlığına bağlı idi. Rusya'nın yumuşak karnında Osmanlıların yaşaması; Almanya, Fransa, Avusturya gibi Avrupa devletlerini, Rus sarkıntılığından kurtarıyordu! Bu devletler arasında kopan savaşlarda Osmanlıların tercihi, zafer işareti idi.

Oysa Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Osmanlı Devleti, Türkiye adı altında yaşamasını sürdürse bile; askerî ve ekonomik önemini yitirmiş olacağı için, bir denge unsuru ortadan kalkmış oluyordu.

Bunun yerini ne tutabilirdi acaba?..

Bölgesel uzlaşmalar, belki caydırıcı bir rol oynayabiliyordu ama Osmanlı Devleti tarihi, tükenmiş miydi?.. Yoksa, kabuk değiştirerek yeniden havalanabilir miydi?..

İşte bu noktada, normal **"Akıl"** ile **"Deha"** arasındaki fark işledi ve yeni bir **"Ebed Müddet Devlet"**

modeli ortaya çıktı: 40-50. paralelin Asya bölümünde -Anadolu'dan başlayıp Doğu Türkistan'a kadar uzanan alanda- farklı adlar altında Türkler yaşıyordu... Onlar, dil, tarih, din ve etnografik bir bütünlük içindeydiler. Ancak o gün, Sovyetler Birliği'nin pençesi altındaydılar. Orada **potansiyel büyük bir Türk devleti** yatıyordu!. İşte yeni Türkiye'nin hedefi!.

Gerçi, 1920'lerin Türkiye'sinde bunu tasarlamak, -normal insanlar için- bir hayaldir ama dehalar için, gerçektir! Nitekim Selanik'te arkadaşlarına, Osmanlı Devleti Aliyyesi'nin gelecekteki haritasını çizerken, Mustafa Kemal, zihninde, geleceğin **"Türk Devletleri Birliği"**ni de vicdanında bir sır gibi taşımakta olduğu anlaşılıyor. Çünkü 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a ayak bastığından ölene kadar, açık-örtülü, bütün hareketlerinde, bu amacı fark etmemek mümkün değildir!

Sivas'tan Ankara'ya gelir gelmez, yaptığı işler arasında komşumuz İran Şahı Rıza Pehlevi ve Afganistan Şahı Emanullah Han ile mektuplaşmak vardır!

Olaylar geliştikçe, mektuplaşmalar sıklaşacak, ziyaretler başlayacak, hatta gönül almak için **"Hediye"**ler gönderilecektir! Nitekim 1924 yılında Gazi Mustafa Kemal Paşa, İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Türkiye'yi ziyareti fırsatını kullanarak, bir uçak hediye etmiş ve bir başka gelişi için, Ahmet Saygun'a opera hazırlatarak Ankara'da temsil ettirmiştir! Bugün bile müm-

kün olmayan bu girişimlerin 1924 Ankarasında nasıl gerçekleştirmiş olduğunu kavramak mümkün değildir ama, gerçektir, gerçekleştirilmiştir!.*

Afganistan Şahı Emanullah Han'a büyük şairimiz -ve insanlarla sıcak ilişkiler kurmakta üstüne olmayan- Yahya Kemal Beyatlı'nın Kâbil'e Sefir olarak gönderilmesi ve Afganistan'ı, ordu, bürokrasi ve toplum olarak çağdaşlaştırmak için Türkiye'den sayısız doktor, mühendis, yönetici ve bilim insanı yollanmasının anlamını kavramak, kolay değildir.

Ama Mustafa Kemal Paşa'nın kafasında taşıdığı devleti hatırlayacak olursak, bunların ne anlam taşıdığı kolayca çözülür. Türkistan'a ulaşmanın yolu, İran ve Afganistan üzerinden geçiyordu. Bu sebeple bu iki devletin, Mustafa Kemal Paşa'nın sıcak beraberliğinde olması gerekti. Atatürk'ün özverilerinin kaynağı buydu!

Nitekim 1933 yılının 29 Ekiminde Gazi Mustafa Kemal Paşa, bir genç doktorun sorusu üstüne, bu fikrini -saklaması kaydı ile- açıklamıştır! Bu mahrem konuşmayı açıkladığımız zaman, Türk devrimlerinin hangi hedefleri taşıdığı, daha derli-toplu olarak anlaşılabilecektir.

---

* "ATATÜRK ve ADNAN SAYGUN", Dr. Gülper Refiğ; İstanbul (Bu opera kompakt diske alınarak kitapla birlikte satışa sunulmuştur.)

CUMHURİYET ON YAŞINDA

1933 yılının 29 Ekim gecesini yaşıyoruz.

Cumhuriyet'in onuncu yıldönümü şenlikleriyle yer, yerinden oynuyor!.

Hele Ankara -Atatürk'ün yeni baştan kurduğu şehir- ayakta.

Bu büyük günü kutlamak için, dost ve müttefik ülkelerden heyetler gelmiş!

Oteller, sefaretler bu konuklarla dolup taşıyor.

Ankara Palas'ın koca salonları, Cumhuriyet balosu için yetmemiş de Ziraat Bankası'nın giriş holünde, benzeri bir balo düzenlenmiş!.

Bunun dışında: o zamanki Türk Ocağı'nda Gazi Mustafa Kemal Paşa, kordiplomatiğe "akşam yemeği" veriyor!.

Atatürk, kendi eserinin onuncu yılını, iliklerine kadar yaşıyor. Türk Ocağı salonunu dolduran ya-

bancı temsilcilerle konuşuyor, şakalar yapıyor, şereflerine ayrı ayrı kadeh kaldırıyordu.

Saatler, masal gibi aktı, gitti...

Gece yarısından sonra yabancı diplomatlar, Atatürk'ün iznini alarak birer ikişer çekildiler. Sonunda Atatürk'ün çevresinde: Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nün Atatürk'ü korumakla görevlendirdiği İhsan Sabri (Çağlayangil) ile Sebati (Ataman), Dışişleri Bakanlığı'nın bazı daire müdürleri ve yaverler kaldı.

Gece, çok neşeli geçmiş, yenilmiş, içilmiş, konuşulmuştur, ama Atatürk, hâlâ diri, hâlâ konuşmaya hevesli... Etrafındakilere:

- Bizimkiler nerde? diyor. Bu sözün anlamını hemen kavrayan Dr. Tevfik Rüştü Aras, Atatürk'ün her zaman sofrasını paylaştığı; Salih Bozok, Kılıç Ali, Nuri Conker, Recep Zühtü'yü soruşturduğunu anlamıştı.

- Ziraat Bankası salonundaki baloda Gazi Hazretleri diye cevap verdi. Atatürk:

- Öyleyse, ne duruyoruz! Biz de oraya gidelim!.

Bir yayla gecesinin serinliği içinde arabalara biniyorlar ve bir süre sonra, Ziraat Bankası'nın önünde iniyorlar.

YARMANIN GİRMENİN KOLAYI YOK

Balo salonu, öylesine hıncahınç dolu idi ki, yarmanın, girmenin kolayı yoktu.

Koruma görevlileri, biraz zorladılar, ama ne yapsalar boşuna. Salon kilitlenmiş gibiydi. Bu yüzden Atatürk'ü, Ziraat Bankası müdürünün odasına aldılar.

Gazi, umum müdür masasına oturmuştu; beraberindekilerin bazıları da koltuklara, iskemlelere çöktüler. Bazıları ayakta dikiliyorlardı. Gazi, bir süre, banka umum müdürünün koltuğu karşısındaki bir tabloya gözlerini dikti.

Bu, İhap Hulusi'nin (Görey) Ziraat Bankası için yaptığı bir afişin aslı idi. Tabloda yaşlı bir köylü, elinde orak, dinlenmekte; yanında da buğday rengi saçları ile bir köylü kızı, bir kucak başağı kolları arasına almış, gülümsüyor!. Sonra, sonsuz ufuklara kadar, üzerlerine yel vurmuş sallanan buğday başakları.

Atatürk tabloya bir süre baktı ve sonra yanındakilere sordu:

- Nedir bu resim?.

- Ziraat Bankası'nı sembolize ediyor, Gazi Hazretleri. Banka, çiftçiye kredi dağıtıyor da...

Gazi, yergili bir espri içinde konuştu:

- Hadi canım sen de!.. Ben şimdiye kadar bankaların iflas ettirdiği çok adam gördüm ama ihya ettiğine rastlamadım! Bunların ustası Celal Bey'dir (Bayar)!

Odada, hafif bir gülümseme gezindi. Gazi sordu:

- Niye beni buraya getirip kapattınız, bakalım? Buraya bu resmi seyretmeye gelmedik, baloya geldik!

Etrafındakiler, balonun çok kalabalık olduğunu, yol açmanın güçlüğünü anlatıyorlar; insanların içki nedeni ile fazla neşelendikleri için, olay çıkabileceğini ima ediyorlar; ama Gazi hiç oralı değil:

- İyi ya işte, tamam! Aradığımız bu değil mi? Ne dediniz? Kalabalık, dediniz. Ne demek "Kalabalık?" insanlar demek, meclis demek!. Meclis ne demek?.. Konuşulacak yer demek!.. Benim vatandaşlarım orada Cumhuriyet'in onuncu yılını kutlamaktalar. Elbette neşeli olacaklar!. Elbet de içkili olacaklar!.. Onların bana soracakları vardır. Benim de onlara söyleyeceklerim. Yürüyün, gidiyoruz!.

Koruma görevlileri hemen davranıp aşağıya iniyorlar; salondakilere, Atatürk'ün gelmekte olduğunu söyleyerek yol açmaya çalışıyorlar; oradakiler de Atatürk'ün ismini duyunca -yol açmak şöyle dursun- kapı önünü doldurarak yarılmaz bir insan barikatı oluşturuyorlar; bir alkış, bir kıyamettir kopuyor.

Atatürk gülümseyerek bakıyor olup bitene... Sonunda, yanındakilere dönüp

- Bana bir iskemle getirin! diyor. Getiriyorlar. Kapı ağzına konulan iskemleye çıkmasıyla bütün salon bir anda Atatürk'ün yüzünü görüyor. Caz, çaldığı parçayı yarıda bırakarak, "Dağ başını duman almış" marşını çalmaya başlıyor; salon, havaya

kalkan ellerin alkışları ile çın, çın çınlarken: "Yaşa Gazi Paşam!", "Yaşa Cumhuriyetimizin babası" sesleri, salonun duvarlarını da gümbür, gümbür gümbürdetiyor!

MUTLULUĞUNUZU PAYLAŞACAĞIM!

Atatürk, iki elini havaya kaldırarak salonu susturdu.

- Teşekkür ederim!. Beni dinleyin bakalım şimdi!.

Bıçak yemiş gibi, sesler kesiliyor bir anda... Caz susuyor... Kadehler susuyor, insanlar suspus oluyorlar!. Atatürk, konuşmaya başlıyor:

- Cumhuriyetimizin onuncu yılını kutlamak için toplanmışsınız!.. Görüyorum hepiniz neşe içinde, mutluluk içindesiniz. Ben de sizden biri olarak, neşenizi, mutluluğunuzu paylaşmak için geldim. Bu büyük günde, devlet başkanınız olarak, sizin bana soracaklarınız vardır. Benim size söyleyeceklerim olabilir. Fakat görüyorsunuz, bu koşullarda görüşmek mümkün değil!. Bu meclisin verimli olabilmesi için, ilkin aranızdan bir başkan seçmenizi teklif ediyorum.

Salondakiler, kadınlı-erkekli bir ağızdan bağrışıyorlar:

- Başkanımız sizsiniz!. Başkanımız sizsiniz!.

Atatürk bağrışmaları el işareti ile bastırarak:

- Böyle olmaz!. Bunu söyleyerek siz beni, "baş-

kan adayı" göstermiş oluyorsunuz. Peki adaylık teklifinizi kabul ettim; oyunuza sunuyorum:

Başkanlığımı kabul edenler!.. Etmeyenler... Kabul edilmiştir!. Gösterdiğiniz güvene teşekkür ediyorum.

Salonu, yeni baştan, havayı çınlatan alkışlar dolduruyor.

- Şimdi seçilmiş başkanınız olarak size emrediyorum: Benim hizamdan itibaren sağ taraftakiler, sol taraftakiler, orta yerdekiler, gidebildikleri kadar geriye çekilsinler!

Salon, öylesine dolu idi ki, insanlar santim santim ve birbirlerine gömülerek uygun bir boşluk yaratabildiler.

Atatürk etrafındakilere:

- Şimdi bana bir masa ile sandalye getirin! diyor, getiriyorlar. Oturuyor masanın başına ve salondakilerin üzerinde gözlerini gezdirerek soruyor:

- Bana soracak sorusu olan var mı?..

Beyaz bir el kalkıyor havaya. Bu, bir deniz yüzbaşısıdır. (Olayın tanıkları, bu deniz yüzbaşısının adını kesin olarak bilemiyorlar. Fakat, "Nejat olsa gerek" diyenler var.)

- Gel bakalım, otur yüzbaşı!.

Atatürk, masanın önündeki sandalyeyi gösteriyor eli ile yüzbaşı oturuyor.

BİR DENİZ YÜZBAŞISI

Atatürk gülümseyerek yüzbaşının yüzüne bakıyor:

- Evet, seni dinliyorum...

Yüzbaşı konuşmaya başlıyor:

- Gazi Hazretleri! Siz 34 yaşında iken, Anafartalar kumandanı idiniz! Emirlerinizde bir ordu vardı. 35 yaşında iken, başınızda bir zafer tacı taşıyordunuz! Ben bugün 36 yaşındayım. Gördüğünüz gibi, yüzbaşıyım! Benim, -değil bir filoya-, bir gemiye bile kumandan olabilmem için, daha yirmi yıl beklemem lazım!. Yirmi yıl sonra, yani 56 yaşında benden ne hizmet beklenebilir? Bütün enerjimi tüketmiş olacağım!. Ayrıca, kazandığım bu komuta mevkiinde kaç yıl kalacağım?.. Siz, Cumhuriyeti "Büyük Nutkunuz"da gençliğe emanet ettiniz! Ben, bir Cumhuriyet genci olarak yüzbaşıyım! Emanetinizi korumak ve yaşatmak istiyorum! Fakat bunu en iyi biçimde yapabilmem için, "yetkim" olması gereklidir! Bu sebeple sizden istirham ediyorum: Ordu terfi bareminde yeni bir ayarlama yapılmasına emir buyurunuz. Gençler, işbaşına geçsinler! Sizin elde ettiğiniz hizmet fırsatlarını, sizin eserinizi koruyacak olan gençlik de elde etsin!

Yüzbaşı sustu.

Salonda çıt çıkmıyordu. Atatürk'ün yüzü karışmış, başı öne düşmüştü. Çatık kaşlarının altından bakan mavi gözlerini yüzbaşıya dikerek sordu:

- Başka?..

- Başka yok, Paşam!

- Demek bu kadar!

- Evet Gazi Hazretleri..

Gözlerini, salondakiler üstünde gezdirdikten sonra yüzbaşıya döndü:

- Bak, dinle yüzbaşı!. Benim, 34 yaşında kumandan olmam yanlış!. Senin, 36 yaşında yüzbaşı olman doğru!.

Sen olağanüstü günlerle, sıradan günleri birbirine karıştırıyorsun!. Bir ihtilal ortamı ile bir düzen ortamının ne demek olduğunu bilmiyorsun! Benim, kumandan olduğum yıllarda, bir imparatorluk çatırtılar içinde batıyordu. Vatan hercümerç içindeydi. Dünyanın en büyük devletlerinin gemileri, askerleri ile Çanakkale Boğazı'nı zorluyordu. Sen Ana-baba gününün ne demek olduğunu bilir misin? Hah, Ana-baba günü idi o günler işte!. O günlerde rütbe, mevki düşünülemez! O günlerde can düşünülemez, can!. O günlerde her kişi bulunduğu yerde, ölüme kadar, ne yapması gerekliyse onu yapar! İşte ben, böyle bir ortamda, kumandan oldum, zafer kazandım!.

"Sen sadece benim yaşıma bakmışsın!. Yaşıma bakacağına, içinde boğuştuğum hercümerce baksana!. Sen hangi ortamdasın, bunu düşündün mü?.. Sen, elbette bir filo komutanı olabilmen için daha yirmi yıl bekleyeceksin!. Ancak, o zamana kadar elde edebileceğin bilgi, tecrübeden bu memleket istifade edebilir. Gençlik, pazıda değil, kafadadır! Sen bunu kavramamışsın!.

Teklifiniz reddedilmiştir! Buyurun efendim, yerinize!.

Yüzbaşı süklüm püklüm yerinden kalktı. Atatürk'ten özürler dileyerek kalabalığın arasına karıştı. Salonda çıt çıkmıyordu.

KAFAYI BULMUŞ BİR VATANDAŞ

Atatürk, gülümseyerek salondakilere baktıktan sonra sordu:

- Başka?.. Başka konuşmak isteyen?..

Kalabalığın arasından uzun boyu 40-50 yaşlarında görünen, iyice sarhoş bir vatandaş ileriye çıktı. Uzun boyu ile durduğu yerde rakkasmışçasına sallanıyordu!. İçkiden, dili peltekleşmişti.

- Paşam, Paşam, Büyük Paşam!. Benim aziz Paşam!. Elini ayağını öpeyim Paşam!. Hık...

Görüntü komikti. Salonla birlikte Atatürk de gülüyordu. Birden, insanlara hâkim olmasını bilen sesi ile konuştu:

- Bırak şimdi bunları!. Ne söylemek istiyorsun?..

İçkili vatandaş, bu söz üzerine biraz toparlanır gibi oldu. O peltek dili ile konuştu:

- Cumhuriyeti verdin bize... Ne demek Cumhuriyet?.. Hık... Fazilet demek, adam olmak demek! Bunu kutluyoruz burada işte! İçiyoruz, eğleniyoruz, dans ediyoruz. Hık! Ama sen geldin, burayı meclise çevirdin, Gazi Paşam benim!.

Atatürk'ün patlattığı kahkahaya salon da katıldı. Birden kıkırdamalar koptu, kıkırdamaların hesabı yoktu artık. Atatürk, tekrar konuştu, kızmamıştı, gülümsüyordu:

- Dur, anladım, tamam! Sen, demek istiyorsun ki; "Burada gülüp eğleniyorduk; Cumhuriyetin tadını çıkarmaktaydık!. Sen geldin, meclise çevirdin burasını. Ağzımızın tadı kaçtı. Sen bu işten vazgeç; biz yine eskisi gibi eğlenelim. Teklifin bu, değil mi?..

İçkili vatandaş, kendi kendine söyleniyordu.

- Her şeyin iyisini sen bilirsin Paşam! Sen bilirsin dedin mi kavga çıkmazmış!.

Atatürk gülümseyerek:

- Bakın, bu arkadaşınızın bir teklifi var. İşittiniz!. Teklifi kabul edenler ellerini kaldırsın...

Hiç kimse kımıldamıyordu.

- Teklifi reddedenler!

Eller havayı doldurdu. Atatürk:

- Teklifin reddedilmiştir, hadi bakalım yerine!

İçkili vatandaş, yerden temennalarla, kalabalığın arasına karışıp kayboldu. Atatürk sordu:

- Başka sorusu olan yok mu efendim!

BİR GENÇ DOKTOR ÜÇ SORU SORUYOR

Bu kez, orta boylu, 24-25 yaşlarında görünen bir genç, bir adım ilerleyerek kalabalıktan sıyrıldı:

- Benim sormak istediğim bazı şeyler var, Gazi Paşa hazretleri!.

- Buyurun, oturun!.

Genç, güvenli adımlarla -ve tam bir saygı içinde- masaya yaklaştı ve sandalyeye oturdu.

- Adın ne?..

- Zeki.

- Ne iş yaparsın?..

- Bu yıl Tıbbiye'yi bitirdim Paşam, doktorum.

- Güzel... Konuş bakalım.

Salondakiler, geçen iki olaydan sonra, Atatürk'ün karşısına çıkmaya cesaret eden bu gence, hem saygı, hem tedirginlikle bakıyorlardı. Doktor Zeki, elbette heyecanlı idi ama bunu belli etmeyecek kontrole sahipti. Cümleleri düzgün, sesi etkili idi:

- Siz, kumandan olarak başarılı, devlet adamı olarak büyük, lider olarak bulunmaz bir insansınız! Doğruların içinden, "en doğru" olanı seçiyor; seçtiğiniz doğrulara milleti inandırıyorsunuz!. Az gelir dünyaya sizin ölçünüzde insan!. Onun için, biz de sizin peşinizden koşuyoruz, fakat üç şey var ki, bunları ya ihmal ettiniz; ya da başaramadınız!. Ben, bu üç şeyi sizden öğrenmek istedim Gazi Hazretleri!.

Atatürk dikkat kesilmişti. Salonda, tek soluk bile işitilmiyordu:

- Nedir bu üç şey!.

- Saltanatı kaldırdık!. Hilafeti kaldırdık!. Cumhuriyeti kurduk. Başımızdan fesi, kalemimizden Arap harflerini attık. Bugün, **Mecelle**'nin yerine oturmuş, bir **Medenî Kanun**'umuz var. Bu kadar kısa bir süre içinde bu başarılar, ancak sizin gibi bir önderle oluşturulabilirdi. Fakat bir şey var ki, istemediğimiz, milletçe çabaladığımız hâlde başaramadık! BÜROKRASİYE yenildik Paşam!. Hem de dövüşe dövüşe yenildik!. Şimdi sizinle, buradan yüz metre ilerde Vakıflar Müdürlüğü'ne gidelim; orada, Saray günlerinden kalma testi ile Saray günlerinden kalma kafayı, bir masanın başında yan yana buluruz!

Doktor Zeki sustu. Atatürk, bütün ciddiyeti ile gözlerini genç adamın yüzüne dikmiş, dinliyordu. Önem verdiği konulara girdiği zaman yaptığı gibi: "Hımmm" dedi ve konuştu:

- Peki, başka?..

"BİZE İDEAL VERMEDİN!"

Doktor Zeki, ikinci gözlemini anlattı. (Bu gözlem, önemli olmakla birlikte, görgü tanıklarının hafızasından silinmiş. Bu yüzden buraya geçiremiyoruz.) Atatürk, bu ikinci gözlemi de dikkatle dinledikten sonra, yine bir "hımm" diyerek soruyu noktaladı. Dr. Zeki, üçüncü soruya geçti:

- Gazi Paşam!. Saltanatı kaldırdık. Hilâfeti, meclisin manevi şahsiyetinin içine aldık; bunlar, yapılana kadar bir milletin ideali olabilirler. Fakat, yapıldıktan sonra, yeni bir düzen kurulur ve işler. Onun iyi işlemesini sağlamaya mecburuz!. Yaptığımız öteki devrimlerde

yapıldıkları an ideal olmaktan çıkar. Artık ideallerimiz, yaşadığımız gerçekler hâline dönüşmüştür. İyi ya da kötü sonuç vermesi, bizim sorumluluğumuzun sonuçlarını belirler.

Ama bir de milletlerin: babadan oğula sıçrayan uzun vadeli idealleri vardır. Siz bize, böyle bir ideal aşılamadınız!. Yahut benim bundan haberim yok! Bunu bize açıklar mısınız Gazi Hazretleri?..

Bu, birbiri peşinden gelen üç soru, 1933 yılının 29 Ekim gecesini, -fikirle çatlatacak kadar- şişirdi. Atatürk, genç doktorun yüzüne şefkat ve sevgi ile bakıyor ve susuyordu. Hemen sonra:

- Başka var mı çocuğum?.. * dedi.

- Hayır Gazi Paşam, hepsi bu kadar!.

Atatürk, bir süre daha sustu. Sonra bakışlarını salondakilerin üstünde gezdirerek:

- Biz, burada, pek de münasip bir iş yapmıyoruz! Gecenin bu ilerlemiş saatinde, hem de Cumhuriyet'in onuncu yılını kutlayan vatandaşların neşesini bölerek, oturmuş konuşuyoruz! Bu yüzden, benim de pek "münasebetli" olmayan bir önerim var; oyunuza sunacağım: Susadım! Canım bir kadeh şampanya istiyor. Bu yüzden oyunuza başvuruyorum: "Benim, riyaset divanında görev hâlinde iken bir kadeh şampanya içmemi uygun görenler, ellerini kaldırsın!" Eller havalandı.

- Uygun görülmüştür. Şampanya gelsin!.

---

* "Çocuğum" deyimini Atatürk, yalnız önem verdiği kişilere kullanırdı.

"BOĞUŞA, BOĞUŞA YENECEĞİZ!"

Hemen bir garson, şampanyayı kadehi ile birlikte masaya yerleştirdi ve açtı. Kadeh, doldu. Atatürk, düşünceli hâlini bırakmadan şampanyaya dudağını değdirdikten sonra Doktor Zeki'ye döndü:

- Haklısınız Zeki Bey, söylediklerinız doğrudur; eksiklerimiz var! İdeal, ele geçince ideal olmaktan çıkar! Artık o, yaşanan, korunan bir varlık olmuştur. Bu düşünceniz doğru. Doğru olan bir fikriniz daha var: Kırtasiyecilikle boğuştuğumuz!. Ama, boğuşa, boğuşa yenildiğimiz doğru değil!. Bazı şeyler vardır ki, bir kanunla bir emirle hatta bir işaretle düzeltilebilir. Ama bazı şeyler vardık ki, kanunla, emirle, milletçe omuz omuza boğuştuğunuz hâlde düzelmezler! Bu durumlarda zaman, en büyük devrimcidir!

Fesi atar, şapkayı giyer adam!. Ama alnında fesin izi vardır! Siz, sarıkla gezmeyi yasaklarsınız; kimse sarıkla dolaşmaz. Ama bazı insanların başındaki görünmez sarıkları yok edemezsiniz!. Çünkü onların içinde birikmiş değer yargılarımız vardır!. Bir kuşak geçmeden bunları tam anlamı ile gerçekleştirmek kolay değildir. Zihniyet, yüzlerce yılın birikimidir. Boğuşursunuz onlarla sadece; ama birden yok edemezsiniz! Getirdiğin, değiştirmek istediğinden daha çağdaş değilse, başaramazsın! Ancak daha çağdaş bir sosyal müdahale, eski yapının yerini alabilir.

Genç arkadaşımız, "boğuşa boğuşa yenildik" dedi. Hayır hanımlar, beyler; yenilmedik. Boğuşuyoruz!.. Ve boğuşa boğuşa yeneceğiz!.. Önemli olan bu-

dur! Yani boğuşmaktan yorulmamak, yenik düşmemektir! Milletler, boğuşa, boğuşa ilerlerler. Yorulan, umutsuzluğa düşen yenilir. Biz, inanıyoruz! İnandığımız şey, çağdaştır, doğrudur, yenidir!. Öyleyse, "eski"yi, "geri"yi, "işe yaramaz"ı mutlaka yeneceğiz demektir. Çünkü bunun başka çaresi yoktur! Yaşamak kanunu budur!.

Atatürk, birinci sorunun karşılığını verdikten sonra, Doktor Zeki'nin -tespit edemediğimiz- ikinci sorusuna da uygun bir karşılık verdi ve ardından, kelimelere basa basa konuşmaya başladı:

- Üçüncü soruya gelince: Bunlar vicdanımıza yazılmış gerçeklerdir; konuşulmaz, yaşanır!

Elbet bu milletin bir ülküsü olacaktır. Ama bu ülküler, devletler tarafından açıklanmaz; Millet tarafından yaşanır! Nasıl, bakarken, gözlerimizi görmüyor, onunla her şeyi görüyorsak, **Ülkü** de onun gibi, farkında olmadan vicdanlarımızda yaşar ve her şeyi ona göre yaparız. Ben, devlet başkanıyım!. Sorumluluklarım vardır! Bu sorumluluklarım altında konuşamam!. Bu konuda genç arkadaşlarımla ayrıca konuşacağım.

"CUMHURİYETİMİZ KUTLU OLSUN HANIMLAR BEYLER!"

Doktor Zeki'ye "Siz şöyle bu tarafa geçin" dedi ve salona sorup:

- Başka konuşmak isteyen var mı?

Az önceki içkili, uzun boylu vatandaş, bir yerlerden ortaya çıkmayı becerdi. Olabildiğince derlenmiş, toparlanmıştı ama yine de dili hafifçe sürçmekteydi:

- Paşam, benim büyük Paşam!.

Atatürk gülerek elini kaldırdı:

- Anladım! Deminki önerini yeniden oya koymamı isteyeceksin!. Tamam. Şimdi sırasıdır. Önerini, arkadaşların da kabul ettiler. Cumhuriyetimiz kutlu olsun Hanımlar, Beyler!.

Atatürk, salonu dolduran alkışlar arasında kalktı; Doktor Zeki'yi de yanına alarak Umum Müdür odasına geçti. Oturdular. Atatürk'ün arkasında, duvarda bir Türkiye haritası vardı. Karşısında oturan Doktor Zeki'ye:

- Benim arkamdaki haritayı görüyor musun?. dedi.

- Evet Paşam.

- O haritada, Türkiye'nin üstüne abanmış bir blok var; Onu da görüyor musun?

- Evet, görüyorum, Paşa hazretleri.

- Hah... İşte o ağırlık, benim omuzlarımın üstündedir. Omuzlarımın üstünde olduğu için, konuşamam!.

Düşün bir kere... Osmanlı İmparatorluğu ne oldu?.. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ne oldu?.. Daha dün, bunlar vardılar. Dünyaya hükmediyorlardı!. Avrupa'yı ürküten Almanya'dan bu-

gün ne kaldı?.. Demek hiçbir şey, sürgit değildir!. Bugün, "ölümsüz" gibi görünen nice güçlerden, ilerde belki pek az bir şey kalacaktır. Devletler ve milletler, bu idrakin içinde olmalıdırlar.

BUGÜN DOSTUMUZ, AMA YARIN?

Bugün Sovyet Rusya, dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Devlet olarak bu dostluğa ihtiyacımız var! Fakat yarın ne olacağını kimse kestiremez. Tıpkı Osmanlı İmparatorluğu gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi parçalanabilir!. Bugün, elinde sımsıkı tuttuğu milletler, avuçlarından sıyrılabilirler. Dünya, yeni bir dengeye ulaşabilir!

İşte o zaman Türkiye, ne yapacağını bilmelidir!.

Bizim bu dostumuzun yönetiminde dil bir, inanç bir, öz bir kardeşlerimiz vardır. Onları arkalamaya hazır olmalıyız!.

"Hazır olmak" yalnız o günü susup beklemek değildir; **hazırlanmak lazımdır...** Milletler, buna nasıl hazırlanırlar?.. Manevi köprülerini sağlam tutarak!.. Dil, bir köprüdür; inanç bir köprüdür; tarih bir köprüdür!.. Bugün biz, bu toplumlardan dil bakımından, gelenek, görenek, tarih bakımından ayrılmış, çok uzağa düşmüşüz!. Bizim bulunduğumuz yer mi doğru, onlarınki mi?.. Bunun hesabını yapmakta fayda yoktur!. Onların bize yaklaşmasını bekleyemeyiz; bizim, onlara yaklaşmamız gerekli...

Tarih bağı kurmamız lazım. Folklor bağı kurmamız lazım. Dil bağı kurmamız lazım...

Bunları kim yapacak?

Elbette Biz!..

Nasıl yapacağız?..

İşte görüyorsunuz, "Dil Encümenleri", "Tarih Encümenleri" kuruluyor.*

Dilimizi, onun diline yaklaştırmaya, tarihimizi ortak payda hâline getirmeye çalışıyoruz. Böylece, birbirimizi daha kolay anlar hâle geleceğiz. Bir sevgi parlayacak aramızda; tıpkı bir vücut gibi, kaderde ve mutlulukta birbirimizi duyacağız ve arayacağız. Ortak bir dil amaçladığımız gibi, ortak bir tarih öğretimiz olması gerekli... Ortak bir mazimiz var, bu maziyi, bilincimize taşımamız lazım. Bu sebeple okullarda okuttuğumuz tarihi, Orta Asya'dan başlattık!. Bizim çocuklarımız, orada yaşayanları bilmelidirler. Orada yaşayanlar da bizi bilmeli...

İşte bunu sağlamak için de "Türkiyat Enstitüsü"nü kurduk. Kültürlerimizi, bütünleştirmeye çalışıyoruz! Ama bunlar, açıktan yapılmaz! Adı konularak yapılacak işlerden değildir. Yanlış anlaşılabildiği gibi, savaşlara da sebep olabilir. Bunlar, devletlerin ve milletlerin derin düşünceleridir.

---

* Dil ve tarih üzerindeki çalışmalar, önceleri "Encümen" biçiminde başladı. Daha sonra bunlar "Türk Dil Kurumu", "Türk Tarih Kurumu" hâline geldiler.

İşitiyorum: Benim dil ve tarih ile uğraştığımı gören kısa düşünceli bazı vatandaşlarımız; "Paşanın işi yok! Dil ile tarih ile uğraşmaya başladı" diyorlarmış. Yağma yok!. Benim işim, başımdan aşkın! Ben bugün çağdaş bir Türkiye kurmaya ne kadar çalışıyorsam, **"Yarının Türkiyesi"nin** temellerini atmaya da o kadar dikkat ediyorum.

Bu yaptıklarımız, hiçbir millete düşmanlık değildir. Barıştan yanayız, barıştan yana kalacağız!. Ama durmadan değişen dünyada, yarının muhtemel dengeleri için hazır olacağız.

Bunları sana, akıllı bir genç olduğun için söylüyorum. Açıktan söylemiyorum, kulağına söylüyorum. Sen bil, gerekçesini kimseye söylemeden böyle davran; çevrenin de böyle davranması için gerekeni yap! İdealler, konuşulmaz, yaşanır! İşte, senin sorunun karşılığını da böylece vermiş oldum! Gece ilerlemişti. Atatürk, arkadaşları ile birlikte, bulvara çıktığı zaman, taze bir sabah, Ankara göklerinde ışımaya başlamıştı.*

---

* Atatürk'ün Sofrası; İsmet Bozdağ, Truva Yayınları, Mart 2009, İstanbul, Sayfa: 11-26. Olay; İhsan Sabri Çağlayangil'den dinlenmiş, Sebati Ataman, Kılıç Ali, Tevfik Rüştü Aras, Hikmet Bayur tarafından doğrulanmıştır.

KARANLIKTA KONUŞULANLAR!

Mustafa Kemal Paşa'nın **"Millî Misak"** kararını niçin aldırdığını, artık biliyoruz!. Osmanlı Devleti Aliyyesi'nin tasfiyesi ve yerine "ebed müddet" olma hakkına daha layık ve sahip yeni bir Türk dünyasının kurulması çalışmalarına başlamak; Mustafa Kemal metodolojisinin doğal sonucudur.

Mustafa Kemal Paşa, dünyanın siyasi haritasını hiçbir zaman ciddiye almamıştır!. Çünkü bu haritanın binlerce kez değiştiğini ve değişebileceğini biliyordu. Ama bir de dünyanın doğal haritası vardı; çıkarlar ve çıkarların kırbaçladığı savaşlar, dünyanın bu doğal haritasını bozuyordu. Onun dış politikadaki değişmez ilkesi, bu doğal haritaya göre düzenlenmiştir

Emperyalizme karşıdır: Çünkü doğal haritayı bozar!

Savaşa karşıdır: Çünkü doğal haritayı bozar!.

İnsanlığın rahat olması için, doğal haritanın bozulmaması lazımdır.

Yakın hedeflerde, günümüzün siyasi haritası geçerlidir; uzak hedefler, doğal haritaya göre değerlendirilir.

Yunan ordusunun işini göreceğinden kuşkusu yok, Mustafa Kemal'in! Ama İngilizler!. Lloyd George, Osmanlı'yı ufalamaya yeminli görünüyor. Savaş yorgunu İngiltere parlamentosu, barış koşulları ararken, Lloyd George, -neredeyse tek başına- direniyor ve emrindeki, Hindistan Gurka taburlarını elden çıkarmıyordu. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa'nın her sabah ilk işi, istihbaratı yürüten Halide Edip Adıvar'a: **'Gurka'lardan ne haber?'** demekti! Bir gün, beklediği cevabı alınca: **"Şimdi hapı yuttun Trikopis"** demişti. Gerçi, geriye üç nalla bir at bulmak kalmıştı ama atı da nalları da bulacağını biliyordu.

Oturdu, Lenin'e bir mektup yazdı. Mektupta, doğu sınırlarımızda olup biten bazı olaylara değindikten sonra, şöyle diyordu:

LENİN'E ÇEKİLEN TELGRAF

"Sayın Başkan,

Rus Bolşevikleriyle bütün çalışmalarımızı ve askerî harekâtımızı birleştirme zorunluluğunu kabul etmekteyiz. Bolşevikler emperyalist hükûmetlere

karşı savaşarak ve bütün 'mazlum ulusları' emperyalistlerin hegemonyasından kurtarmayı amaç edinmiş olduklarına inanıyoruz.

Ayrıca, ülkemizi işgal eden emperyalist güçleri saf dışı bırakmak, emperyalizme karşı girişilen genel savaşı sürdürebilmek amacı ile yurt içindeki gücümüzü arttırmak için, Sovyetler Birliği'nin bize ilk önce beş milyon altın ruble vermesini, yapılacak görüşmelerle miktarı kararlaştırılacak -silah ve cephane- ve bunlardan başka, -askerî teknik malzeme ve tıbbi malzeme- birliklerimizin ihtiyacını karşılayacak gıda maddesi sağlanmasını istemekteyiz.

Saygı ve selamlarımızla, samimi duygularımızı lütfen kabul buyurunuz efendim.*

TBMM Başkanı Mustafa Kemal

Bu telgrafın arşivlerimizde kopyasına rastlanmamıştır; Moskova kaynaklıdır! Ama Mustafa Kemal Paşa tarafından Lenin'e bir telgraf çekildiği ve yardım istendiği bilinmektedir. Nitekim bu telgraf tarihinden önce ve sonra, Sovyetler Birliği'nden resmî, olmayan yollarla birtakım insanlar gelmiş, Bolşevik sözcülüğü yapmış, örgüt kurmuş, propaganda yapmışlardır. Mustafa Kemal Paşa, bunların hareketlerini dikkatle izlemiş, ama hiçbir müdahalede bulunmamıştır. Fakat Türkiye'nin bunca hoş-

* Türkiye'de Sol Akımlar, Mete Tuncay, Ankara, sayı: 101.

görüsüne karşı, Sovyetlerden beklenen yardım gelmek şöyle dursun, Türkiye'nin bütünlüğü üstünde de akıl almaz öneriler gelmeye başladı!.

HER ŞEY KARŞILIKLI: "AL GÜLÜM VER GÜLÜM!"

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, **"Yeşil Ordu"** gibi, **"Halk Şûraları"** gibi kuruluşlarla, Bolşevik propagandasını bütün Anadolu'da yasaklayınca, Sovyetlerden -Sakarya Savaşı da kazanıldığı ve "son"un başı göründüğü için- hem para yardımları, hem silah ve teçhizat yardımları yağmaya başladı. (26 Şubat 1921)

Bunlar ülkeye gelir, ordumuz güçlenirken de Sovyetler, Türkiye'de hızla örgütlenmeye başladılar. Yunan ordusuna son darbe de vurulduktan sonra, Türkiye'nin Bolşevik Bloku'nun bir parçası olacağı düşüncesi artık zihinlere yerleşmişti!

İçte ve dışta olayların birbirini kovaladığı, kaygıların arttığı o ana-baba günlerinde bile Mustafa Kemal Paşa'nın, İran ve Afganistan ile mektuplaşmaya büyük dikkat ile sürdürmesi; son derece dikkate değer bir konudur. **Mustafa Kemal Paşa, elinden geldiği kadar değil, olayların gerektirdiği kadar çalışıyor ve üstesinden geliyordu!**

BEYLER! BURAYA KADAR!

Mustafa Kemal iradesi, yalnız bir kez, o da, zaferi sağlamak için meclis yetkilerini bizzat kul-

landığı "üçüncü uzatma" kararı sırasında sarsıldı ve hem meclis başkanlığından, hem ordunun başkomutanlığından istifa etmeye karar verdi!

Batı ve Doğu cephesi komutanlarına çektiği telgrafı, sadeleştirerek okuyalım: (Kâzım Karabekir Paşa'nın **"İstiklal Harbimiz"** adlı eserinden alınmıştır.)

Doğu Cephesi Komutanı
Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine;

1- Bakanlar Kurulu seçiminde başkanlık tarafından namzet gösterilmesi usulünün kaldırılması; bakanlar ile başbakanın ayrı, ayrı ve doğrudan doğruya meclis tarafından seçilmesi hakkındaki Kanun, Meclis Genel Kurulu'nda kabul edildi. Meclisin serbestçe yapacağı seçim sonunda yeniden ortaya çıkacak bir Bakanlar Kurulu'na yerimizi vermek üzere, Bakanlar Kurulu, toptan istifa etmişlerdir.

2- İki buçuk yıla yakın bir zamandan beri, her biri başka başka iklimlerden, çeşitli memleketlerden gelmiş ve çeşitli, zıt karakter ve eğilimleri olan üç yüz elli üyeden ibaret Büyük Millet Meclisi'ni belirli maksat altında idareye çalışan benim için de; geçen zamanın bütün seçimlerini göz önünde tutarak; gerek kabul edilmiş olan kanun ve gerekse bazı konuların tartışılması ve özellikle, **Başkomutanlık Yetkisi**'nin (tarafımdan altı çizilmiştir) söz konusu olması yüzünden bazı meclis üyeleri tarafından söylenen sözleri dikkate alarak -ve aynı zamanda, gözetilen gayeyi ve özel bir önemle göz önünde tutarak- meclisin, kesin karar vermesi için, bilinen kesin fi-

kir ve düşüncemizi açıklayarak, MECLİS BAŞKANLIĞI'ndan ve BAŞKOMUTANLIK'tan istifa edeceğim!.

Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Başkomutan
Mustafa Kemal

Bu telgrafı, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın (Çakmak) şifresi izliyor; şöyle deniliyor Telgrafta:

"Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, son kanun ile: 'Namzet seçme hakkı'nın kendisinden alınmasından müteessir olarak istifa etmek istiyor. Ben, bu fikre karşıyım."

KARABEKİR KİRİŞTE

Sonra, gerekçeleri sıralanıyor uzun, uzun ve Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın da aynı düşüncede olduğu belirtiliyor. Besbelli ki, Karabekir Paşa'nın da böyle davranması telkin edilmektedir!

Nitekim Karabekir Paşa da, önceleri **"istifa girişimi"** üzerinde hiçbir fikir ileri sürmeden, istifaya sebep gösterilen kanun ve bu kanun ile kaybedilen hakların içeriği üzerinde bilgi edinmeye çalışırken; Genel Kurmay Başkanı ve Garp Cephesi Komutanı'nın fikrini öğrendikten sonra, Karabekir Paşa da kendilerine katılmış ve Mustafa Kemal Paşa'nın başkumandanlıktan ve meclis başkanlığından istifa girişimi önlenmiştir.

53 • ATATÜRK'ÜN ERGENEKON'U

Bu istifa girişimini, -konumuzla doğrudan ilişiği olmadığı hâlde- buraya alışımızın nedeni, dünyanın en çetin iradelerinden biri olan Mustafa Kemal Paşa gibi bir insanın bile, TBMM'deki ayak oyunlarına dayanamadığının örneğini vermektir.

Ayrıca tarihimize geçmeyen bu olayı duyurmakla, yakın tarihimize bir hizmette bulunduğumuzu düşünüyoruz... Mustafa Kemal Paşa'nın, hangi çilelerin içinden geçerek, ancak yarın yüzyıl aramızda bulunabildiğinin muhasebesini, tarih elbette bir gün yapacaktır!

VARLIĞINDAN VERECEKSİN!

Mustafa Kemal Paşa, başkomutanlığı benimsemek karşılığı, TBMM'nin yetkilerini tek başına kullanma hakkını elde ettiği günlerde, bir "Savaş Vergisi-Tekâlif-i Harbiye" çıkardı ve halkın iki gömleğinden birini, yediği ekmeğin yarısını orduya alarak, **yeni bir ordu** yaratmaya çalıştı!

Ama üç savaştan Anadolu halkının artık dayanacak gücü kalmamıştı. TBBM önce mırıldanmaya, daha sonra açıktan açığa eleştirilere başladı. Mustafa Kemal Paşa, meclisi yeniden idealize etmek için, Hamdullah Suphi gibi, Mahmut Celal (Bayar) gibi arkadaşlarının söz almalarını ve meclisi idealize etmelerini rica etti ve bu arkadaşlar, ertesi gün söz aldılar.

İlk konuşmayı Hamdullah Suphi (Tanrıöver) yapıyordu.

Görkemli üslubu ile "Kuvayımilliye" sözcüğünü redif yapmış, meclisi coşturuyordu:

"Kuvayımilliye, Halkın hak adına kıyamıdır!

"Kuvayımilliye, zilletin tepelenmesi, adaletin bayraklaşmasıdır" diyen cümleleri "Kuvayımilliye" tanımları ile sürdürürken, en sonra:

"Kuvayımilliye arkadaşlar, bir cinnet-i mukaddesedir" deyince, Mustafa Kemal yerinden bağırdı:

- Ne söylüyor bu adam?.. Deliliğin kutsalı mı olurmuş! Kuvayımilliye, hesaptır, hesap!

Evet, Kuvayımilliye, gerçekten bir hesaba dayanıyordu!

Mucizeler, hesaba sığdırılmıştı! Ancak Mustafa Kemal gibi bir komutanın yönetiminde, askerlikte **"Ters Cephe"** diye adlandırılan, çok riskli bir tabya benimsenebilirdi! Nitekim 30 Ağustos Büyük Zaferi, böyle bir tabya ile kazanılmıştı!

BARIŞ KAVGASI

İzmir'de Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ile konuşan Halide Onbaşı, (Halide Edip Adıvar),

"Çok şükür barışa kavuştuk. Artık kavga sözü duymak istemiyorum" dediği zaman, Gazi:

"Biten savaştır, başlayan kavga! Kavgayı kazanmak, savaşı kazanmaktan daha güçtür, Halide Hanım" diyecekti!

Neydi bu kavga öyleyse!.

"Mudanya Mütarekesi" yapıldığına, barış konferansı hazırlıkları başladığına göre, neyin kavgası başlayacaktı?..

Dört savaş yorgunu Türk'e, bir nefes almak çok mu görülüyordu!.

Böyle düşünen ve yumuşak bir yastığa yaslanıp yorgunluk çıkarmayı bekleyen savaşçılar; zaferin, boş bir kâğıda el yazısı ile yazılmış olduğunun farkında değildiler. Bu kâğıtta, ne mühür, ne imza vardı! Buna karşılık, milletvekili paşalar, barış antlaşması yolu üzerindeki en küçük engel karşısında hemen davranıyorlar: **"Gidip Atina'yı Yunan'dan alıverelim"** gibi, akıl dışı teklifleri kabara kabara konuşuyorlardı. Gazi, böyle bir teklifin müzakeresi sırasında:

"Şu anda ben, başkomutan olarak, ordumuzun hangi parçasının nerede olduğunu bile bilmiyorum! Böyle bir günde savaşı düşünmek bile cinnettir" demeyi, aklın kârı saydı.

Lozan'da İsmet Paşa'nın en büyük gücü, Baş Murahhas yardımcısı **Rıza Nur** idi. Çünkü bu bir kaç dil bilen, politikada yoğrulmuş ve mason çevresinde pek çok ahbabı olan Rıza Nur, rahatça konferansın altyapısını hazırlayacak ehliyetteydi. İsmet Paşa'ya, çoğu zaman, kotarılmış fikirlerin pazarlığını yapmak düşüyordu. Ancak, İngiliz Başvekili Lloyd George, Dışişleri Bakanını sıkıştırıyor; antlaşmanın yollarını tıkayacak teklifler ileri sürüyordu. Özellikle, resmî müzakerelerin dışında

yapılmış teklifler vardı: İngilizler hilafetin kaldırılması konusunu -müzakere dışı koşul olarak- ateşte tutuyorlardı.

Rauf Orbay Hükûmeti, müzakerelerin gidişatından memnun değildi. **"Millî Misak"** Kararı ile verilebilecek tavizlerin hepsi verilmişti. Gerekirse, savaşı göze almak gerekiyordu! Hükûmetin bu tutumu -Başkomutan Gazi'nin esneklik tavsiyesine rağmen- değişmedi ve Lozan görüşmeleri askıya alındı.

Günlerden, 4 Şubat 1923'tü.

Hemen herkes, Gazi Paşa'nın, başkomutan olarak kendisini ordu işlerine vermesini beklerken; Başbakan Rauf (Orbay) Bey, Gazi'den bir telgraf aldı. Bu telgrafında Gazi, en kısa bir zamanda İzmir'de bir **İktisat Kongresi** kurulmasını istiyor; kongreye katılımın geniş tutulmasını, toplumun bütün katlarının temsil edilmesinin sağlanmasını özellikle belirtiyordu!.

BEKLENMEYEN BİR KARAR

Akıl alacak iş değildi bu!.

Ülke, belki savaşa giderken;

Lozan'da müzakereler kesilmişken;

Bolşeviklik ülkeyi kırmızıya boyarken!..

Daha birçok "ken"ler birbiri peşinden sıralanmışken, İzmir'de bir İktisat Kongresi kurulması; akla zarar girişimlerden biri olmalıydı!.

Ama, Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa, "İzmir'de bir İktisat Kongresi hazırlansın!" diyorsa, elbette yapılacaktı!.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, aynı gün bir başka girişimde daha bulundu ve Anadolu'da yer altı kaynakları ile ilgilenen bir Amerikan şirketi aracılığıyla: "Karşılıklı çıkarlar korunmak kaydı ile Amerika Devleti ile TBMM Hükûmeti arasında **"tek başına barış"** yapılmasını Amerikalılara teklif etti! Biliyordu ki, bu **gizli teklif** İngilizler ve Fransızların da kulağına gidecek ve onları ister istemez, barış masasına oturtacaktı!

Gazi'nin Ankara'ya çektiği telgraf ve iktisat kongresi hazırlıkları, hükûmetten çok, kordiplomatik arasında şaşkınlık yarattı. Ortada, yanmış yıkılmış bir ülke, savaş bezgini bir millet vardı!

Devletin kasası boştu!.

Enflasyon, yüzde 200'lerde dolaşıyordu. Ekonomik denge o kadar bozulmuştu ki, bütçe yapılamıyordu!

Barış görüşmeleri kesilmişti. Savaş kapıyı çalıyordu. Ve... İktisat kongresi!..

Bu karara en çok, Batı basını şaştı!.

Savaş yangınlarının ortasında 'İktisat Kongresi', neyin nesi idi?..

Hemen, bütün büyük gazeteler, muhabirlerini İzmir'e gönderdiler. Dünya, İzmir'de olup bitenleri gözlem altına almıştı!

5 Şubatta Gazi Paşa, otomobille İzmir'den ayrıldı, Akhisar'da, halkın coşkun gösterileri arasında, önce belediyeye, sonra da "Türk Ocağı"na gitti; halkla konuştu.

Bu konuşmalarda tek vurgu var:

"Her millet, yaşamak zorundadır. Yaşamak için de mücadele şarttır.

Bir yumruk masaya ne kadar sert inerse, masa da o kadar sert karşılık verir! Akıl susmadıkça, yumruk konuşmaz! En büyük silahımız, haklılık ve masumiyettir!"

7 Şubatta Gazi Paşa, Balıkesir'de idi. Barış olmuş, normal günler gelmiş gibi camiye cuma namazına gitti. Minbere çıktı ve bir hutbe verdi: Hutbelerin, halkın anlayamayacağı bir dille olması; üstelik anlatılanların da günün icaplarına ve ihtiyaçlarına cevap vermemesi; halkı cahil bırakmak içindi. "Oysa hutbeden maksat: Halkın uyarılması, uyandırılmasıdır. Yüz, iki yüz, hatta bin yıl önceki hutbeleri halka tekrarlamak, halkı cehalet ve gaflet içinde bırakmak gayesinden başka bir şey değildir!" dedi ve günümüzde süren Türkçe cuma hutbesi geleneğini kurmuş oldu!*

---

* Sonradan bu Balıkesir hutbesi, Mustafa Kemal Paşa'nın: "Saltanat ve Hilafeti temsile" sıvandığı biçimde yorumlanacaktır! (Kâzım Karabekir Paşa, Cafer Tayyar Paşa). Oysa Mustafa Kemal Paşa, Ali Suavi'nin, Ziya Gökalp'in savunduğu Türkçe hutbe" geleneğini başlatmak istiyordu.

HEM BARIŞA HEM SAVAŞA MESAJ

Lozan müzakerelerinin kesildiği gün Türkiye'de yalnız "İzmir İktisat Kongresi" kararı alındı ve hazırlıklarına hemen başlanmadı; aynı gün, İzmir ve İzmit körfezlerinin hemen mayınlanması, düşman donanmalarının yapması beklenebilecek çıkarmaların engellenmesi emri de orduya duyuruldu..

Böylece Gazi Paşa, bir yandan iktisat kongresi hazırlıkları ile dünyaya savaşın bittiğini haber veriyor; öte yandan, bu mesajı algılamamalarına karşı, körfezleri mayınlatıyordu.

Gazi, geziden 10 Şubatta İzmir'e döndü.

10 Şubatla, iktisat kongresinin başladığı 17 Şubat arasında geçen günlerde ne ile ilgilendiğine değin bilgilerimiz çok azdır. 13 Şubatta, bölge sanat okuluna gittiğini biliyoruz; hepsi o kadar!. Öteki günlerde ne yaptıklarını, herhalde iktisat kongresi-

nin aldığı karardan ve kararın kullanılmasından, öğreneceğiz!

Kongre başkanlığına, Kâzım Karabekir Paşa seçildi. Gazi Paşa, uzun bir konuşma ile kongrenin çalışmalarını başlattı.

Kongrede, bütün illerden seçilmiş 1.135 delege vardı. Kongrenin Divan Kâtibi Ahmet Hamdi Başar'ın, bu satırların yazarına anlattıklarına göre:

"Delegeler; sanayici, çiftçi, tüccar ve işçilerden oluşuyordu. Özellikle işçiler ve tüccarlar, hazırlıklı gelmişlerdi. Tüccarlar, liberal politika izlenmesini isteyen konuşmalar yapıyorlar; işçiler, Bolşevik bir sistemden yana ağırlıklarını koyuyorlardı. Ama sonra garip bir şey oldu; Bolşevik toplum yapısını savunan işçiler, oy vermeye gelince, liberal ekonomiden yana olan tüccarlarla aynı istikamette oy kullandılar!.

Şimdi bana: 'Nasıl olur, nasıl oldu?' diyeceksiniz!. Kongre başkanlığı kürsüsünden görülen bir şey vardı: Sivil giyinmiş, kalpaklı bazı kimselerin, işçiler arasında yer değiştirerek gezindikleri fark ediliyordu! Hele, söz alıp Bolşeviklikten yana konuşanlar, kürsüden iner inmez, bu kalpaklıların eline düşüyordu. Ne konuşuyorlardı bilmiyorum ama, en koyu Bolşevik bile, oy vermeye gelince, liberal kesiliyordu!.

Hele, **'Yabancı Sermayeye karşı çıkılmaması'** kararının ittifaka yakın yandaş bulması, içinden hâlâ çıkılmayan bir muammadır!."

KALPAKLI SİVİLLER KİM?

Böyle özetlenebilir, Ahmet Hamdi Başar dostumun, İzmir İktisat Kongresi hakkında bana söyledikleri... Bu anlatımdan apaçık görünüyordu ki, kongrede Bolşevik propagandası ile koşullandırılmış işçiler bile, kürsüye çıktıklarında düşündüklerini söylemişler; ama oy vermeye gelince, düşündüklerinin tersini oylamışlardır!..

Delegeler arasında dolaşan **"Kalpaklı siviller"** kimlerdi?..

Kimin hesabına ve ne için çalışıyorlardı?..

Bilmiyoruz!

Tıpkı Mustafa Kemal Paşa'nın, Kongre arifesindeki günlerde nerede ve hangi konularla ilgilendiğini bilmediğimiz gibi!..

Ama İzmir İktisat Kongresi'nin, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın isteklerine uygun bir karar çıkardığı kesindir!

Karar, Batı devletleri arasında da sürpriz etkiler yaptı: Sovyetler Birliği devletindeyse, **öfke dolu etkiler!** Sovyetler Birliği, İzmir Kongresi'nin kendiliğinden böyle bir karar almayacağını; hatta alamayacağını, yakından biliyordu.

İşçi delegeleri kullanılmıştı!

Karar, **Ekonomik değil, politik idi.**

Sovyet basını ile Avrupa'nın Sovyetler Birliği yanlısı komünist basın, Türkiye'yi; hem emperyalizme karşı savaşmak, hem de emperyalizmden ya-

na olmak ikilemi içinde görüyor ve insafsızcasına eleştiriyordu!..

Bu dönemde Gazi Paşa; güçlü bir komşu olduğu, millî mücadeleye silah ve para yardımı yaptığı; ülke içinde örgütlenmesi bu yüzden hoş görülen Sovyetler Birliği'ne, üzgün bir tavır takınıyor; İzmir Kongresi'nde alınan kararın; **yönetimi bağlayıcı** olduğuna işaret ederek; **"ortalığın yatışmasının bekleneceğini"** söylüyordu, ama Sovyetler, oyuna getirildiklerini artık anlamış bulunuyorlardı! Nitekim Sovyetler Birliği, bütün ilişkilerini kesti; kendi basını ile komünizme sempatizan Batı basınını harekete geçirdi; neredeyse sadece, bir savaş açmadığı kaldı!.

Bu öfkeli ayrılık o kadar ciddi tutuldu ki, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında resmî bir ticaret anlaşmasının imzalanabilmesi, ancak, Paris'teki temsilcileri arasında yıllar sonra gerçekleştirilebilecektir!..

Batı, çok kısa bir zamanda komünizmin yayılmasına karşı ucuz bir **"yangın duvarı"** bulduğunu hemen fark etti.

İngiliz Parlamentosu, Başbakan Lloyd George'u sıkıştırmaya başladı:

"Barış dönemi başlasın", isteniyordu!

TEK ÇARE BARIŞ!

Bu yalnız İngiliz Parlamentosu'nun barışseverliğinden kaynaklanmıyordu: Kötüsü, daha kötüsü,

Yunanistan, neredeyse pes edecek yere gelmişti; barıştan başka çaresi yoktu! Kendisine çok pahalıya patlayan savaş ordusunu güçlendirmek için yeni yatırım kaynakları, kurumuştu! Bu durumda tek çare: **Türklerle barışı!.**

Lozan'ın kapısı böyle açılmıştır!

Mustafa Kemal Paşa, "İzmir İktisat Kongresi"nin kapandığının ertesi, bir yurt gezisine çıktı. Eskişehir'e geldiği zaman, Ankara'ya gitmekte olan İsmet Paşa ile karşılaştı! Gazi Paşa'nın çok talihsiz bir günü idi: Annesi Zübeyde Hanım İzmir'de vefat etmişti. Buna rağmen Gazi Paşa, gezisini sürdürüyor; ülkenin gerekli işleri ile bizzat ilgileniyordu.

İsmet Paşa ile de -daha ayrıntılı konuşmalar Ankara'da yapılmak üzere- ana konuları gözden geçirdiler: Bazı sivri konulardan başka İngilizler, **"Hilafet"** konusunda direniyorlardı! Bu teklif açıktan yapılmamakla birlikte, aracılar yolu ile ulaştırılıyor, Doğu Trakya gibi hayati konularda muvafakati, bu isteğe bağlıyorlardı.

YAMAN PAZARLIK

Gazi Paşa'nın teklifi şu oldu:

- Hilafeti Biz kaldıralım; ama İngiltere de dünyanın hiçbir yerinde kurdurmasın!.

Daha sonra bu formül İngiltere tarafından da benimsenecek ve Türkiye Cumhuriyeti, Hilafet kurumunu, -TBMM'nin manevi kişiliğinde saklanması

kaydı ile kaldıracağını İngiltere'ye bildirdi; İngilizler de barış görüşmelerinin başlamasını kabul ettiler!

Ankara Hükûmeti, daha önce elverişli davrandığı sol hareketlere, sert önlemler almaya başladı. **"Türk Halk İştirakiyun Fırkası'nı"** kapattı. İstanbul'da iki komünist örgüt savaş boyu çalışmıştı; biri: **"İşçiler Birliği"**, öteki **"Aydınlık"** dergisinde toplananlardı. Barıştan sonra, bu dernek çalışmaları da durduruldu ve aktif üyeleri, -idama kadar uzanan- cezalar istemi ile mahkemelere verildiler.

Mahkûm edilenler, (Şevket Süreyya gibi) beraat edenler oldu. Bu tutumu ile Sovyetler'i ve Komintern'e bağlı güçleri kendi aleyhine çevirdi ama iç barış için gerekli ortamı da kurabildi.

Türkiye, kendisine tüfekten uçağa kadar bütün savaş araçlarını ve savaşın yürümesi için gerekli altın rubleleri (6 milyon) veren bir komşu devlete vefasızlık etmişti ama, buna karşılık "**Bağımsız bir Devlet"e** sahip olmuştu: TÜRKİYE CUMHURİYETİ...

TÜRK DEVLETİNİN BİÇİMİ NE OLSUN?

Mustafa Kemal Paşa'yı, **çizgisinin üstüne çıkaran** olaylardan biri de **TBMM ve** Hükûmeti'dir.

Yoktur böyle bir Devlet biçimi!.

Fransız İhtilali'ni konvansiyon idaresine benzetenler varsa da sadece anımsatır; benzemez!

Yusuf Kemal Tengirşek anlatıyor:

- 1920 yılının ilk ayları idi. Mustafa Kemal Paşa, Papazın Bağı'ndaki evine sabah kahvaltısına davet etti, gittim. Bir de baktım, benim hukuktan arkadaşım Seyit Bey ile Darülfünun Anayasa Hukuku Hocası Profesör Celaleddin Arif Bey'i de davet etmiş. Çay sofrasında birleştik.

Allah ne verdi ise, yendi, içildi; sıra kahvelere geldiği zaman, Mustafa Kemal Paşa konuyu açtı:

- Hayale kapılmaya gerek yok!.. İmparatorluk batmıştır!.

Yeni bir devletin temellerini atıyoruz. Ankara Meclisi'nin getireceği devlet düzeni, Osmanlı Devleti düzeni değildir. Arkadaşlarımız, bunu anlamıyorlar. Bazıları, anlıyor; ama işine gelmediği için, anlamamış görünüyor. Sizi, samimi gördüğüm için fikrimi açıyorum. Jean Jacques Rousseau'nun fikriyatını yaptığı Batı düzeni ile hiçbir alışverişimiz yok bizim!. Onun fikirleri, burjuva sınıfının huzurunu sağlamak için kıymetlidir.

Ben, Ahmet Rıza'nın bu fikirlere nasıl gönül verdiğine -ta Selanik günlerinden beri- şaşarım!. Batı'ya gideceksek, Batı'nın kaynaklarına gidelim. **Siteler Demokrasisi**'ne! **Mutlak Halk Hâkimiyeti** temeline inelim. Celaleddin Arif Bey, **Halk Hâkimiyeti'nden** neden korkuyor? Neden kuşkulanıyor, acaba?..

Evet, hepimizin dileği, Padişahı tutsaklıktan kurtarmaktır!..

Fakat kim yapacak bunu?..

Halk değil mi?..

Öyleyse, kem küm etmekten vazgeçelim ve hâkimiyet, kayıtsız şartsız milletindir, parçalanmaz, bölünmez, bir zerresi bile koparılmaz, diyelim!

"SİZ MARKSİST DEĞİL MİSİNİZ?"

Görülüyordu ki Mustafa Kemal Paşa, Fransız İhtilali'nin etkisindeydi. Daha önceki konuşmalarında da konvansiyonel bir yapı teklif etmişti.

Ama Celaleddin Arif Bey, anayasa hukuku profesörü olduğu için, teklifin karşısına çıkıyordu.

Paşa, fikrini benimsetmek için, teker teker görüşmelere karar vermişe benziyordu. İnsanı, zayıf yerinden yakalayıp sürüklemesini iyi biliyordu. Bir akşam, istasyondaki lojmanda idik; sordu:

- Siz, Marksist değil misiniz Yusuf Bey; ben meclise ŞÛRA biçimi vermeye çalışıyorum; niye karşı çıkıyorsunuz? deyince, gülmeye başladım:

- Karşı çıkmak diye bir şey yok, Paşam!. Konvansiyon meclisi, ihtilalin sadece kısa bir dönemi'dir. **Biz, İstanbul'da kapatılan meclisin Anadolu'daki devamıyız!.** Siz, hem devlet, hem hükûmet, hem meclisin aynı elde toplanmasını teklif ediyorsunuz. Yanlış anlaşılmamızın sebebi bu!.

- Ben sizi yanlış anlamıyorum; siz beni anlamamakta direniyorsunuz! Bir kez şu anlaşılmalıdır: Bu meclis, hiçbir şeyin devamı değil! Bu meclis, vatanın silaha sarılmasıdır! Milletin ta kendisidir!. Bizler, millet iradesinin icra organıyız! İnsan ve silah kaynakları bulmak, onları kullanmak, savaş yapmak, barış yapmak, milletin kaderine imza atmak bizim görevimiz!. **Yasama, yürütme, yargılama idaresini bizzat millet adına kullanacağız!..**

Ne demek konvansiyon meclisi? Bu Meclis, Fransız İhtilali'nin sadece bir dönemidir! Elbette bir dönemi olacak!. Bizim içinde yaşadığımız koşullar, Fransız İhtilali koşullarından pek mi farklı?.. Daha beter eminim!. Silah yok, cephane yok, para yok; as-

kerin karnını bile doğru dürüst doyuramıyoruz!. Karşımda benden kat kat üstün iyi donanmış bir ordu, memleketi elimden koparıyor. **Üstelik dünyanın bütün büyük devletleri karşımda!.** Biz bu cehennemin ortasında hukuk tartışması mı yapacağız?..

Birden toparlandım. Paşa, haklıydı! Biz, cehennemin ortasında bilim şaklabanlığı yapıyorduk.

- Paşam, sizinle beraberim. Tartışmayı bitirelim!.

- Teşekkür ederim. Ben, Hakkı Behiç (Bayiç) Bey ile görüşeyim; siz Adnan (Adıvar) Bey'le görüşün; bitirelim!

Öyle yaptık. Ben, Adnan Bey ile görüştüm ve Mustafa Kemal Paşa'nın mantığını anlattım. Adnan Bey de fikre katıldı. O akşam toplandık. Biz, üçümüz, Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncesinden yana konuşmaya başlayınca, Celaleddin Arif Bey, durakladı. Yalnız kaldığını görünce, yumuşadı ve:

- Görüyorum ki, görüşlerimde yalnızım! Benim titizlenmem, anayasacı olduğumdan ötürü idi. Paşam'ın, **"olağanüstü günler"** gerekçesini ben de geçerli sayıyorum. diyerek anlaştı.

MUSTAFA KEMAL PAŞA GEÇMİŞ DEĞİL GELECEKTİR

1947 yılında Bursa Dağcılık kulübünde verdiği ve yukarıdaki olayı anlattığı konferansı Yusuf Kemal Tengirşek, şöyle bitirdi:

"Büyük, çok büyük adamdı Mustafa Kemal Paşa!. Büyüklüğü, yaptıklarından çok, yapabileceklerinde yatıyordu! Mustafa Kemal Paşa, 'geçmiş' değil, GELECEK'tir."

Yusuf Kemal Tengirşek, bu düşüncesinde haklı idi. Nitekim TBMM kurulup çalışmalarına başladıktan sonra, Mustafa Kemal Paşa Sovyetler Birliği'ne gönderdiği bir yazıda şöyle diyecekti: "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Derneği, bir halk şûrasıdır. Anadolu ve Trakya'nın her köşesinde bu derneğin şubeleri, birer şûra olarak çalışmaktadırlar!"

Mustafa Kemal'in politika ustalığına daha yakından bakabilmek için, Celal Bayar'ın bir hatırasına başvuralım:

"Sonradan 'İkinci Grup' adını alacak olan meclisin sarıklılar ve sakallılar bölümü ağır basıyordu; meclisten çıkan bütün kanun ve kararların önce 'Şeriat Komisyonu'nda müzakere edilmesini, şeriata uygun görülmeyenlerin, meclise gelmeden alıkonulmasını teklif ediyorlardı! Bu teklifin, bir parlamento oyunuyla ertesi gün müzakere edilmesini sağlamıştık.

O akşam, Mustafa Kemal yanlıları olarak, hepimiz, Ziraat Mektebi'ndeki lojmanda toplandık ve Paşa'nın başkanlığında, bu takrir karşısında alınacak tavrı tartıştık.

Sabaha karşı varılan karar; teklifin karşısına çıkmaktı! Hepimiz sıra ile söz alacak, takririn aley-

hinde konuşacaktık! İlk konuşmayı Hamdullah Suphi yapacak, son konuşmayı da ben yapacaktım!

O sabah hemen hiç uyumadan meclise geldim. Bir de baktım ki, Mustafa Kemal Paşa kürsüde... Duyduklarıma inanamıyordum! Çok ateşli kelimelerle kurulacak şeriat komisyonunu savunuyor; celse yöneticisinden hemen teklifin oya konulmasını istiyor ve meclisin sarıklı ve sakallılarından tufan gibi alkışlar alıyordu!.

PAŞA BİZİ SATTI MI?

Ben, neye uğradığımı anlayamadım. Bu sırada, -benim gibi sabaha kadar tartışmalara katılmış- Hamdullah Suphi ile göz göze geldik; o da benim gibi hayret içindeydi! Yaşadığımız koşulun anlamı, Mustafa Kemal Paşa'nın, meclis çoğunluğundan ürküp **"Grup"** değiştirdiği idi! Paşa, zoru görünce bizi satmıştı!. Hepimizde yaygın olan kanaat buydu!. Başımızın çaresini aramaya başlamıştık.

Mustafa Kemalci takım olarak bir araya geldik; bir durum muhakemesi yaptıktan sonra, önce Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeyi sonra tutulacak yol üzerinde uyuşmayı kararlaştırdık! Fakat görüşmek mümkün değildi. Mecliste yaptığı konuşmadan sonra otomobil ile Konya'ya hareket etmişti. Ama biz kararlıydık, bekleyecek, konuşacaktık, sonra gerekirse Mustafa Kemal Paşa'ya, belki karşı çıkacaktık!

GİZLİ CELSE SÜRPRİZİ!

Ertesi gün meclise gelen Mustafa Kemal Paşa, hemen gizli bir celse istedi ve karar alındıktan sonra, kürsüye çıktı. Hepimizi şaşırtan, hayrette düşüren bir konuşma yaptı. Hatırda kaldığı kadarı ile şöyle demekteydi:

"Büyük meclisinizin bir gün önce aldığı kararın ne kadar haklı ve tam zamanında alınmış bir karar olduğu, bir kere daha ortaya çıkmıştır! Size, bu gece Batı Cephesi Komutanlığı'ndan aldığım bir şifre telgrafı okuyacağım. Şöyle denilmektedir: 'Düşmana son darbeyi vurmaya hazırlandığımız şu günlerde, askerler arasında diyanet işlerine dikkatin artması beklenirken, tersine zayıfladığı görülmekte ve bu hâl, kumanda kadrosunu ciddi biçimde düşündürmektedir. Maneviyatsız bir ordunun, silahsız bir ordudan daha tehlikeli olduğu hatırlanacak olursa, ne kadar ciddi bir sorun karşısında olduğumuzu takdir buyuracağınızdan eminim.'

Acaba, değerli TBMM şerefli azalardan bir Heyet-i Nasiha'nın (Öğüt Kurulu) askerlerimizi, ulu dinimizin, ulu buyrukları ile aydınlatmasında hayırlı neticeler alınacağı düşüncemizi paylaşır mısınız? Takdirlerinize arz olunur."

Meclis, sinek uçsa duyulacak ölçüde sessizliğe bürünmüştü. Gazi'nin sözü biter bitmez, **"Bir Heyet-i Nasiha seçilsin"** sesleri meclisi doldurdu. İsimler söylenmeye başlandı. Fakat Mustafa Kemal Paşa, kürsüden -el ile sesleri bastırmak istiyormuş

gibi bir hareket yaparak- sessizliği sağladı ve şöyle konuştu:

"Büyük meclisinizin, büyük bir duyarlılıkla bir Öğüt Kurulu'nun seçilmesinden yana olduğunu memnuniyetle görüyorum. Bir teklif yapacağım! İki gün önce burada bir **'Şeriat Komisyonu'** kurmuş ve komisyona içimizde en değerli beş arkadaşımızı seçmiştik. Bu muhterem komisyonun ilk görev olarak cephedeki askerlerimizin dini duygularını arttırmak olmasını uygun görür müsünüz?"

Başkan hemen teklifi oya koydu, ittifakla kabul edildi. Sanırım "İttifakla" alınmış bir kaç karardan biri de bu karardır!. **"Şeriat Komisyonu",** Batı Cephesi'ne gitti, bir hafta oralarda görev yaptıktan sonra, Ankara'ya döndü. Bu kez, Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir, TBMM'ye başvurarak; Batı Cephesi'ne gönderilen heyetin ordunun gücünü arttırdığını; bu sebeple acaba aynı komisyonun, Doğu Cephesine de himmet buyurmasının mümkün olup olmadığını sormakta idi.

Bu telgraflardan ve orduya giden heyetlerin başarılarından meclisin sarıklılar bölümü çok memnundu. Kemalistler bölümü de: "Bütün yasaların şeriat komisyonundan geçerek budanması" geciktiği için memnundu. Hemen ardından Büyük Taarruz Meydan Muharebesi başladığı için bu Şeriat Komisyonu hiçbir gün çalışmadan tarihe intikal etti!

Celal Bayar, sözlerini şöyle tamamladı:

"İşte size Atatürk dehasının bir küçük eserini anlatmış oldum. Eğer, bir kaç inkılapçı arkadaşı ile meclis çoğunluğunun karşısına çıkmış olsaydı, meclis çoğunluğu ile çalışmaktan başka hiçbir şey elde edemeyecekti! Fakat bizi şaşkınlığa düşüren bir taktik ile -yan değiştirmiş gibi görünerek- hem meclis çoğunluğunu avucunda tutmuş oldu; hem ordunun savaş gücünü arttıran bir hareketi sağlamış oldu."

KILIÇ ALİ ANLATIYOR

Başka bir Mustafa Kemal Paşa hikâyesini - bütün hayatını onun yakın çevresinde geçirmiş- Kılıç Ali'den dinleyelim:

"1928 yılı 30 Ağustosu idi. Zafer Bayramı şerefine Türk ocağı binasında bir yemek düzenlenmişti. Daha çok askerlerin bulunduğu yemekte Mustafa Kemal Paşa coşmuş, daha çok askerlik hayatı ile ilgili hatıralarını anlatmıştı. Vakit, gece yarısını çok geçtiği hâlde, Çankaya'ya geldiğimiz zaman, sofra yeniden kuruldu. Bu sefer biz bize idik. Nuri Conker, Gazi'ye bir şaka dokundurdu:

- Abe Paşam, bize anlatsana, nasıl yendin Gâvuru?..*

---

* Nuri Conker, Gazi'nin Selanik'ten arkadaşı olduğu için, ona yerli şive ile takılabilen tek arkadaşı idi. O akşam da ahenk olsun diye böyle bir üslup kullanmıştı.

- Maskaralığı bırak Nuri! Ama şu anda, birden, 26 Ağustos öncesi günlerine gittim ve tepeden tırnağa ürperdim!

Gazi son derece ciddi idi. Bu kadar ciddi olduğunu pek az görmüşümdür. Gözleri ile sofradakiler üstünde gezinirken benim üzerimde durdu:

- Hani Cepheye hareket etmezden önce, bir gece yarısı sizin eve uğramış veda etmiştim, hatırlıyor musun?..

- Hatırlamaz olur muyum Paşam, Bize: "Göreceksiniz, düşmanı on gün içinde bitireceğim.." demiştiniz de, dönüşünüzde bu sözünüzü anımsayarak: "Bir kaç gün aldanmışım; bir haftada bitti" buyurmuştunuz!

- Hah. İşte o günler, hayatımın ilk ve son cehennemidir!

Çok zor koşullar içindeydim. Karşımda, güçlü bir düşman ordusu vardı. Giyim kuşamından topuna uçağına kadar bizden üstündü. Savaş meydanının, bir insan mezbahasına dönüşmesini istemiyordum! Meclis, beni savaşa zorlamasa; biraz zaman fırsatı elime geçse, yapacaklarım vardı. Fakat meclis, ille de **"düşmanı tepeleyelim"** diye direniyor, geçen her saati, bir hafta geçmiş sayıyordu.

TERS CEPHE KARARI!

Ordunun bu eksiklikleri ile oynayacak tek bir oyun vardı: **Ters Cephe** kullanmak! Fakat bu, zor ve çok tehlikeli bir hareketti. Düşmanın uçakları, her sa-

at bizi gözetlemekteydi! Fevzi Paşa ile oturup karar verdik: Ters cephe kullanacaktık!

"Ters Cephe" kullanmak kararının mantığı şu idi: Ters Cephe, vatan savunmasında başvurulan savaş hilelerinden biri değildi. Buna rağmen, Kâzım Karabekir, Doğu'da Ermenilere karşı ters cephe kullanmış ve kazanmıştı! Elbet bunu, Yunanlılar da duymuşlardı! Hiçbir ordu, üst üste ters cephe hilesine başvurmaz; çünkü fark edildiği an, zafer el değiştirir! Üstelik "Ters Cephe izlenimi vererek" aldatmak isteyebilir!. Bu yüzden karşımdaki düşman, Benden **"Ters Cephe"** beklemez! Ben de kuvvetlerimi, geceleri ustalıkla kaydırabilirsem; gündüzleri de kaydırdığım kuvvetleri geriye çekerek, uçaklara malzeme hazırlarsam; zafer avucumdadır!

Nitekim stratejiyi Batı Cephesi Karargâhı'nda açıkladığım zaman, İsmet Paşa dâhil, birçok asker arkadaşımızın yüzü asıldı. Riski büyük görüyorlar, oyuna girmeyi tehlikeli buluyorlardı. Kendilerine, yapılacak işleri, kullanılacak metotları anlattım, sonunda benimsediler.

Aslında ben, onlardan fazla heyecanlı idim. Büyük bir sorumluluk yükleniyordum. Bu sorumluluğun içinde, yalnız hayatım olsa, bir şey değil; fakat memleketin kaderi de tercih ettiğim savaş biçiminde yatıyordu. Yalnız ben yenilmeyeceğim; ordum yenilmeyecek; memleketimin son ümidi elden çıkacaktı!. Ama -ne yapayım ki- başka çarem yoktu! 26 Ağustos sabahına kadar, yüreğim göğsümde kuş gibi çırpındı,

durdu. Ben de iyimser görünmek için âdeta azap çekiyordum! Cehennem, herhâlde benim o günler ve saatlerde yaşadığım hayattan daha yakıcı değil!.

Ancak 26 Ağustos sabahı bizim toplar gürlediği zaman, düşmanın gafil avlandığı anlaşılınca, derin bir nefes alabildim!

ZAFER TOPLARIN AĞZINDA

Böylesine derin geçitlerden geçerek kazanılmış bir ülkenin bağımsızlığı, ne İtilaf Devletleri'nin Lozan oyunlarına; ne de Lenin'in; "Bir koy, beş kazan" mantığı ile yaptığı bahşişlere örselettirirdi. Onun için hem Lozan kazanıldı, hem Bolşeviklik, Aras Nehri'nin suları ile vatanına yolcu edildi!

Ama bütün bunlar olmuş, vatan, ülkesi ve milleti ile tam bir bütünlük hâlinde günümüze kadar gelebilmişse, bilelim ki bunu Gazi Mustafa Kemal'in dehasına borçluyuz!

SOVYETLER BİRLİĞİ NAZLANIYOR

Mustafa Kemal Paşa, Sovyetlerin kendisine ve Ankara Hükûmeti'ne nasıl baktıklarını çok iyi biliyordu. TBMM'nin kurulduğu günlerde; ortak düşman karşısında olduklarını belirterek destek istediği zaman, Lenin kendisine cevap yazmayı bile fazla görmüş ve uzun bir süre sonra, ikinci derecede bir imza ile mektuba cevap gelmiştir. Cevap, "yardım" şöyle dursun, bir takım **"kabul edilemez teklifler"** ileri sürüyordu; Kürt ve Ermeni devletlerinin kurulması, öteki bölgelerde plebisit yapılmasını, Trakya'da bir halk oylaması ile Türklerle mi yoksa sınır olan milletlerden birinin yönetiminde mi kalmak istediklerinin belirtilmesi... gibi öneriler taşıyordu!

Lenin'in Rusyası, bununla da yetinmiyor ve Türklerin Anadolu'da silahlı çatışma hâlinde olduklarını Yunanistan'a, bir kurye göndererek, anlaşma teklif

ediyordu. Anlaşmanın içeriği şuydu: Yunanlılar, Sovyetler Birliği'ni resmen tanıyacaklar; buna karşılık Lenin de, Anadolu Hükûmeti'ne hiçbir yardımda bulunmayacak, kendi ülkesinden yardım malzemesinin geçmesine izin vermeyerek, kendi topraklarından Anadolu'ya yapılan tacizlere sessiz kalacaktı.

O yıllar, Bolşevik Rusya, Avrupa devletleri tarafından resmen tanınmamıştı; dünyada tek başına idi. Bu yalnızlığı kırmak için, Anadolu Hükûmeti'ni yem olarak kullanıyor ve Yunanistan'ın kendisini tanıması karşılığında, Anadolu'nun Yunanistan toprakları olmasını onaylayacağını -kurye yoklaması ile- açıkça kabul ediyordu.

Fakat öneri, Yunanistan'da Venizelos yönetiminin sona erdiği, kralın tahta çıktığı günlere rastladığı için, gerçekleşmemiş, kadük kalmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu hayâsız tekliften haberi yoktu. Ama, Bolşeviklerin, Enver Paşa'dan, Mustafa Suphi'ye kadar birçok suikastlara giriştiklerini biliyor; Sakarya günlerinde başlayan yardımın, çaresizlikten kaynaklandığını da görüyordu! Evet, Bolşevikler, Millî Mücadele'ye yardım etmişlerdi ama, Sakarya'da düşmanın tepelendiğini gördükten sonra, bu **"faziletli komşu"** rolüne çıkmıştı! Mustafa Kemal Paşa biliyordu ki, ister Çarlık Rusyası olsun, ister Bolşevik idaresi olsun, Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan Boğazlar Türklerin elinde kaldığı sürece, Türklerle dost olamazlar; yaptıkları ve yapacakları dostluk gösterileri diplomatik sınırların dışına çıkamayacaktır!

KONGRE ÇÖZÜM MEKANİZMASI

İşte İzmir İktisat Kongresi, aldığı **"Liberal Ekonomi"** kararı, bir taraftan Batı'ya: "Sizinle dövüştük ama, sizden yanayız ve Bolşevikliğin Akdeniz'e bulaşmasını önleyen bir yangın duvarı olacağız" mesajını taşırken; Sovyetler Birliği'ne de: "Görüyorsun, halk, liberal ekonomiden yana; hatta işçiler bile liberal ekonomiden yana oy kullandılar! Bu durumda yapacak bir şey yok. Bekleyeceğiz!" mesajını ulaştırdı.

Nitekim kesintiye uğrayan Lozan Konferansı yeniden başladı; Sovyetler Birliği kıyameti koparttı; yerli yandaşlarını da harekete geçirdi ama, bir sonuç elde edemedi! "Tramvay Ameleleri Grevi", "Şark Demiryolları Grevi", "Ayvansaray Grevi" gibi girişimler, polis gücü ile bastırıldı; **"Aydınlık"** ve **"Orak-Çekiç"** dergileri kapandı ve yazarlarından birçoğu mahkemelerde ceza yediler.

Özellikle İngilizlerin gündem dışı isteklerinde en büyük yer kapsayan **"Hilafetin Kaldırılması"** konusu, başka ülkelerde kurulmaması teminatı ile benimsenmesinden sonra Lozan'da antlaşma yapılabilmiş, barış kurulabilmiştir!

KAÇ YOL VAR?

İsterseniz bu noktada bir an duralım ve bir **"Durum muhakemesi"** yapalım: Kaç yol vardı önünde?..

TBMM çoğunluğuna dayanarak alkışlarla karşılanacak bir ŞERİAT DEVLETİ kurabilirdi..

Padişah Vahdettin'in ülkeyi terk etmesinden yararlanarak, genç bir Osmanlı Şehzadesini tahta çıkarabilir; kendisi de **"Saltanat Naibi"** olabilirdi!..

Lenin ve Mussolini örneklerinde olduğu gibi, **Diktatörlük** kurabilirdi.

BİR "DEHA" VE "NAMUS" BELGESİ

İzmir İktisat Kongresi'nde liberal ekonomi kararı aldırarak, **Batı'dan yana, Bolşeviklere karşı** olduğunu ispatlayacağına;

Bütün ülkede Şûralar kurulmuş, **"Yeşil Ordu"**nun düşüncesi, iktidar kademelerinin büyük bir bölümünde benimsenmişken, bir Bolşevik Devleti kurup, iktidarın sefasını süreceğine;

Türkiye için her zaman çok tehlikeli olan **"Sovyet Düşmanlığı"**nı göze alıp, çok zayıf olan Batı alternatifini tercih etmesindeki cesareti ve kararı, - Türk milleti için yapılmış bir ilahî müdahale değilse- bir DEHA ve NAMUS belgesidir.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, hiç kuşkusuz büyük bir DEVLET ADAMI'dır. Bir keman virtüözünün sanatını icra edebilmesi için nasıl iyi bir kemana ihtiyacı varsa; devlet adamı doğmuş birinin de üzerinde düşünüp işleyebileceği bir İKTİDAR'a ihtiyacı vardır! Mustafa Kemal Paşa, bu yürekli ehliyetini, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde göstermiştir. Ehliyetinin en büyük belgesi, Millî Mücadele günlerinde kendisi ile âdeta bütünleştiğimiz, Sov-

yetler Birliği'nin neredeyse bir Sovyeti hâline geldiğimiz bir zamanda; bu politikaya son vermesi ve bunu yaparken, güçlü komşumuzun açık husumetinden ülkeyi sıyırabilmesidir!

PETROLSÜZ AZERBAYCAN

Eğer Mustafa Kemal Paşa bunu yapmamış olsaydı, Sovyetler Birliği'nin yıkıldığı **1980'li yıllarda Türkiye, petrolsüz bir Azerbaycan olacaktı!..**

Yardım sağlamak için dört bir yana koşuşacaktık!.

Boğazlara sahip olmaktan başka ayrıcalığı olmayan Türkiye, toplum olarak yaşadığı Osmanlı modeli ile tam bir kargaşa içine düşecekti!.

Zaten Sovyetler Birliği'nin bir Sovyeti olarak; Ermenistan, Trabzon limanına kadar yayılmış olacak; Kürt devleti kurulmuş olacak; Trakya, Bulgaristan'a bağlanmış bulunacak; Boğazlar Sovyet bölgesi hâline dönüşmüş olacak; Sevr Antlaşması'nın Moskova versiyonu uygulanmış bulunacaktı!.

ESİRİN ELİNDE PARILDAYAN BALTA

Bu söylediklerimiz, bir varsayım değildir: TBMM Hükûmeti Başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa, yardım sağlamak için Sovyetler'e başvurduğu zaman, bu başvuruya altı ay sonra gönderilen -Lenin'in imzalamaya bile tenezzül etmediği- cevap yazısında; bu söylediklerimiz sayılıp dökülüyordu!

Sovyetler Birliği, bunları kendiliğimizden yapmamızı istiyor, **"dostluk ve yardım"**ın ondan sonra düşünülebileceğini belirtiyordu!.

Nâzım Hikmet'in, Rusya'ya geçmeden önce, Millî Mücadele için yazdığı bir şiiri vardır ve şiir şöyle biter:

"Ormanı baştanbaşa dolaştı bir boğuk ses:
Öteki kolu da kes, öteki kolu da kes!
Bıraktığı baltayı cellat alırken yerden,
Meydana, gölgelerle yakınlaşan göklerden
Haykırıldı bir büyük şanlı mazinin yâdı:
Birden, balta, esirin elinde parıldadı!"

Bu şiir, bir kişiyi değil, bir toplumu anlatıyor, ama o toplumu Mustafa Kemal Paşa sembolize ediyordu. Balta, onun eline geçmiştir!

Eğer Bolşevik Rusya'ya katılsaydık, bugün, Konya ve çevresine bile sahip olacağımız kuşkulu idi! Türkiye haritasını ancak tarih kitaplarında görecek, Rusça konuşan, şahsiyetsiz bir küçük toplum olarak tarihe gömülecektik!.

NE YER DELİNDİ, NE GÖK YIKILDI, AMA...

- Mustafa Kemal, şöyle yaptı, böyle yaptı!..

Evet ama, sen bu tutarsız laflarını onun sana bıraktığı bu vatan parçasında konuşuyorsun!. "Gök yıkılmayınca, yer delinmeyince" demek kolay!. Ne yer delindi, ne gök yıkıldı; ama çökmüş Sovyetler

Birliği'ne rağmen, senin anavatanında yaşayanlar, Moskova'nın gözünün içine bakarak konuşuyor! Oysa, hâlâ başına buyruk değil, hâlâ kul!

Kolay değil, yepyeni bir ülke yaratmak!.

Mustafa Kemal, bir Osmanlı paşası!.

Mücadele arkadaşı Rauf Orbay'a haksızlık ettiği düşünülebilir; Orbay'ın inancı da bu merkezde! Ama kendisine sorulduğu zaman, Rauf Orbay düpedüz konuşuyor:

"Aramızda Millî Mücadele'nin askerlik cephesini başaracak başka arkadaşlar vardı. Ama savaştan sonra yeni bir Türkiye yaratacak tek kişi, Mustafa Kemal Paşa'dır! O olmasaydı, biz, birbirimizi yerdik! Abbasi Devleti gibi "Tevaif-i mülûk" hâlinde paramparça olurduk!."

"Dünyada şimdiye kadar başka, başka milletlerin Birlik kurdukları ve yüzyılları beraberce yaşadıkları görülmüştür. Bizim, kurmak istediğimiz birliğin tarihte geçmişi olan birliklerin en üstünü olmasını isteriz."

ATATÜRK

Evet!

Gazi Mustafa Kemal Paşa; **"Tarihte görülmüş birliklerin en üstününü"** kurmak amacındaydı! Bu fikri, vicdanında bir sır gibi saklıyor, bütün hareketlerini o noktayı hedefleyerek gerçekleştirmeye çalışıyordu.

Ama her şeyin bir zamanı vardı.

1923 yılı, Mustafa Kemal Paşa'nın en yoğun yılı idi.

Zafer kazanılmış ama barış kurulamamıştı.

Lozan görüşmeleri kesilmişti.

TBMM'de milletvekilleri, zaferle âdeta sarhoşlamışlar; olmayacak şeyler istemeye başlamışlardı. Lozan'da bir sıkışma olur olmaz: "Gidip Selanik'i

alıverelim, akılları başlarına gelsin" gibi mantıksız fikirler ileri sürüyorlardı.

TBMM, ikiye bölünmüştü. Kendilerine **"İkinci Grup"** adını verenler, tutucu bir politika izliyorlar; kuşku içinde yaşıyorlar; her öneride, kendileri aleyhinde bir muzırlık aradıkları için, işleri uzatıyorlardı.

Vb., vb.

Mustafa Kemal Paşa, **"Yeni bir toplum yaratmak"** humması içindeydi.

"Büyük Türk Devletleri Birliği" idealini de askıya almamıştı. Bu idealine ulaşan yolların üstündeki **İran** ve **Afganistan** şahlarına sıcak mesajlar gönderiyor; Türkiye'nin o yokluk günlerinde İran'a: UÇAK hediye ediyor; Afganistan şahına, yalnız "Selâm-ı şahanelerini" göndermekle yetinmiyor, en değerli doktor, mühendis ve askerlerini gönderiyor; Afganistan'a bir bürokrat temel hazırlıyordu. Çünkü bu iki devlet, -yalnızca Türkiye'nin komşuları değil- Türkistan yolu üzerine kurulmuş iki muazzam köprü idiler...

Bu iki köprü devlete o kadar önem veriyordu ki, Tahran ve Kâbil elçiliklerine; insanlarla dostluk kurmakta en yüksek mertebeye erişmiş şair Yahya Kemal Beyatlı'yı Tahran'a; Memduh Şevket Esendal'ı Kâbil'e göndermiştir.

İMKÂNLARI YARATAN ADAM!

Mustafa Kemal Paşa, "imkânları kullanan" değil, **"imkânları yaratan"** yapıda bir devlet adamı idi. Nite-

kim, Türkiye'nin Kuvayımilliye ordusunu bu cevheri ile yaratmış ve kullanmıştır.

Yedi ay boyunca TBMM'nin bütün yetkilerini şahsında toplayarak bir **"Savaş Vergisi"** çıkarmış, insan varlıklarının üçte birini, halktan toplamış ve yarım yırtık bir düzenleme ile düşmana son darbeyi vurmuştur!

Düşman artık denize dökülmüş, vatan kurtulmuştu ama ülke de yanmış yıkılmıştı; insan tükenmişti! 1919, 1920, 1921, 1922 yıllarının bütçeleri bile yoktu. 1923 yılında yapılan bütçenin dış alımı 145 milyon lira, dış satımı: 65 milyon lira idi. Vatandaştan alınan vergilerle birlikte bütçe yüzde 40 açık veriyordu. Enflasyon: yüzde 250 idi.

İşte böyle imkânsız bütçeden 1924 yılında 200.000 lira tahsisat ayrılmış ve **Türkiyat Enstitüsü** kurulmuştu! (200.000 lira, 200.000 "altın"ın karşılığıdır). Mustafa Kemal Paşa, yok canından, işte bu koşullar içinde **"Büyük Türk Devletleri Birliği"** hayali uğruna bu ölçüde fedakârlık yapmayı göze alabiliyordu!

"Ülkede toplu iğne yok, bu hovardalık da ne?" diye düşünenler olmuştur! Yalnız düşünenler değil, mırıldananlar, hatta yüksek sesle konuşan ve yazanlar da. Fakat Mustafa Kemal Paşa, bütün bu eleştirileri duymazdan geldi, -böyle konuşanların haklı olduklarını da söyleyerek- hedefine yürümeyi sürdürdü. Türkistan ve çevresindeki Türk kaynaklı toplumların hareketlerini sürekli izledi ve paralel çalışmalar yaptı.

SOVYETLER BİRLİĞİ HEMEN FARK ETTİ

Gazi Paşa, bu çalışmaların açığa çıkmamasına büyük dikkat gösteriyordu ama Sovyetler Birliği; bu folklor, etnografya, tarih düzeyinde sürdürülen çalışmalardan huylandı. Türkiye toplumu ile bu toplumlar arasında kurulacak ilişkiler, yalnız Sovyetler'in zararına olabilirdi. Çünkü Osmanlı Devleti Aliyyesi'nin defteri kapatılmış; onun yerine, onun kadar güçlü ve ondan daha uzun ömürlü bir devletin defteri açılmıştı: **"Türk Cumhuriyetleri Birliği"** ... Amerika, başka kan ve kültürden gelen insanlarla Amerika Birleşik Devletlerini kurabilmişse; Türkler, neden bir araya gelip: **"Türk Cumhuriyetleri Birliği"**ni kurmasın?..

Selanik günlerinden beri vicdanında bir sır gibi sakladığı bu düşünce, artık gerçekleşme yoluna girmeliydi. Ancak, tehlikeli bir fikirdi bu! Çünkü komşumuz Sovyet Rusya, kendi yönetimindeki bu ülkeler için Türkiye Cumhuriyeti'nin başka emeller beslediğini duyacak olursa; 12 yıl süren bir savaş zincirinden yeni çıkmış Türkiye Cumhuriyeti için büyük bir tehlike oluşacaktı! Gazi Mustafa Kemal Paşa, "Sessiz ve derinden" gitmek zorundaydı! Onun için, **"Türkiyat Enstitüsü"** yolunu seçmişti. Bizim bilim adamlarımız Asya'daki Türk toplulukları arasına girecek, araştırmalar yapacak; dil, tarih, etnografya çalışmaları sırasında ortak ilişkiler kuracak ve geliştirecek; bu ilişkilerin sıcaklığından Türkiye -hem barışta, hem savaşta- yararlanacaktı! Üstelik hiçbir imparatorluk sürgit değildi. Osmanlı, Avusturya-Macaristan imparatorlukları

gibi, Sovyetler Birliği de bir gün parçalanabilir; ya da bu toplumları elinde tutamaz hâle gelebilirdi! O zaman, bu topluluklar, sıcak bir **Birleşim Çevresi** bulabilmeliydiler!.

KÖPRÜLÜ: "İNANAMADIM" DİYOR

İşte bunun için, o fakir ve açık veren Türkiye Cumhuriyeti 1924 bütçesinden 200.000 lira gibi önemli bir miktarı "Türk Cumhuriyetleri Birliği" ideali için kullanıyor ve Profesör Fuat Köprülü'ye "Türkiyat Enstitüsü"nü kurduruyordu.

Prof. Fuat Köprülü, daha sonra o günleri şöyle anlatacaktı:

"Bana bu görev verildiği zaman, duyduklarıma inanamadım. Gazi Mustafa Kemal Paşa, açık veren bütçeden 200.000 altın karşılığı banknot çekiyor; bunu yanmış yıkılmış bir Türkiye ortamında; zengin ve emperyalist milletlerin bilimsel heveslerine ve uzun vadeli çıkarlarına cevap vermek için kurdukları Türkiyat enstitülerinden birini kuruyordu!

Beni görevlendirirken, heyecanlıydı, diyebilirim; çocuğunu okula emanet eden sevecen bir babaya benziyordu!

- Size, önem verdiğim bir görevi veriyorum. Bilgili ve özellikle zeki arkadaşlarınızı toplayın! Onlara görev verin; oralara gitsinler, oradaki insanlarla dostluk kursunlar ve toplumlar arasındaki benzerlikleri, kültür ve tarih beraberliğimizi hatırlatarak canlandırsınlar!

Siz onları memleketimize davet edin. Cumhuriyetimizi yakından görüp tanısınlar. Oralarda gereken araştırmaları yapın, bilime hizmet edin! Ortak bir tarihten geliyoruz, birbirimizi tanımakta yarar var!. Hadi, göreyim sizi!..

Şevkle çalışmaya başladık. Bir süre sonra Atatürk'ü kaybedince, bu çalışmalar itibarını kaybetti; hatta engellendi diyebilirim."*

* İstanbul Milletvekili ve Profesör Türkgeldi'nin Türk Ocağı'nda verdiği konferanstan (18. 04. 1952), Ankara.

ZOR ZAFER!

Mustafa Kemal Paşa, Lozan duraksamasını çözmüş, İngilizlerle **Hilafet ve Saltanat** konusunda anlaşmıştı ama, Saltanatı da, Hilafeti de kaldırmak, hiç de kolay değildi! Gizli anlaşmalar, devlet adamları arasında ve devletler arasında işlerdi. Basın, bürokrasi, halk bunların dışında kalır. Bu yüzden, TBMM'ye de açıklanamazdı! Gizli ya da açık toplantıların birinde bu kararı açıklamak, kıyameti koparmak demekti! Oysaki anlaşan bu iki devlet; bu konuda suskun kalmakta da mutabık kalmışlardı!

Lozan Antlaşması delegeler tarafından imzalanmış, İsmet Paşa ülkeye dönmüş, TBMM'de Lozan Müzakereleri hakkında uzun -ve sık, sık alkışlarla kesilen- bir konuşma yapmıştı. Bütün yurtta bayram havası yaşanıyordu. Mustafa Kemal Paşa, sabahtan **Dr. Rıza Nur** ile özel bir toplantı yaptı, kendisinden, meclise bir

önerge vermesini ve bu önergede "Saltanat ve Hilafetin kaldırılması"nı teklif etmesini istedi; mutabık kaldılar.

İSTANBUL VE ANKARA HÜKÛMETLERİ TARTIŞIYOR

30 Ekim 1922 günü TBMM sabahtan toplandı.

Önce İsmet Paşa, Dışişleri Bakanı ve Lozan'da barışa imza koyan heyetin başkanı olarak, uzun bir konuşma yaptı. Hitabet tarihine geçecek değerde bir konuşma idi bu! Meclisten büyük alkış ve büyük dua aldı!

Birinci oturum böylece noktalandıktan sonra, ikinci oturumda, Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın söz alması istendi: O da konuştu ve mutlu sonu kutladı.

Üçüncü oturum akşama doğru başladı.

Bu oturumda konuşan, Gazi Mustafa Kemal Paşa idi.

Gazi, İstanbul Hükûmeti Sadrazamı Tevfik Paşa'dan, iki telgraf almıştı.

Bu telgraflar, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması üzerine Ankara'ya çekilmişti, ilk telgrafta, Tevfik Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına hitap ediyordu. İkinci telgrafta Sadrazam Tevfik Paşa, muhatap olarak, "TBMM'yi seçmişti! Gazi Paşa, her iki telgrafı ve şahsına çekilen telgrafa verdiği cevabı kürsüden okudu.

Politika edebiyatı tarihine geçecek güzellikte kaleme alınmış bu mektupta Gazi büyük bir nezaketle: "Bu işlere karışmayın!" diyordu. Çok politik üslup içinde İstanbul Hükûmeti'ne vurulmuş bu tokattan sonra, Tevfik Paşa, ciddileşmiş bu kez TBMM'den resmen bilgi istiyordu!

Bu telgrafta İstanbul Hükûmeti, TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'yı atlayarak, doğrudan doğruya: "Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine" deniyor ve **Lozan Konferansı'na İstanbul Hükûmeti'nin de davet olunduğu;** fakat TBMM Hükûmeti'ni tek muhatap bırakmak için gidilmediği hatırlatılıyor; anlaşma şimdi imzalanmış bulunduğuna göre, TBMM'ce seçilecek bir zatın gerekli bilgiler ve yetkilerle hemen gönderilmesi, isteniyordu!..

Söz alan birçok milletvekili, İstanbul hükûmetinin bu isteğini, "haddini bilmezlik" sayıyor ve ateşli konuşmalar yapıyordu! Şimdi, bundan gerisini Kâzım Karabekir Paşa'nın anılarından aktaralım.*

KARABEKİR PAŞA ANLATIYOR:

"Bu sırada Mustafa Kemal Paşa, beni odasına çağırdı. Orada, Dr. Rıza Nur Bey de vardı. Bana görüşümü sordular;

---

* Paşaların Kavgası, "Kâzım Karabekir", Emre Yayınları, İstanbul 1991, s. 96-106.

- Saltanatın kaldırılması ile Hilafetin Osmanlı'da bırakılması kararımızın yüce meclise sunulması zamanıdır!. dedim

Mustafa Kemal Paşa, Rıza Nur Bey'e: "O takriri yaz!" dedi ve Rıza Nur Bey, "Peki" diyerek çıktı. Biz ikimiz kalınca:

- Kürsüde, Padişah Hükûmeti hakkında şiddetli beyanatta bulunmanı, fakat: "Hilafetin Âl-i Osman'da bırakılması fikrini açıklamamanı rica ederim. Rıza Nur Bey, bütün önemli noktaları kapsayan bir önerge hazırlıyor" dedi. Ben de: "Peki Paşam" diyerek, meclise geçtim ve orada aynen şunları söyledim!" diyor.

Söyledikleri özetle şu çizgide gelişiyor:

Paşa, önce "İstanbul Hükûmeti"ni, "Ervah-ı habîse" (kötü ve lanetli) ruhlara benzettikten sonra, Ferit Paşa Hükûmeti'nin, halkın arasına fesat salmak için elinden geleni yaptığını, kendi karargâhına kadar birçok yerlere, yalan dolu mektuplar gönderdiğini anlattıktan sonra;

- Bizim bu kutsal çatı altındaki feryatlarımızı, akan kanlarımızı, masumiyetimizi dünyaya duyuramıyoruz. Bir de bu herifler, bizim şanlı milletimizin şanlı barış heyeti ile Avrupa'da görünecek olursa, dünya kamuoyu: İşte Türkiye'de iki güç var; araları açık..." kanısına varacaklar. Bu insanlar, "Babıali" sözcüğünü "Büyük Millet Meclisi" sözcüğünün önüne geçirmeye çalışıyorlar... (Kahrolsunlar sesleri) Daha ilk günlerimizde yapılan bu kötülükleri unutmadık! (...)

Bu telgrafın metninden, "eğer Bâbıâli girmezse, İslam dünyasında büyük hayal kırıklığı olur" anlamı çıkıyor. Devlet, geçen savaşta "Cihat" ilan etmişti. Ama ben Çanakkale'de, Irak'ta Müslüman askerlerle savaştım!. Demek önemli olan cihat değil, milletin birlik ve beraberlik ruhudur. Bunun en güzel örneği, İran, Afganistan gibi İslam kardeşlerimizin Ankara'da bulunmalarıdır.

Bu kadar felaketli günler geçirdikten sonra, bu cüretkâr telgraflarını, cevapsız bırakmamalı; milletin üzerine kâbus gibi çöken hıyanetlerini yüzlerine çarpmalıyız vb. dedi ve alkış tufanı içinde konuşmasını bitirdi.

ÖNERGE İMZAYA AÇILIYOR

Bu sırada Gazi'nin işareti ile Rıza Nur'un kaleme aldığı önerge, milletvekilleri arasında dolaştırılıyor, imzalanıyordu. Mustafa Kemal Paşa da, öneriyi imzalayanlar arasında dolaşıyordu. Kürsüden inip, soluklanmak için salonun caddeye bakan odasına geçmiş bulunan Karabekir Paşa'ya, Mustafa Kemal Paşa takriri uzattı ve imzalanmasını bekledi. Öneriyi, 63 milletvekili imzalamıştı. Karabekir Paşa, önergenin gerekçe bölümüne göz attı: 4. maddenin açıklamasında: Hanedan-ı Al-i Osman madum (ölmüş) ve tarihe müntekildir" açıklamasını görünce, Mustafa Kemal Paşa'ya sordu:

- Paşam!. Kararımız bu mu idi? **Hilafetin Osmanlı hanedanına ait olduğu** hakkında apaçık bir önerge daha verildiği takdirde, bu önergeyi imzalarım!.

Gazi:

- Bir endişeniz mi var?.. deyince, şöyle bir açıklama yaptı:

- Bu cümleyi okuyan herkesin, aynı duraksamayı yapacağı kesindir, sonra, daha fazla direnmeden, imzasını koydu.

DURAKSAMALAR VE SEBEP

Önerge elden ele geziyor, imzalar çoğalıyordu. Dr. Adnan (Adıvar) da imzaladıktan sonra, Başvekil Rauf (Orbay) Bey geldi. Rauf Bey de takriri imzalamak için eline alınca, o cümleye takılıverdi, "Nedir?.. Ne oluyoruz?.. Nereye gidiyoruz?.." dedi.

Gazi Paşa, duraksamaların sebebini biliyordu. "Durun, dedi endişenizi gidereyim. Verin bana o önergeyi!.. "Aldı ve **"Hanedan-ı Âl-i Osman"** kaydını sildi, üzerine: **"İstanbul'daki Padişahlık"** açıklamasını yaptı. Bunun üzerine Rauf Bey de önergeyi imzaladı. Mustafa Kemal Paşa da 81. olarak imzaladıktan sonra, Meclis Başkanlığı'na gönderildi.

Fakat Karabekir Paşa, tatmin olmamıştı. **Hilafetin, Osmanlı hanedanında kalmasının** kesin biçimde belirtilmesinden yana idi. Arkadaşlarına, meclisten uzaklaşarak oylama nisabını düşürmelerini teklif etti; öyle yaptılar ve bir süre sonra, Gazi Paşa'nın önergesi oya kondu. 132 kabul, 2 red, 2 çekimser oyla 136 üye katılmıştı; nisabın sağlanması için 25 oy'a ihtiyaç vardı. Oylama gelecek oturuma kaldı.

ATEŞTEKİ KESTANELER

Millî mücadelenin iki büyük başı, Kâzım Karabekir ve Mustafa Kemal çatışma hâlindeydiler. Karabekir Paşa, besbelli, Mustafa Kemal'in Padişah ve Halifeyi ortadan kaldırdıktan sonra, kendisinin Halife ve Padişah olacağını sanıyor ve bunu engellemeye çalışıyordu.

Gazi Paşa, Karabekir Paşa'ya haber göndererek, meclisteki odasına gelmesini rica etti. Buluştular, Gazi Paşa'nın canı sıkkındı, Karabekir'e:

- İstediğin nedir?.. dedi.

Karabekir, endişelerini saklamadı:

- Takririn oya konulması sırasında çoğunluk bulunmaması rastlantı değildir. Tekrar oya konulduğu zaman, reddedilecektir. Çünkü, ben dâhil birçok milletvekili arkadaşınız, **Sizin Padişah ve Halife olmak niyetinde olduğunuzu sanıyoruz.**

Mustafa Kemal Paşa'nın dudaklarında acı bir gülümseme vardı.

Kâzım Karabekir Paşa ve Mustafa Kemal Paşa arasında, 19 Mayıs 1919 tarihinden başlayarak 1925 yılının 31 Ekim gününe kadar geçen zaman içinde yaptıkları bütün yazışmaları ve davranışları titizlikle incelenecek olursa, görülecektir ki, sessiz ve derinden bir rekabet yaşanmaktadır. Denilebilir ki Karabekir Paşa, ateşteki kestaneleri Mustafa Kemal Paşa'ya çıkartmak istemiştir. Sıra yemeye gelince, bir başına yemek; en azından kendi payını kaptırmak niyetinde değildi! Bu maceraya girenlerin hiçbiri, kendilerini Mustafa Kemal'den üstün, ya da eşit görmediği için, kuşku içinde yaşıyorlardı. Taraflar, kurmay tedirginliği içindeydiler!.

Kâzım Karabekir Paşa ile İsmet Paşa, çok eski yıllardan arkadaştılar. Mektuplaşıyorlardı. Biri Doğu, biri Batı Cephesi komutanlığını yaptıkları için, aynı savaşın iki otoritesi idiler! Savaşı kazanmak ne kadar görevleri içindeyse, savaş sonrası devleti kurmak ve işletmek de kendi yetkileri içinde olmalıydı! İkisi de, yeni bir devlete imzalarını atmışlardı; hem devleti, hem de kendi haklarını ayakta tutmak, görevleri arasında sayılıyordu.

KARABEKİR KONUŞUYOR, İNÖNÜ DİNLİYOR

Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın Rıza Nur'a hazırlattığı önergeyi ve toplanan imzaları anlattıktan sonra, önerge ile Mustafa Kemal Paşa'nın hedef-

lediği "Sultan ve Halife olmak" ihtimalinin tehlikelerini de büyütecin altına koydu.

Karabekir Paşa konuşmuş, İsmet Paşa dinlemişti. Şimdi İsmet Paşa konuşuyordu: (bk. "Paşaların Kavgası", Kâzım Karabekir, s. 108 vb...)

- Seni dinledim Kâzımcığım! Bu düşüncede haklı olabiliriz, olamayız; ama endişen imkânsız değildir! Böyle de önümüze düşebilir, başka bir biçimde de. Peki, şimdi sen söyle: Benden ne bekliyorsun?..

- Bana katılmanı!.

- Nasıl?..

- Yarın sabah, Doğu ve Batı cepheleri komutanları olarak Mustafa Kemal Paşa'ya çıkalım ve şunu diyelim:

"Millî Mücadelenin Doğu ve Batı cepheleri komutanları olarak başkomutanımıza maruzatımız var!. Yazdırıp imzalattığınız önerge, herkeste, 'Hilafet ve Saltanat'ı sizin alacağınız endişesini doğurmuştur. Milletvekillerinin çoğu bunun aleyhindedir. Sorumluluktan korktukları için, memleketlerine dönüp gitmek hazırlığı içindedirler! Durum, böylece gelişecek olursa, memleketin birçok yerinde ayaklanmalar patlayabilir. Bu durumda ordunun müdahalesi de güçtür, hatta buna bazı katılmalar da beklenebilir. Bunun için, hazırlanan önergenin geri alınmasını ve bunun yerine; 'Saltanatın kaldırılması ve Hilafetin Osmanlı hanedanında bırakılması' esasında yeni bir önergenin oya konulması lazımdır. Aksi hâlde, hiçbir sorumluluk kabul etmiyoruz!"

İsmet Paşa, Karabekir Paşa'ya "Gizli Anlaşma"yı açamazdı! Oysa Saltanat ve Hilafetin bir arada anılmasının nedeni buydu! Taktik değiştirdi: Önce saltanatın kalkması sağlanacak, daha sonra Hilafet konusu ele alınacaktı! Bu fikri Mustafa Kemal Paşa'ya da benimseteceğinden emindi. Eski arkadaşını dikkatle dinler göründükten sonra, önüne bakarak ciddileşti:

- Sana katılıyorum!. Ama bir şartım var: Gazi'ye birlikte gideceğiz; ama sen zora düşmedikçe konuşmayacaksın; ben anlatacağım durumu... Sen fikrime katılacaksın!. Anlaştık mı?..

Karabekir Paşa, İsmet Paşa'nın bu teklifini, kendisinin öfkeyle bir söz edip işi bozacağından korktuğu için yaptığı düşüncesine vardı ve gülümseyerek: "Peki, dedi davayı kurtar da istersen ben gelmeyeyim!."

- Anca beraber, kanca beraber..

Gülüştüler ve yarın sabah buluşmak üzere birbirlerinden ayrıldılar.

Karabekir Paşa, İsmet Paşa'nın ne kadar candan bir arkadaşı olduğunu düşünerek gülümsüyor olmalıydı!..

Anlaştılar ve ertesi sabah Çankaya'ya çıktılar.

İsmet Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki sıcak ilişkileri bildiğimize göre; İsmet Paşa'nın, -Karabekir Paşa evden çıkar çıkmaz- Çankaya'ya telefon ettiğini, durumu özetledikten sonra, ertesi sabah gelecekleri-ni Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiğini, rahatlıkla düşünebiliriz. Nitekim ertesi sabah Mustafa Kemal Paşa,

İsmet ve Karabekir paşaların tören üniformaları içinde geldiklerini görünce, hiç şaşırtmamış ve gülümseyerek karşılamıştı:

- Hayrola! Doğu ve Batı cepheleri komutanları bir arada; ne haber!.

İsmet Paşa, -bir gün önce Karabekir Paşa ile anlaştıkları gibi- durumu özetledi; Gazi Paşa, sükûnetle dinledi. Bu noktada, -Kâzım Karabekir Paşa'nın anılarından yararlanarak- gelişmeleri görelim:

"İsmet Paşa, ziyaretimizin maksadını -teklif ettiğim tarzda- apaçık söyledi; Gazi, sükûnetle dinledi. Fakat, renkten renge giriyordu. Kızdığı zamanlarda yaptığı gibi, sigarasını uzun çekişlerle içiyordu! İsmet Paşa'nın sözü bitince, eline bir kâğıt, kalem aldı ve bana sert, sert bakarak:

- Peki, Paşam! Ne biçim istiyorsanız, söyleyin, yazayım!. dedi. Cevap verdim:

- Paşa Hazretleri. Umumun arzusu; "Saltanat kaldırılmıştır; Hilafet, Hanedan-ı Al-i Osman'a aittir" sözünden ibarettir. Rıza Nur Bey, önergenin altıncı maddesini değiştirerek yeni bir önerge verir; böylece, esaslı ve bütün milletin sevinçle kabul edeceği bir kanun yapılmış ve kabul edilmiş olur.

"YARIN ÇOĞUNLUĞU SAĞLA"

Üçümüzün ortak çalışması ile bir metin ortaya konuldu. Paşa, bana şu öneride bulundu:

- Yarın, mecliste çoğunluğu sağlamak için,

İkinci Grup'tan arkadaşların ile görüş; yeni teklifimizi etraflıca anlat. Herhâlde çoğunluğu sağlayalım. Teklifin vakit geçirmeden yasallaşmasından faydalar umuyorum.

Kâzım Karabekir Paşa memnundu!

Teklifini, İsmet Paşa'nın niçin havadan kaptığını ve yanına koşularak Çankaya'ya çıktığını bilmiyordu! Çünkü ne Mustafa Kemal Paşa, ne de İsmet Paşa Lozan görüşmelerini durduran asıl sebebi kimselere söylememişlerdi. Meclis; **"Musul"** gibi, **"Boğazlar"** gibi maddeler üzerinde anlaşmazlık çıktığını biliyor ve bunları çözecek formüller üretmeye çalışıyordu. Oysa oyun, Hilafet üstünde oynanmaktaydı!

BİR YAMAN GEÇİT

Kâzım Karabekir Paşa, elde ettiği başarıdan ötürü memnundu. Mustafa Kemal Paşa'nın Padişah ve Halife olmasını engellediğini düşünüyordu!

Öğleden sonra, İkinci Grup'tan bazı kimselerin buluşacakları, Üçüncü Kolordu Komutanlığı'ndan milletvekilliğine geçen, Salahattin Bey'in evine gitti ve arkadaşları ile buluştu. Evdekiler, Karabekir Paşa'yı saygı ve heyecanla karşıladılar. Paşa, anlatmaya başladı...

Anlattıkça, dinleyenler hayretten hayrete düşüyorlar ve kendilerine oynanan oyunun nasıl bozulduğunu gördükçe, Karabekir Paşa'ya karşı duydukları hayranlık artıyordu! Ama, görülüyordu ki, oyun bozulmuştu; Hilafet güven altına alınmıştı; Acaba, Saltanatın kurtarılması ihtimali de yok mu idi?..

Nitekim İkinci Grup'un **"Sarıklılar"** bölümü, Hilafet ve Saltanatın bir bütün olduğunu, bunlardan

birinin eksikliği, sistemi temelden çöktüreceğini savunuyorlar; düşüncelerini bilimsel dayanaklarla güçlendirmeye çalışıyorlardı. Fakat, ertesi gün 13.45'de Meclis bütün üyeleri ile toplandığı zaman, işin savsaklanacak yeri kalmadığını hemen fark ettiler.

ÖNERGE DEĞİŞİYOR

Meclis Başkanı: "Dünkü önergenin 6. maddesini değiştiren bir önerge var, okutuyorum" dedi ve okuttu:

"30 Ekim 1922 tarihli önergenin 6. maddesinin, aşağıdaki gibi değiştirilmesini teklif ediyoruz:

Madde 6- Hilafet, Türklere, Hanedan-ı Al-i Osman'a aittir. Türkiye Devleti, Hilafet makamının dayanağıdır. Halifeliğe, TBMM tarafından bu hanedanın bilim ve ahlak bakımından en yetişmişi seçilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, meşru hakkı olan Hilafet makamını, esir bulunduğu yabancıların elinden kurtaracaktır!"

Sinop Milletvekili Dr. Rıza Nur (... ve 54 imza)

Önerge okunduktan sonra, aynı çerçeve içinde hazırlanmış ikinci bir önerge verildi. Bu önergeyi de Hüseyin Avni ve arkadaşları imzalamışlardı. (26 imza)

Önerge üzerine ilk sözü, Mustafa Kemal Paşa aldı. Hilafeti ve Peygamber'imizi yücelten güzel bir konuşma sonunda:

"Bundan sonra, Hilafet makamının da Türkiye Devleti ve bütün İslam Dünyası için ne kadar yarar-

lı ve yüceltici olacağını da gelecek günler, bütün aydınlığı ile gösterecektir. (İnşallah sesleri) TÜRK ve İSLAM Türkiye Devleti, bu iki mutluluğun oluşmasına ve olmasına kaynak olmakla, dünyanın en mutlu devleti olacaktır."

Önergeler, şeriat, adalet ve anayasa karma komisyonuna gönderildi. Bu üç komisyon karması, bir metin ortaya çıkardı ve bu metin TBMM'nin ittifakı ile kabul edildi.

Güzel bir rastlantı: Kararın alındığı gün Mevlit Kandili idi. Meclis, bu geceyi ve ertesi günü bayram kabul etti!

ANKARA, İSTANBUL'A EL KOYUYOR

4 Kasım 1922 günü akşamı, Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa baş başa idiler ve gecenin geç vakitlerine kadar Lozan'da izlenecek politika üzerinde durdular. Anlaştıkları nokta şu idi: Samimi davranacaklar. Çünkü o koşullarda samimiyetten başka bütün yollar kapalı görülüyordu. Musul ve Batı Trakya üzerinde direnilecekti. Savaş tazminatı aranacak, fakat vermeyecekleri anlaşıldığı zaman, toprak tavizi istenecekti.*

Bu görüşmelerin sürdürüldüğü sıralarda, İstanbul'dan bazı bilgiler gelmeye başladı. Tevfik Paşa kabinesi istifa etmişti. Bu istifa üzerine,

---

* Tevfik Rüştü Aras'ın açıklamaları.

TBMM Hükûmeti'ni İstanbul'da temsil eden Refet Paşa, İtilaf devletleri generalleri ile bir toplantı yapmış ve bu toplantıda, Tevfik Paşa kabinesinin istifasını öne sürerek: "Bugün öğlenden sonra İstanbul'da TBMM Hükûmeti idaresinin başlamış olduğunu" bu generaller toplantısında açıklamıştır! Aynı gün Ankara Hükûmeti, istifa etmiş bulunan İstanbul Hükûmeti'ne bir "Nota göndererek: TBMM Hükûmeti idaresinin İstanbul'da başlamış olduğunu" bildiriyordu!

Öte yandan Dışişleri Bakanı İsmet Paşa, -Kızılay Başkanı Hamit Bey aracılığı ile- İtilaf Devletleri temsilciliğine bir **"Nota"** gönderdi:

"TBMM Hükûmeti, İstanbul vilayetinde asayişi temin ve işlerin yürümesini sağlamak için ilgili dairelere emir ve talimat vermiştir. Bu durumda, İtilaf Devletleri'nin askerî birliklerinin İstanbul bölgesinde kalmalarına lüzum ve imkân görülmeyeceğini kuvvetle ümit etmekteyiz" deniliyor, böylece İstanbul'a silah kullanmadan diplomatik yolla el konuluyordu.

Refet Paşa'ya ayrı bir talimat gönderildi: "İstanbul, TBMM'nin bir vilayetidir. Bütün daireler, çalışmalarını durduracaklardır. Memurlar, eskisi gibi, görevlerine devam edeceklerse de hiçbir iş görmeyeceklerdir" deniliyordu.

Bu, bir güne sığdırılan olaylar karşısında İstanbul'daki "İtilaf Devletleri temsilcisi" bir nota ile karşılık verdi; bu notada: "İtilaf devletleri kuvvetleri İstanbul'dan uzaklaştırılamaz!" deniliyordu.

LOZAN YOLU

İşte İsmet Paşa, bu Türkiye tablosunda Lozan'a gitti.

Gazi Paşa'nın tahminleri doğru çıkmıştı; Amerika ile başlatılmak istenen tek yanlı Barış müzakereleri, İngilizleri tedirgin etti. Çünkü Sakarya Savaşı'ndan hemen sonra Fransızlar, "Ankara Antlaşması"nı imzalamışlar, İtilaf Devletleri cephesinde büyük bir delik açmışlardı. Eğer Amerikalılar da tek başlarına bir antlaşmaya yanaşacak olurlarsa, İngiltere, savaştan beklediği bütün nimetlerden yoksun olabilecekti. Bu nedenle, müzakerelerin başlaması teklifini reddetmemiş, fakat hevesli görünmemeyi, politika olarak benimsemişti.

Türk Heyeti, Lozan'a gelmişti ama öteki heyetler ortalıkta görünmüyorlardı. Bir süre beklendi; gelen olmadığı görülünce, İsmet Paşa, yanına BaşMurahhas Rıza Nur'u da alarak Paris'e geçti ve Fransız hariciyesi ile temasa geçti. Rıza Nur'un yüksek dereceli bir mason olması, işleri kolaylaştırıyordu.

İtalyanlar, hemen; İngilizler, -biraz nazlanarak- gelmeyi kabul ettiler, İsmet Paşa, Lozan'a döndü; arkasından -önce Fransızlar, İtalyanlar, sonra da İngilizler- geldi. İngilizlerin nazlanması, Hilafetin kaldırılmış olmaması idi. Gerçi Mustafa Kemal Paşa, Saltanat ve Hilafetin birlikte kaldırılmasını teklif etmiş, fakat -bilinen sebepler yüzünden- yalnız Saltanat kaldırılmış, Hilafet daha sonraya bırakılmıştı. Oysa İngilizlerin Saltanat ile bir

alıp verecekleri yoktu; onların konusu Hilafetin kaldırılması idi. Bu yüzden, yapılan bu özel pazarlığı yandaşlarına açıklayamadıkları için, ayaklarını sürterek Lozan'a geldiler.

PÜRÜZLERİN ÇÖZÜMÜ SONRAYA

Sorunlar çözülmüştü ama İngilizler, Musul üzerinde direniyorlardı:

İngiliz işgali altında idi ve öyle kalacaktı!

Oysa Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada Musul, Türklerin elindeydi. Mütareke ertesi İngilizler, hücuma geçmişler, -oradaki kuvvetlerimiz- mütareke şartı yerine getiriliyor zannıyla direnmeyip geri çekilmişler, Musul, böylece İngilizlerin eline geçmişti.

Oysa, Barış'ın gecikmesi, Türkiye'ye büyük zararlar veriyordu. Hele, savaşın yeniden başlaması, çok korkulu bir kumardı. Fransızlar, -bir çeşit arabuluculuk görevi üstlenerek- Misyon Başkan Yardımcısı Rıza Nur ile özel bir müzakere açtılar, İstanbul ve Çanakkale Boğazları gibi, Musul gibi konuların, barış sonrası müzakerelerinde sonuçlandırılmasında mutabık kaldılar. Nitekim o kuşkulu günlerde (1 Mart 1923) Gazi, TBMM'de:

"İçine girdiğimiz yılın, bir barış yılı olması ihtimali kadar, bir savaş yılı olması ihtimali de vardır" diyordu!

LOZAN'IN KİLİTLERİ

İşte, Barış Müzakerelerini bir kaç noktadan kilitleyen konuların, Barış sonrasında Lahey Adalet Divanı'na kadar götürülmesinin nedeni budur!.

Nitekim Türkiye, İngilizlere verdiği sözü tutmuş ve bir süre sonra, İstanbul'daki HALİFE'nin -çok masum bir isteğini bahane ederek- Hilafeti kaldırmış; Osmanlı Hanedanı'nı topraklarından çıkarmış; İngilizler de verdikleri sözü tutmuşlar; Halifenin İngiltere'ye gelmesine izin vermedikleri gibi; Mısır'da, Hicaz'da ve bazı başka ülkelerde Hilâfeti kurmak girişimlerini, -çeşitli yollarla- sabote etmişler ve kurulmasını engellemişlerdir.

Bugün HİLAFET; TBMM'nin manevi kişiliğinde "Meknuz (saklı) ve Mahfuz (korunmuş)"dur.

ZAFER AMA HERKESİN BEKLENTİSİ BAŞKA

Devrimler, ucuz değildir!..

Her devrim, önünde bir "karşı devrim" bulur.

Karşı-devrimler, güçsüzdür ama uzun solukludur! "Yıktım, yok ettim" sanırsınız; ama, arkanızdan silkinir, toparlanır!.. Ya, siner, bekler, ya yeniden saldırır!

Yeniden saldıranla kolay boğuşur, hesaplaşırsın ama; sinip bekleyenle hesaplaşmak zordur!.

En "Serip tükettim" dediğin anda, önüne heyula gibi dikilir!.

Kendisi küçük görünür ama gölgesi büyük, çok büyüktür! Ürker, uzlaşmaya otururbut, ölüm fermanını imzalamış olursun!. Çünkü: **"Devrim-Karşı Devrim uzlaşması yoktur!.** Birinin olduğu yerde, ötekine hayat yok!..

Mustafa Kemal Paşa, Saltanata son verdiği ve bunu, Türkiye Büyük Millet Meclisi meşruiyetine bağladığı an, en büyük sorunu çözmüştür! Büyük bir dirençle karşılanması gerekirdi: Oysa olmadı! Birkaç gazetede çocuk çatapatı gibi sesler; Rauf Orbay'ın, ikircikli yumuşak direnişi; hepsi o kadar!.

Savaşın baş ortağı Kâzım Karabekir Paşa bile, Hilafet konusunda direniyor da, Saltanatın kaldırılmasına destek veriyor!.

Ortamın yumuşamasında: İstiklal Mahkemeleri ve "Takriri Sükûn Kanunu"nun payını unutmamak gerekir ama; halk arasında, Şapka Kanunu kadar etkili olmaması, üzerinde düşünülecek bir konudur!

İlk karşı devrim hareketi, "Şeyh Sait Ayaklanması"dır!

Sonra, Şapka Kanunu yüzünden işletilen İstiklal Mahkemeleri!.

Sonra, "Kubilay Olayı" ve Mustafa Kemal Paşa'ya karşı girişilen suikast girişimleri!..

Kansız devrim olmaz!. Devrim kansızsa, DEVRİM değildir!. Karşısında, ölümüne direnilmeyen hareketlerin hiçbiri, **Devrim** parantezine girmez!.

"BELKİ BAZI KELLELERİN UÇMASI GEREKECEK"

Mustafa Kemal Paşa, Hilafetin kaldırılmasını müzakere eden **"Karma Komisyonuna"**: "Efendiler,

-demişti- bu karar tarafınızdan alınacak, amma belki bunun için bazı kellelerin uçması gerekecektir."

Uyarı, etkisini gösterdi; encümenden karar ittifakla çıktı ama; ardından, Doğu Anadolu ayaklanmalarını da beraberinde taşıyarak!.

Hilafet ve Saltanatın kaldırılmasının ardından, Tekke ve Zaviyelerin kapatılması; "Tevhidi Tedrisat" Kanunu gibi devrimler peş peşe geldiler.

Hemen ardından Şapka Kanunu!.

Boşuna: "Demir, tavında dövülür" denilmemiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet'in ilan edildiği gün, bir Fransız gazetecisine demeç veriyordu. Fransız Gazetecisi Maurice Pernut soruyor:

"Cumhuriyetten ne bekliyorsunuz?.."

Gazi Cevap veriyor:

"Memleketimizi yenileştirmek istiyoruz. Bütün çalışmamız, Türkiye'de çağdaş, Batılı bir idare oluşturmaktır. Uygarlığa girmek isteyip de, Batı'ya yönelmemiş Millet var mı?.."

Bir yıl kadar sonra, "Times" gazetesi yazarı soruyordu:

"Batı uygarlığını hedeflediğinizi söylüyorsunuz; Batı, demokrasi demektir. Demokrasi de tek parti ile yürümez!."

Mustafa Kemal Paşa'nın yarasına dokunulmuştur. Özlem dolu bir cevap verir:

Hâkimiyet esasına dayanan memleketlerde, siyasi partilerin varlıkları tabiidir! Türkiye Cumhuriyeti'nde de birbirlerini denetleyen partilerin doğacağına şüphe yoktur!.

Aradan yıllar geçecek, özlediği demokrasiye ulaşabilmek için, en yakın arkadaşı, İttihat ve Terakki Partisi'nin genel sekreterliğini yapmış, Fethi Okyar'a **"Serbest Fırka"**yı kurduracak ve kız kardeşi Makbule Hanım dâhil, en yakın arkadaşlarının bu partiye girip kurucu olarak görev almasını sağlayacaktır.

Ama demokrasi, Devrim'e sığmıyordu. Toplumda sınıflar belirmedikçe, sınıflar dengesi üzerinde kurulmuş parlamento oluşamıyor; Toplum da "KURTARICI" aramaktan vazgeçmiyordu! Bu noktada öldürücü bir diyalektik vardı!.

DEVRİM DİYALEKTİĞİ

Gazi Paşa, demokrasinin, devrim diyalektiğine sığmadığını, geç de olsa, anladı ve toplum normları değişmedikçe, -bir başka deyişle- altyapı değişmedikçe üstyapı devrimi yapılamamaktadır! Meyveler olgunlaşmadan, ağacı silkelemenin yararı yoktu!

Bir toplumun oluşmasını, dil, tarih ve bilgi etkiliyordu. "En hakiki mürşit ilimdir" diyordu ama, Tarih de bir "mürşit"ti. Dil de mürşidin seviyesini belirtiyordu!. **Din,** ortak bir dünya görüşü sağlıyordu. Eğer bir toplum, ortak bir tarih şuurunu yaşıyor, ortak ve gelişmiş bir dil kullanıyor, ortak bir

dinin sübjektif derinliğinde tutarlı ise; o toplum hem canlı, hem üretkendi. İşte Mustafa Kemal Paşa, bu hedefe yelken açmış gidiyordu!

Gazi için, Bolşeviklikle boğuşmak güç değildi. Çünkü, Bolşevikliğin toplumda alt yapısı yoktu! Bazı aydınların ve aydın özentisi hevesindeki işçilerin manifestosu idi! Cezalar, bu takımın susması için yeterli olduğu hâlde; derin bir alt yapıya sahip **Tutuculuk,** cezayla İstiklal Mahkemeleri ile polisle bastırılamıyordu. Atatürk devrimleri, güçlü bir karşı devrimi sindirebilse bile, silemiyordu! Silmenin çaresi: Akla dayalı İslamiyet'i, akıl çizgisi içinde geliştirmekti!.

Din, bir sistemdi. Demokrasi de bir sistemdi!. İkisini bağdaştırmak, sistematize etmek gerekti. İlahî motifler, aklın ve icapların yarattığı dünyanın üzerine **yerleşmeli ve bütünleşmeli** idi!.

Oysa ülke, şeriatçılarla dolu idi.

Şeyh Said'in ayaklanmasında gösterilen **"sebep",** Şeriat'tı!.

Nitekim Gazi, Hamidiye kruvazörü ile Karadeniz'de yaptığı bir gezi sırasında Rize'ye uğramış; oradan hocalardan ibaret bir grup önüne çıkarak kendisinden **"Medreselerin açılmasını"** istemişler, isteyebilmişlerdi! Gazi'nin, bu isteklere bağırarak verdiği cevap anlamlıdır:

"Mektep istemiyorsunuz!.Oysa Millet Mektep istiyor!. Bırakınız artık bu zavallı millet, bu memle-

ket evladı, yetişsin! Hayır efendim, Medreseler açılmayacaktır!. Millete mektep lazımdır!"

Rizeli Hocalar, din ilimlerini: "İlm-i âlâ" (En yüce ilim) diye adlandırırken, fizik, kimya, astronomi gibi bilgileri "İlm-i âdi" (Sıradan ilim) diye tasnif eden; bu yüzden, fikir ve icat üreten bilgin yerine, eslaftan alıntılarla geçinen, müderrisleri yetiştiren medreseler istiyordu!

Çağdaş Türkiye, bu isteklere, direnenlere rağmen kurulmuştur!

Günümüzde hâlâ okul-medrese kavgası içindeyiz! DİN'ler değişmez!. Ama HAYAT sürekli değişir!. Bu ikilemi nasıl fark edemiyoruz?..

Hristiyanlık, Luther akılcılığı ile hesaplaştıktan sonra, çağdaş Batı'nın temelleri atıldı. İslamiyet, Akıl dinidir!. Hiçbir hesaplaşmadan kaçmaz! Kaçanlar, Dini İsrailiyat ve icadiyat ile dolduranlardır! İslamiyet, **akıl köprüsünde kendi kendisi ile hesaplaşmadıkça, bunu göze almadıkça:**

Kâbe heveslisi karıncanın ümitsiz iradesini yaşayıp gidecektir!..

SOVYETLER BİRLİĞİ VE DEVRİMLER

Sovyetler Birliği konusunda Mustafa Kemal Paşa, uyanıktı; hem, **Türk Dünyası** ile **Türkiye'nin** ilişkilerini geliştiriyor; hem de Sovyetler Birliği ile yapılan ticaret anlaşmasının Paris'te imzalanmasını sağlıyordu; Çünkü Türkistan'la sıcak ilişkileri fark edilecek olursa zaten **"İzmir iktisat Kongresi"**nden beri bozulmuş olan ilişkiler; açık husumet biçimine dönüşebilecekti!

"Türkiyat Enstitüsü" harıl harıl çalışıyordu!

Gazi, Şeyh Sait ayaklanmasının yarattığı sıkışıklığı atlatır atlatmaz; önce **"Türk Dili Encümeni"**ni kurdu; dildeki Arap kökenli sözcükler yerine; halkın içinde yaşayan Türkçe sözcüklerin yerleştirilmesi için, bir ön çalışma yaptırıyordu. Her ilde, "kelime kolları" kurulmuştu. Öğretmenlerin öncülük ettiği bu kollar, evlerdeki yaşlı insanlarla ilişki kuruyorlar; onların kullandıkları sözcükleri, -Arapça karşı-

lıkları varsa onları da yazarak- Ankara'ya, "Dil Encümeni"ne gönderiyorlardı. Gazi Paşa, dili kendi yatağına çekmeye, elverdiğince yaban sözcüklerden arındırmaya kararlı idi. Eğer bir Türk dünyası yeniden kurulacaksa, onun dili, Arap ve Fars dilinin egemenliğinden kurtulmalıdır.

Tarama kolları; önceleri, çok başarılı çalışmalar yaptı. Fakat sonraları, -bu kollarda çalışanların devlette itibar kazandığına dikkat edenler- halkın arasına girip sözcük derleyeceğine, **"uydurmayı"** daha pratik buldular ve çalışmayı yozlaştırdılar! "Niyagara" adının, "Ne yaygara" deyiminden oluştuğunu ileri sürecek kadar yüzsüzleştiler!. "dil taramaları", Gazi'nin gözüne girmenin, milletvekili olmanın ilk basamağı gibi kullanılmaya başlandı.

Ne kadar şaşılacak şeydir ki, halk kurnazlarının tuttukları bu "Kavuk sallayarak göze girme yolu", bilim adamları tarafından da itibar görmüş; Mustafa Kemal Paşa'yı bile, "Güneş Dil Teorisi" uydurmacasına inandırabilmişler ve hedefi saptırmışlardır.

OKUMUŞLARIN SAYISI SINIRLI

Mustafa Kemal Paşa'nın çevresinde okumuşlardan oluşmuş heyecanlı bir ortam vardı ama hem sayıca sınırlı, hem bilgi açısından yetersizdi. Ayrıca inanmış ve sağlam bilgi potansiyeli olanların sayısı çok azdı; onlar da devlet hizmetindeydiler!.

Gazi Paşa için, bazı şeylerin azlığı ya da yokluğu, o işle ilgili yapılan çalışmaları durdurmazdı; tıpkı sa-

vaşta bir komutan, kılıç yoksa kılıç yerine geçecek bir araç bulur, savaşı nasıl sürdürürse; kusursuz bir asker olan Gazi Paşa da elindeki malzemeyi kullanarak sonuç almaya çalışıyordu. Tıpkı dil gibi, bir toplumun bütünlüğünde başrolü oynayan bir etken daha vardı: TARİH! Tarih şuuru olmayan toplumları, -dışardan etki yaparak yıkmaya gerek yoktu- kendiliğinden yıkılıyorlar; bu işi kendileri yapıyorlardı!.

İkinci hedef: Tarih'ti!.

Tıpkı **"Dil Encümeni"** gibi, bir **"Tarih Encümeni"** kuruldu!

Bu dönemler, İtalya'da faşizmin, Almanya'da nasyonal sosyalizmin geliştiği yıllara rastladığından mıdır, nedir; bir dolikosefal (uzun kafalı) - brakisefal (kısa kafalı) safsatası ortaya atıldı: güya Türklerin kafatasının yapı olarak yuvarlak, Brakisefal yapıda olduğunu; Türklerden başkalarının ise, şakakları hizası çökük, dolikosefal yapı gösterdikleri teorisi ortaya çıktı!

İnsanlar, kendi işlerine gelen fikirleri, pek fazla kurcalamadan benimsemeye yatkındılar. Bu yüzden bu dolikosefal-brakisefal uydurmacası da bizde okulların tarih kitaplarına kadar girmiştir!.

Bununla beraber, Mustafa Kemal Paşa, tarih konusunda oldukça titiz davranıyor, tebliğlerin hepsini dikkatle okuyup gözden geçiriyor ve bu konuda çalışan yerli-yabancı uzmanlara, **"Türk Tarihinin Anahatları"** adını verdiği bir kitabın bölümlerini yazmalarını sağlıyordu.

Gazi Paşa, H. G. Wells'in **"Dünya Tarihinin Anahatları"** adlı eserini okumuş, oradan davranarak, **"Türk Tarihinin Anahatları"**nı araştırmak ve yazdırmak kararına varmıştı. Batı'nın ünlü tarihçileri ile ilişki kurdu, bazılarını Türkiye'ye davet ederek kendileri ile görüştü; sonunda, yerli-yabancı tarihçilerden kurduğu bir kadroya bu tarihi yazdırmaya karar verdi. Yazışmaları kendi yapıyor, gelen yazıları kendi okuyup tasnif ediyordu. Sonunda bir eser ortaya çıktı: "Türk Tarihinin Anahatları."

GAZİ, "OLMADI" DEDİ

Kitabın ilk eleştirisi, Mustafa Kemal Paşa'dan geldi: **Olmadı!**

Aslında, olmuştu!.

O güne kadar Türk tarihi üzerinde bu kadar derli toplu eser yazılmamıştı! Türklerin, tarih çizgisi içinde geçirdikleri gelişmeleri özetliyordu. Ama her bir parçası, başka kalem, başka bilginler tarafından yazıldığı için, kaynak farkları, karar farklarına sebep olmuştu! Oysa, Mustafa Kemal Paşa, bu eseri, on binlerce bastıracak ve Asya'daki Türk kökenli Sovyet devletlerine gönderecekti! Oralara göndereceği bir eserin, en küçük bir kusuru olmamalıydı.*

---

* İnönü'nün, basılmasını yasakladığı bu eserin, Tarih Kurumu tarafından yeniden basılması kararı alınmış olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Bu kararı alan Tarih Kurumu başkanını kutluyoruz.

Şeyh Sait isyanı imiş; İstanbul basınının Ankara yönetimini eleştiri yağmuruna tutması imiş; Amerikan Senatosu'nun Lozan Antlaşması'nı reddetmesi imiş; Gazi'ye suikast girişimi düzenlemeleri imiş; bunların hiçbiri, Mustafa Kemal Paşa'yı, yolundan durdurmuyor ve elbette durduramıyordu! 1923'den 1925'e kadar iki yıl içinde üç kez "Heyet-i İlmiyye" adı altında bir Bilim Kurulu, Millî Eğitim Bakanı başkanlığında toplanıyor; hem eğitimin hedef ve temellerini tartışıyor; hem Türkiye'nin geleceğini konuşuyordu! Bu bilim kurulunun üçüncü. toplantısı 26 Aralık 1925'de yapılmış ve Millî Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey ile Mustafa Kemal Paşa zaman zaman bu toplantılara başkanlık etmiştir. Bu toplantılardan birinde Gazi Paşa:

"Memleketimizi yenileştireceğiz. Bütün çalışmamız, Türkiye'de çağdaş, Batılı bir yönetim oluşturmaktır. Medeniyet dünyasına girmek isteyenler için tek kapı budur! Biz de bu kapının önündeyiz." demekle çalışmalara değişmeyen bir yön vermiştir.*

"Medeniyet dünyasına girmek için tek kapı", **çağdaş** ve **Batılı** olmak!.

Günümüze kadar değişmeyen Cumhuriyet politikası, -zaman zaman verilmiş bazı ödünlere rağmen- budur!.

---

* İrfan Alıcıoğlu: "Talim Terbiye Heyetleri", İstanbul, s. 126.

Bu politikanın altyapısında, politik bir amaç beslenmektedir: Türk dilini konuşan, Türk kültürünü yaşayan, Türk tarihini oluşturan, Orta Asya'da yaşayan Türklerin bütünleşmesi!.

Bu hedefi sağlamak için yapılmış hareketleri Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşları bile sezinleyememiş, bu yüzden Gazi'nin yaptığı bazı davranışları, kendi aralarında eleştirmişlerdir. Yusuf Kemal Tengirşek, bu konuda, kendisi ile konuşan bu satırların yazarına, 1947 yılında şunları söylemektedir:

"Atatürk'ün bizlerden farklı bir kafa yapısı olduğu kesindir!

Nitekim bazı hareketleri, gününde anlaşılamamıştır ama aradan zaman geçince, maksadı ortaya çıkmıştır. Fakat aradan 50 yıl geçmiş olmasına rağmen, enflasyon yüzde 250 ve bütçe yüzde kırk açık vermekteyken 200.000 lira gibi bir parayı, -Türkiyat Enstitüsü kurmak için- Köprülü'nün savurganlığına vermesini; hâlâ çözebilmiş değilim! Şunu size söyleyeyim: Çözebilene de rastlamadım. Eminim Köprülü de bilmiyordu!."

Sırlarını dava arkadaşlarından bile bu kadar iyi saklayabilen Mustafa Kemal Paşa'nın, Erzurum'da tanıdığı ve bir kaç hafta beraber olduğu Mazhar Müfit Kansu'ya -daha Erzurum Kongresi'ni bile yapmadan- bir gece: İleride kuracağı devlette hangi devrimleri yapacağını, sayıp döktüğüne inanmamak mümkün müdür?..

SOVYETLER FARKEDİYOR

"Türkiyat Enstitüsü"nün Türk Sovyetlerindeki çalışmaları; Türkiye'nin, İran ve Afganistan şahları ile sıcak ilişkilere girmesi ve bu ülkeleri diri tutacak yardımlarda bulunması; Sovyetler Birliği'nin gözünden kaçmıyordu.

Bizim basınımız ve gözlemcilerimiz, bunlardan bir anlam çıkaramıyorlardı ama, Sovyetler Birliği, ciddi olarak kuşkulanmıştı!.

"İzmir İktisat Kongresi" kararları mazereti ile Batı'ya açılmış olan Türkiye, İran ve Irak'tan Türkistan'a bir yol açmış ve "Türkiyat Enstitüsü" kanalı ile de özellikle Türk ilim adamları ile Rus Türkologlarını şemsiyesi altına almalarını dikkatle izlemeye başlamıştı.

İlk önlem, Sovyetlerden geldi:

Çarlık Rusyası, Türkistan'ı ele geçirip sınırları içine aldığı zaman, daha çok siyasi önlemler almak-

la yetinmiş; dinine, kültürüne dokunmamıştı. Türkler, -eskiden olduğu gibi- Arap harfleri ile okuyup yazıyorlar; İslamiyet'i, kuralları içinde yaşıyorlardı. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, işte bu kanalları kullanarak sıcak bir ilişki kurabilmişti.

Sovyetler Birliği, bu ilişki ayaklarından birini torpillemek için, 1926 yılında, Sovyetler Birliği'ne dâhil Türklerin, bundan böyle, Arap harflerini kullanmayı yasaklamış ve -hem **Bolşevik,** hem **Milliyetçi** görünmemek için **Kiril harfleri ile değil-** Latin harfleri ile okuyup yazmayı kanunlaştırmıştı!

Bizim (Türkiyemizin) Arap harflerini bırakıp Latin harfleri ile okuyup yazmaya geçişimizin gerekçelerinden biri budur!. Belki Sovyetler, Türk toplumlarını Latin harfleri ile okuyup yazmaya zorlamamış olsalardı, Cumhuriyet Türkiyesi, Batılılaşmanın bir parçası olarak böyle bir devrime girecekti ama; Orta Asya'daki Türklerle bağların kopması Mustafa Kemal Paşa'nın gözünde başlı başına gerekçe olacak değerdedir!

GAZİ'NİN İKİ HARİTASI

Gazi Paşa'nın, zihninde iki harita taşıdığı anlaşılıyor: Biri, Anadolu'daki Batı Türklerinin kurduğu Cumhuriyet!. Diğeri, bu Cumhuriyet'in, kanını, kültürünü paylaşan, Türkistan ve Kafkas Türklerinin yaşadıkları toprakların haritası!.

Mustafa Kemal Paşa, Azerbaycan üzerinden köprüler kurmanın, -kör kör gözüm parmağına- akılsız bir iş olacağını gördüğünden; Sovyetleri uyandırmamak

için, Türkistan üstündeki çalışmaları yoğunlaştırmıştı. Ama buna rağmen, fark edildi ve harf değişimi kanunlaştı. Böylece Türkiye Cumhuriyeti, yalnız Türkistan ve çevresindeki Türklerle ilişkilerini koparmış olmuyor, Kafkas Türkleri ile de bağlarını kopartıyordu.

Harf değiştirmek, rejim değiştirmekten de daha güçtür! Böyle bir karar, tarihinden de kültüründen de biraz kopma, kararıdır!.

Hele bir süre için, -yalnız dünya ile değil- ülkede yaşayan insanların da birbirlerinden ve devletten kopmaları kararıdır!

Ama bir yandan tarih, bir yandan çağdaşlık zorlamaları Cumhuriyet Türkiye'sini buna itiyordu! Eğer büyük bir Türk Devleti kurulacaksa, eğer Türkler yeniden dünya sözcüsü olacaklarsa; eğer Mustafa Kemal Paşa doktrini gerçekleşecekse; bu devrimler göze alınmalıydı; nitekim alındı da..

İşte tam bu sıralarda, Afgan Kralı Emanullah Han, Mustafa Kemal Paşa'nın konuğu olarak Türkiye'ye gelmişti. Bu ziyaretten yararlanan Mustafa Kemal Paşa, daha 1923'de temelini attığı "Etnografya Müzesi"nin tamamlanmasını fırsat bilip, Emanullah Han'ı da yanına alarak, müzenin açılışını yaptı! Bu tüzede apaçık görünüyordu ki, Kafkaslar ve Orta Asya'da yaşayan Türklerle, Anadolu Türkleri arasında büyük bir **"Bütünlük"** vardı! Bu bütünlüğü, parçalara ayıran Sovyetler Birliğidir!. Türklere düşen görev, **Sovyetler Birliği gücünü yitirene kadar,** özel bütünlüğünü koruyabilmektir!

ŞÜKRÜ KAYA ANLATIYOR

Bu açılışta İçişleri Bakanı olarak bulunan Şükrü Kaya, yıllar sonra, o günkü izlenimlerini şöyle anlatacaktır:

"1923, devletimizin kuruluş yılıdır ama inanç ve hevesten başka her şeyin yokluğunu çekiyorduk. Her şeyin başında, PARA yoktu! Devlet bütçesi büyük açıkla kapanıyor, enflasyon azdıkça azıyordu. Hem enflasyonun hakkından gelmek, hem yokluğa yuvarlanmış ülkenin ihtiyaçlarını karşılamak zorundaydık. Milletvekilleri içinde, pek çok Bakanlık heveslileri vardı ama kimse Maliye Bakanı olmayı düşlemiyordu. İşte o günlerde Gazi Paşa, bir **"Etnografya Müzesi"** yapılmasını emretti ve yerinin belirlenmesinden, mühendislerin çizdikleri plana kadar her şeyi ile çok yakından ilgilendi.

"Müzeler Genel Müdürü'nü, Türkiye'nin çeşitli müzelerinde parça parça saklanan etnografik yapıda eşyanın toparlanarak Ankara'ya getirilmesini emrettiği zaman, tesadüfen yanlarında idim: Müzeler genel müdürü bile bu hassasiyeti bir türlü değerlendiremiyor, bir otomat gibi sadece istenenleri not ediyordu.

Fakat müzenin açılışını birlikte yaptığı Afgan Kralı Emanullah Han'a:

"Görüyorsunuz, Şah Hazretleri!. Asya'da yaşayan Türk ve Müslüman ülkeler, siyasi coğrafya olarak ne kadar bölünmüş olursa olsun, kültürde tam bir bütünlük arz ediyor. Dünya dengesinde bu bütünlüğün büyük önemi olduğunu, yakında herkes kavrayacaktır!"

mealindeki bir sözü, beni adeta uykudan uyandırdı: "Acaba Paşa, 'Kızıl Elma' rüyası mı görüyor?.. Bu kültür bütünlüğünden nasıl yararlanmayı düşünüyor acaba?" kaygısına kapıldım. "Kaygı" diyorum, çünkü 1928 yılında Türkiye o kadar çok şeye muhtaçtı, o kadar sıkıntılı günler geçiriyorduk ki, -bana göre- **"Kızıl Elma"** ile sembolize edilen ülkeyi bize bağışlasalar, uzanıp alacak güçte değildik!. Oysa Mustafa Kemal Paşa bu **"Kültür Bütünlüğü"** için "Türkiyat Enstitüleri" kuruyor, "Etnografya Müzeleri" yaptırıyordu!.

Ama beş yıl sonra Cumhuriyet'in onuncu yılı törenleri sırasında, Ziraat Bankası'nda genç bir doktora söylediklerini ertesi sabah önüme koydukları zaman, Mustafa Kemal Paşa'ya hayranlığım, "kulluk" mertebesine çıktı. O zamandan beri, ben Gazi Paşa'mı: İçindeki lavları kaynatıp, kükreyeceği zamanı bekleyen bir yanardağ gibi görmüşümdür! Yazık ki ömrü vefa etmedi ve yine yazık ki, kendisinden sonra gelenler, bu mirası benimseyeceklerine, reddetmişler ve -yalnız Türkiye'yi değil- dünyayı bir **"Barış dengesi"**nden yoksun bırakmışlardır."*

Gazeteler, bir süre, bir sayfası Arap harfleri, bir sayfası Latin harfleri ile dizilmiş olarak çıktı. Bu iş için, önemli bir yatırım gerekiyordu. Gazeteler, hem Latin harflerine dönmek için yatırım yapacaklar, hem

---

* Şükrü Kaya'nın 1950 yılı Ağustosunda, Cumhurbaşkanı Bayar ile birlikte "Sus" vapuru ile İstanbul'a giderken yaptıkları uzun konuşmadan alınmıştır.

bu harflerle dizgi yapmasını bilen mürettipler yetiştireceklerdi. Bütün bunlar yapıldığı zaman da, okuyucuların bu harfleri okuyacak duruma gelmesini bekleyeceklerdi! Gazinin emri ile Maliye Bakanlığı, gazetelere bu maksatla para yardımında bulundu.

Devlet, yaygın bir okuma-yazma seferberliğine girdi. Millet okulları her yerde açıldı. Kahveler, camiler okul olarak kullanılıyor, kadın-erkek, çoluk-çocuk okuyup yazma öğreniyorlardı. Yetmişli yaşlarını yaşayanlarla, yedi-sekizlerini sürenler, bir arada yeni alfabeyi söküyorlar, sözcükler yazmayı öğreniyorlardı!. Bir okuma yazma seferberliği idi bu!..

Türkiye, bir bakıma Arap kültüründen kopuyor, bir bakıma Türk dünyasını bütünleştirerek yeni bir dünyanın temellerini atıyordu.

TARİHİ YAPAN ADAM

20 Haziran 1928 günü, Gazi Paşa'nın emri ile yeni Türk alfabesini hazırlamak için bir **"Dil Encümeni"** kurulmuştu. Bu encümen, hızlı bir çalışma ile ağustos ortalarında alfabeyi hazırladı! Gazi Mustafa Kemal Paşa, Encümen azalarını Dolmabahçe Sarayı'nda kabul ederek çalışmalarını inceledi ve kendilerine teşekkür etti; 9 Ağustos akşamı, beraberinde bazı yakın arkadaşları ile Sarayburnu'ndaki gazinoya gitti ve orada Türk halkına, bundan böyle Arap harflerini hayatlarından çıkaracaklarını, yazılarını Latin harfleriyle yazacaklarını, hem haber verdi ve hem oraya getirilen bir kara tahta üzerine örnekler yazdı. Üç ay sonra, 23 Ağustos 1928 günü İstanbul'da Anadolu Ajansı muhabirine şunları yazdırıyordu:

"Az zaman sonra, yeni Türk harfleri ile gözler kamaştırıcı Türk manevi inkişafının erişebileceği kudret ve itibarın milletlerarası seviyesini -gözlerimi kapayarak-, şimdiden o kadar parlak görüyorum ki, bu manzara beni kendimden geçiriyor."

Gazi Paşa, çalışmalarını hızlandırmıştı.

Yeni harflerin milletçe kullanılması ve benimsenmesi işi pürüz vermeden yürümeye başlayınca, Gazi Paşa, tarih konusuna el attı. Zaman zaman yaptığı konuşmalarda bu konuya değiniyor ve şöyle konuşuyordu:

"Tarih yazmak, tarih yapmak kadar önemlidir. Yazan, yapana sadık kalmazsa, değişmeyen gerçek, insanı şaşırtacak bir nitelik alır."

"İnsanların, tarihten alabilecekleri önemli dikkat ve uyanış dersleri; bence, devletlerin ve genellikle siyasi müesseselerin kurulmasında, bu müesseselerin esaslarını değiştirmede bunların dağılmalarında ve yok olmalarında etkili olmuş sebeplerin ve etkenlerin incelenmesinden çıkan sonuçlar olmalıdır."*

Yukarıya aktardığımız üç alıntı, 1930, 1931 yıllarında yaptığı konuşmalardan alınmıştır. Görülüyor ki O'nun için tarih, geçmişte olup bitenleri öğrenmekten ibaret değildir; evrendeki oluşu fark etmek, değişkenliğin sebeplerine inmek gerektir. Tarih

* Atatürkçülük: Birinci Kitap, s. 361.

yapan vardır, yazan vardır!.. Eğer yazan, yapana kendini bağımlı saymamışsa, o zaman, değişmeyen gerçek, insanı şaşırtan bir nitelik alacaktır!"

HERKES KAFASINDAKİ "GAZİ"Yİ YAZDI

Mustafa Kemal Paşa, "Tarihi yapan" adamdı!

Ama, bir "Yazarı"nı bulduğunu sanmıyorum!..

Çünkü Mustafa Kemal Atatürk'ü yazanlar, ya objektif metotla hareket etmişler; sadece, yaptıklarını, söylediklerini hiçbir yorum yapmadan kaleme almışlar; ya da subjektif davranmışlar, Mustafa Kemal Paşa'yı yazacaklarına, kendi zihinlerindeki kahramanın resmini çizmişlerdir. Gazi'ye, hayatı ile ilgili bir soru soran bir milletvekiline verdiği karşılık ne kadar anlamlıdır:

- Bunu, bana soracağınıza, Mazhar Müfit'e sorunuz; O, bunları benden iyi bilir!..

Sinik ve ironik bir cevap!. Mazhar Müfit Kansu, Atatürk'le ilgili yazdığı anılarında: Erzurum Kongresi arifesinde bir okulda yatıp kalktıkları sırada, Mustafa Kemal Paşa'nın: kendisine, devleti ele geçirdiği zaman ne yapacaklarını ayrıntıları ile anlattığını; yapacağı devrimleri haber verdiğini yazar.

O, yapacaklarını yapana kadar kendisinden bile saklayan sır küpü Mustafa Kemal Paşa!. Yalanlama gücünde bir doğrulama yapıyor: "Bunu bana soracağınıza..."

Gazi Paşa, tarihin, devlet hayatındaki önemini çok iyi bildiği için, -bir yandan Dil Encümeni'ni kurup ona **"dili sadeleştirme ve zenginleştirme"** görevi verirken- bir yandan da, bir "Tarih Encümeni" kuruyor, ona da: **"Türk tarihinin, Orta Asya Türk devletlerine kadar uzatılması çalışmalarına başlanması"** görevini veriyordu.

BİR TARİH ŞUURU YARATMAK

Gerek medrese, gerekse mahalle okullarında okutulan tarih, sadece Osmanlı tarihi idi. Ertuğrul Bey'in, Selçuk hükümdarı tarafından Söğüt bölgesine bir uç beyi görevi ile yerleştirilmesi hikâyesi ile başlıyor ve vakanüvislerin* düştükleri kayıtlara ters düşmeden yaşanan olaylar anlatılıyordu.

Oysa Mustafa Kemal Paşa'nın istediği, Osmanlı tarihi değil, Türk tarihi idi: Bu soyun, Orta Asya'da yaşadığı uygarlıklar, Osmanlı'yı ortaya çıkarmıştı! İşte Tarih Encümeni'nin görevi, bu sonuca ulaşmak için gerekenleri saptamak, yapılacak çalışmalara iz düşürmekti.

Gazi bu arada boş durmuyor, bazı tarihçilerle mektuplaşıyor, onları memleketimize davet ediyor; kendilerine görevler vererek "**Orta Asya'daki Türk Macerası**"nı onlara yazdırıyordu. Bunlardan biri de, Fransız Tarih Profesörü Delaport idi. Gazi

---

* Osmanlı İmparatorluğu'nda olayları kaydetmekle görevli devlet memuru.

Paşa, -bugünkü Türk Tarih Kurumu'nun çekirdeği olan- **"Türk Tarih Tetkik Cemiyeti"**nin temelini 1931 yılının 12 Nisanında atmış; iki ay kadar sonra, 7 Haziran 1931 tarihinde Çankaya'da bir yemek vererek, davet ettiği Fransız Tarihçisi Profesör Delaport ile bizim tarihçilerimizi tanıştırmıştır, konu: **"Türk Tarihinin Anahatları"**

TOPLUMU TANIMAK!

Tarih, kopuk kopuk yazılmış olabilir ama toplumların yaşamı sürekli ve kesintisizdi. Bu sürekli ve kesintisiz hayat bilinmedikçe, o toplumun yapısı ortaya çıkamazdı. Toplumun, davranış odakları nelerdir? Kültür alışverişindeki yeteneği nedir?.. Geçirdiği hayat, bir sistem oluşturmuş mudur?.. Oluşturmuşsa, bu sistem nedir?

Bütün bu soruların karşılıkları, o toplumun tarihinde yatıyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın, tarihe bu ölçüde değer vermesinin nedeni, Türk toplumu üzerinde yapmaya hazırlandığı operasyonun başarısını sağlamak içindi! Konu ile o kadar bütünleşmişti ki; Fahrettin (Altay) Paşa'ya dikte ettirdiği bir söylev taslağında şu cümleyi not ettirmişti: "...Silahlarımızı, Büyük Türk ulusunu ezmek isteyenlerin gözlerinden gizleyelim. Amaç, düşman olsun! **Amaca giden kurşun, Türk'ün ülkü kurşunudur!"** İşte bu cümlede, Gazi Paşa'nın, bin bir özenle sarıp sarmaladığı sırrı! İster istemez bir **uç vermiyor mu?**

NE KADAR TARİHÇİ VARSA

Gazi, **"Dünya Tarihinin Anahatları"** adlı **H. G. Wells'in** eserini okumuş ve hemen dilimize çevirterek yayımlanmasını istemişti. Büyük hacimli bu eser, hemen bölüm bölüm çok iyi dil bilen tarihçilere verilmiş kitap, çok kısa bir sürede hem dilimize çevrilmiş, hem Millî Eğitim Bakanlığı tarafından, beş cilt hâlinde yayımlanmıştır.

Türkiye'de ne kadar tanınmış tarihçi varsa, her birine bir çağrı gönderildi ve 17 Nisan 1933 günü Çankaya'da toplanmaları sağlandı. Mustafa Kemal Paşa, konuklarına küçük bir konuşma yaptı; toplantıdan maksadı; "H. G. Wells'in **"Dünya Tarihi'nin Anahatları"** adlı eserini okumak, Türk Tarihi açısından noksanlarını tartışmak ve bu planda yeni bir: **"Türk Tarihinin Anahatları"**nın hazırlıklarını yapmak" idi. Mustafa Kemal Paşa, okullarda "Osmanlı Tarihi" olarak verilen derslerde, "Osmanlı Öncesi"nin de göz ardı edilmemesini istiyor; bunun için yeni bir tarih hazırlığına girilmesini işaret ediyordu. Bunun için, önce: "Türk Tarihinin Anahatları"nın ortaya çıkması lazımdı. İşte bu işi, Çankaya'da toplanan tarihçiler yapacaklardı. Dil, Tarih ve İnanç Birliği sergilenmeden; "Büyük Türk Dünyası" kurulamazdı ki!..

TÜRK TARİHİNİN ANAHATLARI

Tarihçiler, Gazi'nin işaret ettiği istikamette hemen çalışmalara giriştiler; kendi yetki alanlarına gö-

re, bölümleri bölüştüler. Yazdıklarını ve yazacaklarını Gazi Paşa'ya göndereceklerdi. Gazi Paşa, bunları okuyacak, güvendiği tarihçilerle birlikte değerlendirecek; tasnif ettiklerini, **"Tarih Kurumu"** kitap hâline getirecekti.

Bu titiz çalışmalardan sonra, **"Türk Tarihinin Anahatları"** adlı eser ortaya çıktı. Basıldı ve çok ilgi topladı. Tarih taze bilgiler kazanmıştı. Fakat Gazi, eserin basılması ve basıldıktan sonra eleştirilmesi sürecinde, daha ayrıntılı bilgilere ulaştığı için; hem, aranan kitabın yeniden basılmasını Tarih Kurumu'na görev olarak verdi; hem daha noksansız ve kusursuz bir tarih yazılması hazırlıklarına girişti.

Birinci baskının yinelenmesi buyruğu 1937 yılı sonlarında verildiği için, istenen noksanlar tamamlanıp baskıya girme süresi uzamış ve ancak 1938 yılının Eylülünde baskıya hazırlanabilmiştir. Bu dönem Atatürk'ün öldürücü hastalığının ortaya çıktığı zamana rastlıyordu.

AYNI SOYUN DEVLETLERİ

İran Şehinşahı Pehlevi, -ülkesindeki karşı güçler yüzünden- huzursuzdu. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'dan gördüğü yardım ve destekten ötürü minnettardı. Çünkü bu destek düşmanlarını ürkütüyor, şah olarak kendisini ayakta tutuyordu.

Afgan Kralı Emanullah Han'ın durumu da İran Şah'ınınkinden pek farklı değildi. Türkiye Cumhuriyeti, tutuculuk bakımından bir Orta Çağ görüntüsü veren Afganistan'a büyükelçi olarak Şair Yahya Kemal Beyatlı'yı göndermiş; ayrıca, sivil ve asker çağdaş bir bürokrasi kurulmasını sağlamak için de değerli kumandanlar, doktorlar, mühendisle, tecrübeli bürokratlarla devlet yapısına destek vermişti!

Afgan Kralı Emanullah Han ile Kraliçe Süreyya, Mustafa Kemal Paşa'nın şahsi konuğu olarak Ankara'ya geldiler ve ağırlandılar

Afgan Kralı'nın eşi Kraliçe Süreyya, kocası ile Türkiye'ye gelmemiş, Sivastopol'a uğraması gerekmişti. Kraliçeyi almak üzere İzmir vapuru Odesa'ya gönderilmiş ve kraliçenin bu vapurla İstanbul'a gelmesi sağlanmıştır.

Bir ayı aşkın bir zaman, Afgan kral ve kraliçesi, Mustafa Kemal Paşa'nın çok değerli konukları olarak ağırlanmışlardır. Gazi, konuklarını yalnız ağırlamakla kalmıyor, uyarıyordu da... Kraliçe Süreyya'nın Türkiye'yi teşrifleri şerefine Ankara'da, "Ankara Palas" salonlarında düzenlenen baloda Mustafa Kemal Paşa, konuklarını açıkça uyarıyor ve şöyle diyordu:

"Milletlerin talihi, önderlerinin ihtimam ve fedakârlıklarına bağlıdır. Güçlü milletler, güçlü önderler yetiştirdikleri gibi; güçlü önderler de güçlü milletlerin oluşmasını sağlarlar!.. Yönetenler, yönetilenler, birbirlerinin teminatıdır."

Bir ay kadar Türkiye'de kalan kral ve kraliçe, yine Mustafa Kemal Paşa'nın uğurlama töreni ile Türkiye'den ayrıldılar.

Gazi Paşa, gerek Afgan kralına ve gerekse Iran şahına İran ve Afgan milletlerinin Türklerle aynı soydan geldiklerini tekrarlıyordu. Bu düşüncesini sanat eserleri ile de desteklemek, daha güçlü bir mesaj hâline dönüştürmek için, Müzisyen Ahmet Saygun, sıkı bir çalışma ile operayı hazırlamıştı.*

---

* "ATATÜRK ve ADNAN SAYGUN", Dr. Gülper Refiğ, İstanbul, Boyut Yayınları.

1934 yılının 9 Haziranında İran Şahı Pehlevi, Ankaya'ya geldi ve Mustafa Kemal Paşa'nın özel konuğu olarak -resmî ve hususi- ağırlandı. 10 Haziran akşamı, Şah Hazretlerini büyük bir sürpriz beklemekteydi. Akşam yemeklerini Çankaya'da yediler ve operaya geldiler. Şah Pehlevi, Türkiye ve opera sözcüklerini kafasına sığdıramamıştı ve başarılabileceğinden emin değildi. Fakat perde açılmadan yapılan bir sunuş konuşmasında bu operanın kendisi için hazırlandığını ve şimdi temsil edileceğini duyduğu zaman, herhâlde kulaklarına inanamamıştır! Operalar tarihine, şerefine opera düzenlenmiş bir hükümdar olarak geçip ebedîleşecekti.

İşte Sadabat Paktı'nın temelleri böyle atılmıştır.

GAZİ, SAVAŞIN YAKIN OLDUĞUNU GÖRÜYOR

1930'lu yılların başlarında Mustafa Kemal Paşa, İkinci Dünya Savaşı'nın kokusunu almıştı. İktisat Bakanı Celal Bayar'ı Balkan Paktı için, Yunanistan'da sondaj yapmakla görevlendirmiş ve Bayar, önce Yunanistan'a, oradan da Yugoslavya'ya geçerek bir Balkan Antantı için zemin yoklaması yapmıştı. Dönüşte Atatürk'e izlenimlerini anlattı; Sırbistan, böyle bir pakt kurulmasından yana idi. Fakat Yunanistan Türkiye'nin içinde bulunacağı bir askerî pakta girmekte nazlı idi! Bazı ticari ödünler verilecek olursa, belki ikna edilebileceğine ihtimal veriyordu. Atatürk sordu:

- Verilecek ödünün portesi ne?..

Bayar:

- 50 milyon kadar tahmin ediyorum!

(50 milyon lira, o yılların para değerine göre, 25 milyon altına eşittir.)

- Alınacak sonuca göre, göze alınabilir bir fedakârlık!.. dedi ve çalışmalar başladı. Bir yıl sonra, Balkan Paktı imzalanmış ve Türkiye, kopacak bir savaşta, Avrupa yakasından gelecek tehlikelere karşı bir yangın duvarına kavuşmuştu.

Birinci Dünya Savaşı ertesi Versay'da öylesine kötü bir Barış Antlaşması imzalanmıştı ki, barışı ister istemez imzalayan Alman milletinin ruhunda intikam naraları yükseliyordu. Mustafa Kemal Paşa, bunu biliyordu. Böyle bir barış, en yakın bir zamanda taze bir savaş gerekçesi olacaktı! Bu yüzden Balkan Paktı'nı hazırladı ve Türkiye olarak fedakârlıkta bulunmayı göze aldı.

Ancak kopacak yeni savaşta, Almanya, ya Rusya'ya karşı olacak, ya da Rusya'dan yana bulunacaktı. Rusya'dan yana da olsa, karşı da olsa, Türkiye'nin, Rusya'nın vereceği kararda etkisi olmalarıydı; yani Sovyetler Birliği, Türkiye'nin gönlünü almadan bir savaşa girememeli; sürüklenememeliydi!.. Rusya'nın yumuşak karnında Türkiye, İran ve Afganistan vardı. Türkiye, İran ve Afganistan üzerinde etkili olduğuna göre; Sovyetler Birliği, savaş kararına varabilmek için, Türkiye'den yana güven ihtiyacı içindeydi. Atatürk, hemen İran ve Afganistan ile temasa geçti ve Sadabat Paktı'nın imzalanmasını sağladı. Artık Türkiye, Balkan ve Sadabat paktları ile Avrupa'da kopacak bir savaşta söz sahibi idi!

Ama ne yazık ki, Atatürk 1938 Kasımında öldü; İkinci Dünya Savaşı da 1939 Eylülünde patladı. Aradan bir yıl bile geçmemişti ama, bu bir yıl içinde çok şeyler değişmişti. Atatürk'ün kurduğu Balkan Paktı'nda söz sahibi Türkiye idi; oysa Türkiye, o zamana kadar sürdürdüğü aktif politikadan, pasif politikaya geçmiş ve Sovyetler Birliği'nin kaşlarını çattığı Balkan Paktı ile Sadabat Paktı ilişkileri çözülmüştü. Bu yüzden İkinci Dünya Savaşı başlayınca, Akdeniz'e inmek isteyen Alman ordularının karşısından Balkan Paktı yerine, böyle bir pakta imza koymuş devletler yer almıştı. Almanya, bu küçük devletleri çok kısa bir zamanda ele geçirmiş ve Akdeniz'e inmişti.

Savaşın ilk günlerinde Türk-Sovyetler Birliği Barış ve Saldırmazlık Paktı sona ermişti. Bu paktı yenilemek için Dış İşleri Bakanı Saracoğlu Moskova'ya gitti. Kendisini karşıladılar, her akşam bir suareye, bir baloya, bir konsere taşıdılar ama, saldırmazlık paktının adını bile ağıza almıyorlardı. Sonunda, on beş gün sonra Saracoğlu patladı:

- Ben Moskova'ya aramızdaki Barış ve Saldırmazlık Paktı'nı yenilemek için geldim. Siz beni ziyafet ve ziyaretlerde gezdiriyorsunuz. Aramızda saldırmazlık paktı imzalamak istemiyor musunuz?..

Sonunda Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Gromiko, Stalin'in de katıldığı bir toplantıda Saracoğlu'na sordu:

- Balkan Paktı'nı kime karşı yaptınız?..

- Avrupa'dan gelebilecek bir tehlikeye karşı.

- Ya Sadabat Paktı?..

- İran üzerinden yapılabilecek bir çıkartmaya karşı; ve sizin güneyinizi emniyette bulundurmak için!..

Stalin söze karıştı:

- Başkası yapacağına, dostumuz Türkler yapmış!..

Konuşma böyle geçti ama uzun bir beklemeden sonra Dış İşleri Bakanımız Şükrü Saracoğlu, Moskova'dan eli boş döndü! Mustafa Kemal Paşa olmadan Türkiye artık hafife alınmaya başlanmıştı.

SOVYETLER TETİKTE

Mustafa Kemal Paşa'nın en yakın arkadaşları bile, onun devrim hedeflerini kavrayabilmiş değildirler. Daha sonra onun devrimleri üzerinde araştırma yapanların gözüne de çarpmadı. Oysa Sovyetler Birliği, Türkiye'de olup bitenleri, yapılan devrimleri büyüteç altında inceliyor, hedeflerini görüyor ve karşı önlemlerini hemen alıyordu. Sovyetler Birliği, özellikle dil ve tarih üzerinde yapılan çalışmaları dikkatle izlemiş, hele harf devrimini ve hedeflerini anında görmüş, önlemlerini anında almıştır!

Çünkü Sovyetler Birliği sınırları içinde yaşayan farklı dil ve dine bağlı topluluklar için dışarıdan çengel atılmasına alışıktı!.. 1904-1905 yıllarında Japonya'ya karşı denizde ve karada yenilgiye uğrayınca, ülkenin içi karıştı; Çar, güç durumda kaldı. Yer yer ayaklanmalar yaşanıyor, devletin kumandanları, memurla-

n vurulup öldürülüyordu!.. İçte asayiş sıfırlamış, dışta itibar sıfırlamıştı! Koskoca Rus ordusunun, bir avuç Japon'a yenilmesi, dünyanın gözünü açmıştı. İçerde isyancılara, dışarıda yabancı ülkelere yenilen Rusya "**dekor devlet**"miş gibi görünmeye başlamıştı.

RUSLARIN AÇIKGÖZLÜK HATASI

İşte bu yıllarda Osmanlı Padişahı olan **Sultan Abdülhamit,** hemen harekete geçmiş; Rus nüfuzu altında yaşayan Türk ve Müslüman bölgelere, okullar, kulüpler açmak, din öğretmek bahanesiyle ekipler göndermiştir. Azerbaycan'da, Dağıstan'da, Türkistan'da okullar açıldı; kulüpler kuruldu; bu bölgelerde İstanbul Türkçesi ve İstanbul giyim kuşamı moda oldu! Bu okullara çocuklarını yazdırabilmek için aileler, taa İstanbul'daki uzak ahbaplardan bile iltimas arayacak kadar, her çeşit sıkıntıyı göze alabiliyorlardı!

Ruslar, bunu görüyor, seslerini çıkaramıyorlardı; çünkü Kaynarca Antlaşması sırasında bir yanılgıya düşmüşler; Osmanlı ülkesinde yaşayan Ortodokslara sahip çıkmışlardı. Padişah da o zamana kadar hiç kullanmadığı "HALİFE" sıfatını kullanmış, anlaşmaya **"Halife-i Müslimin"** sıfatını ekleyerek imzalamıştı. Bu yüzden Rusların, Ortodoks Ermenilere okul açmaya hakları varsa, Osmanlıların da Türk ve Müslüman halkın bulunduğu Rus bölgelerinde okul, kulüp açmak, onları eğitmek hakkı vardı!

Sultan Abdülhamit, bu haktan yararlanarak Türk

ve Müslüman bölgelerde Osmanlı propagandası yapmaya başlamıştı ama, Çarlık idaresi bu çalışmaları homurdanarak izlemekteydi. Nitekim Çar, iç karmaşasını bastırıp ülkeye hâkim olunca, bu Osmanlı çalışmaların hepsini durdurdu; okulları, kulüpleri kapattı, öğretmenlerin İstanbul'a dönmelerini sağladı. Zaten bu sırada 1908 Devrimi olmuş, iktidara gelen **İttihatçılar,** oralardaki öğretmenleri merkeze çağırmışlar ve okulların kapatılmasına sebep olmuşlardı.

TÜRKOLOJİ TRAFİĞİ

Sovyetler Birliği arşivlerinde, bu olayların ayrıntıları yaşadığı için, ister, "Osmanlı Devleti Aliyyesi" olsun, ister "Türkiye Cumhuriyeti" olsun; dili, dini, kültürü uyuşan topluluklar arasında bir sıcak ilişki kurulmasını sakıncalı saymışlar ve öyle davranmışlardır. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa'nın **yoğun bir Türkolog trafiği yaratmasını; Orta Asya tarihi üzerinde çalışmasını ve Türkçeyi, Asya Türklerinin kullanabileceği biçime sokmasını dikkatle ve tedirginlikle izliyorlardı.**

Bunları kolayca fark edebilmelerinin nedeni, kendilerinin, Türk ve Müslüman kökenli toplumlara, **"kültürden koparma operasyonları"** uygulamaları idi!. Sovyetler Birliği sınırları içinde yaşayan Türk ve Müslüman kökenli toplumlara, Çarlık günlerinde pek ilişilmemiş; din ve ulusal yapılarına dokunulmamıştı. Bu sebeple Azerbaycan, Türkistan vb. Arap harflerini yazı dili olarak kullanıyorlar, camilerin-

de ibadet edebiliyorlar, millî geleneklerini sürdürebiliyorlardı.

1917 Devrimi'nde Çarlık yönetimi yıkıldığı, "Sovyetler Birliği" kurulduğu için, bütün ülkede bazı değişiklikler olmuş, kiliselere karşı ağır bir propaganda savaşı açılmış, bu arada Müslüman bölgelerde de dine karşı, ağır saldırılar başlatılmıştı. Bu arada, hem İslamiyet'i öğrenme yollarını kesmek, hem Türkiye Cumhuriyeti ile yazışmaları baltalamak için, kullanılan Arap harflerini yasaklamış, -fakat Sosyalist Birliği yönetimin milliyetçi davrandığını göstermemek içinbu toplumları, -Kiril harflerini değil- Latin harflerini kullanmak zorunda bırakmıştı.

"ORTAK KÜLTÜR" BESLEMEK

Oysa Mustafa Kemal Paşa, **"Türkiyat Enstitüsü"**nü kurmuş, Sovyetler Birliği'ni Türk ve yabancı Türkologların yağmuruna tutmuş, öte yandan da Türkiye'de basılan kitap ve gazeteleri -bu giden gelenlerin aracılığı ve posta ile- göndererek "**ortak kültür hazırlığı"na** girişmişti. Ama Sovyetler Birliği'nin, Latin Harfleri ile okuyup yazmayı zorunlu hâle koyması, bu köprüleri yıkıyordu! Oysa dilde birlik kurulmadıkça ve tarihte ortak geçmiş oluşturulmadıkça, gelecek yılların büyük Türk devletini kurmak olanaksızdı!

Mustafa Kemal Paşa 2 yıl bekledi...

Latin harflerinin bir ara rejim olması ihtimalini sınıyordu. Fakat iki yıl bu konuda bir davranış belirme-

yince, Türkiye'nin Latin harfleri ile okuyup yazması fikrini ortaya attı ve -Falih Rıfkı gibi devrimlerin içinde yaşayanların- **"En az iki yıllık bir uygulama süresi benimsenmesi gerekir"** dedikleri devrimi üç aya sığdırdı ve 1928 yılında ülkenin yüzde 40'ı, Latin harfleri ile okuyup yazıyorlardı.

SOVYETLER ATAKTA

Gelgelelim Sovyetler Birliği tetikte idi.

Umdukları çıkmıştı!

Gazi Paşa Türkiyesi, Azerbaycan ve Türkistan Türkleri ile dirsek temasını yitirmek niyetinde değildi. Ama Sovyetler Birliği de bu dirsek temasından kuşkulanıyordu!

Bu konuda hiçbir ipucu vermeden, 1929 yılında "Bütün Sovyetler Birliği vatandaşları arasında yalnız Kiril harflerinin kullanılacağı" yasası çıkarıldı ve yeniden Türkiye'nin kurduğu köprüler, temelinden dinamitlendi.

Artık Türkiye için -bu konuda- yapacak bir şey yoktu.

Bu olayın üstünden 70 yıl geçtiği hâlde, olayın Türkiye'de kimsenin gözüne ilişmemesi, kalemine değmemesi, şaşılacak işlerdendir. Hele 1933 Cumhuriyet Bayramı'nda Atatürk'ün bir genç doktora ana düşüncesini ifşa etmesinden sonra da hiç kimsenin bu konuyu işlememesi, büsbütün şaşılacak işler arasındadır.

"BUNALIYORUM ÇOCUK!"

Eğer Türk insanı, kendi içi kaygılarından başka hiçbir şey için başını kaldırıp dünyaya bakacak durumda olmamışsa, hangi sıkıntılı aşamalardan geçtiği ortaya çıkar! Bunlar, o kadar buhranlı günlerdir ki, Gazi Mustafa Kemal Paşa gibi, bir deha, yenilmeyi hayatının hiçbir dönemine düşürmemiş bir insan bile.

"Bunalıyorum, büyük bir ızdırap içinde bunalıyorum" diyecek ve şöyle devam edecektir:

"Görüyorsun ya, her gittiğimiz yerde mütemadiyen dert ve şikâyet dinliyoruz. Her taraf, derin bir yokluk, maddi manevi bir perişanlık içinde. Ferahlatıcı pek az şeye rastlıyoruz, yazık ki memleketin gerçek yüzü bu! Bunda bizim günahımız yok, uzun yıllar, hatta yüzyıllar dünyanın gidişinden gafil bir takım şuursuz idarecilerin elinde kalan bu cennet memleket, düşe düşe şu acınacak hâle düşmüş!.. Memurlarımız, daha istenen seviyede, kalitede değil. Çoğu görgüsüz, kifayetsiz ve şaşkın!..

Büyük istidatlara malik olan zavallı halkımız ise, kendisine mukaddes akideler şeklinde telkin edilen bir sürü batıl görüş ve inanışın tesiri altında uyumuş, kalmış...

Bu sırada beni en çok üzen şey nedir, bilir misin?. Halkımızın zihninde kökleştirilmiş olan, 'Her şeyi başkalarından beklemek' alışkanlığı... İşte bu zihniyetle, herkes büyük tevekkül ve rehavet içinde bütün iyilikleri bir şahıstan, yani şimdi, benden istiyorlar, benden

bekliyorlar... Fakat bende nihayet bir insanım be kardeşim!.. Kutsal bir gücüm yok ki !.."*

Mustafa Kemal Paşa bu sözleri, 1930 yılı baharında yaptığı bir Türkiye gezintisi sonrasında söylüyor. Çizdiği tablo dehşet verici. Paşa, hem yorulmuş, hem yıkıntılı. Fakat çareye de işaret ediyor:

HALK'LA BERABER

"Önce, kafaları ve vicdanları, geri düşüncelerle uyuşturulmuş kimseleri temizleyeceksin! Modern bir devlet makinesi kuracaksın. Sonra bu makine, halkla beraber çalışacak, bütün istidat ve kaynaklarımızı faaliyete geçirecek. Böylece memleketi, ileriye, refaha kavuşturacak. Biz, işte şimdi o yoldayız..."

Bu sözlerin söylendiği yıl: 1930.

Bugün, 2009 yılını yaşıyoruz. Tam seksen yıl geçmiş.

Yolun neresindeyiz acaba?.. Başında mı, ortasında mı, sonunda mı?..

---

* Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Soyak'a söylediği bir söz. "Atatürk'ten Hatıralar", Hasan Rıza Soyak, c. 2, s. 405.

ATATÜRK VE MAC ARTHUR

Başbakan İsmet Paşa, Gazi Paşa'nın: "Önce kafaları ve vicdanları geri düşüncelerle uyuşturulmuş kimseleri (devlet yapısından) temizleyeceksin." dediği işi, büyük bir özenle yapıyordu. Gazi Paşa da, bir yandan Mareşal Fevzi Çakmak'ın yönetimindeki ordunun kadrosu ve talim-terbiyesini gözlem altında tutuyor, bir yandan, İsmet Paşa'nın sorumluluğundaki Dışişleri Bakanlığı'nın yürüttüğü politikayı safha safha izliyordu.

Gazi Paşa, hükûmet ve devlet işleri yolunda gittiği sürece hiçbir müdahalede bulunmamıştır. Hatta düşüncesine ters düşen bazı önlemleri de hoş görmesini bilmiştir. Ancak, yapılan yanlışlar, kamu bilincine işlemiş ve halkın diline düşmüşse, o zaman hükûmet başkanından açıklamalar istemiştir. Fakat iki konuyu, kesin olarak elinde tutuyordu: ORDU ve DIŞ POLİTİKA. Bu iki konuda titizdi ve

düşüncesinin yürümesini isterdi. Yönetimle ilgili bu iki konu dışında hükûmete irade beyan ettiği görülmemiştir

ORTAK KÜLTÜR SAĞLAMAK

Bunların dışında Gazi Paşa, "Büyük Türk Devletleri Birliği" ideali ile haşır neşirdi. Ortak bir yazı ve konuşma dili oluşturmak! Ortak bir tarih meydana getirmek! Böylece ortak bir kültür sağlamak! Ve bunları yapmak için: Bir de İran-Afganistan yolunu açık tutmak!

Gazi Paşa'nın değişmez gündeminde bunlar vardı.

1931 Temmuzunda Ankara'da bir "Türk Tarih Tetkik Cemiyeti" kurdu ve birkaç toplantısına başkanlık ederek, çalışmalarına hedefler koydu. Bu "Cemiyet" daha sonra "Tarih Kurumu"na dönüşecektir.

Önceleri; "Tarih Encümeni", daha sonra, "Türk Tarih Tetkik Cemiyeti" ve en sonra "Tarih Kurumu"na dönüşecek bu kurumlaşmaların tek hedefi vardı: Türklerin büyük geçmişini, OSMANLI'ya bağlamak. Böylece, Türk tarihinin ana hatlarını çizmiş olmak.

BİR MİLLETİN TARİHİ

Bu, Gazi Paşa'nın büyük hedeflerinden biri idi.

Türk tarihi üzerinde Macar Tarihçisi Zaiti Fre-

nezi'nin geniş çalışmaları olduğunu işitmişti. Ona mektup yazdı, düşüncelerini aktardı ve kendisini Ankara'ya davet etti. Frenezi, uygun bir karşılık verdi ve 5 Ekim 1932 günü akşamı Çankaya'da idi.

O akşam ve ertesi gün Tarih konuştular...

Zaiti Frenezi, belgeler göstererek Türklerin, 5000 yıllık bir tarihi olduğunu söylüyor ve bunu ispatlıyordu... İşte, Anadolu Ajansı'nın, "Gazi Paşa Hazretleri, Türklerin 5.000 yıllık yazılı tarihi olduğunu söyledi" haberi, bu konuşmalar sonrasıdır.

Çankaya'da, yabancı tarihçilerle birlikte Türk tarihçilerinin de katıldığı ve dört gün, dört gece süren toplantı da bundan sonradır. (17.4.1933) Bu toplantıda çalışmanın adı konulmuş ve "Türk Tarihinin Anahatları" eserinin yazılması kararlaşmıştır.

Gazi Paşa, Türkiye devrim tablosunun arkasında, "Büyük Türk Devletleri Birliği" idealini görüyor ve konuşmalarını bu ideal tabloya göre yapıyordu. 9 Mayıs 1935 günü söyledikleri de böyledir. Şöyle demekteydi:

"Uçurum kenarında yıkık bir ülke... Türk'ün düşmanları ile yaptığı kanlı boğuşmalar... Yıllarca süren savaş... Ondan sonra -içerde ve dışarda- saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete (topluluk), yeni devlet ve bunları başarmak için, arasız devrimler... İşte, Türk devriminin kısa bir ifadesi..."*

---

* Ulus Gazetesi: (10.5.1935)

Eminim, bunları söyler ve yazdırırken, içinden: "Asya'yı, göbeğinden ikiye bölecek büyük Türk dünyası da böyle kurulacaktır" diye düşünüyordu.

GÜNEŞİN OĞLUNU DİZE GETİREN ADAM

1932 yılının Eylülünde Amerikan Generali Mac Arthur Ankara'ya gelmişti. Bu, -Türkiye için- önemli bir olaydı. Çünkü Amerika Senatosu, Lozan Antlaşması'nı onaylamamış, -önceleri çok sıcak olan Türk-Amerika ilişkileri- soğuk bir duş yemişti. Fakat Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa da Amerika başkanı Roosevelt de bir sıcak ortam yaratmak hevesindeydiler. General Mac, Arthur bu görevi yapacaktı.

General, Ankara'da ağırlandı ve Çankaya'da Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edildi. Amerika Genel Kurmay Başkanı olan Mac, Arthur, yıllar sonra Atatürk'ün ölümü üzerine yazdığı bir yazıda şunları söyleyecekti:

"Ben, bugün beş yıldızlı Amerika generali; ülkesinin en yüksek askerî mevkilerine çıkmış, 'Güneşin Oğlu' Japon Mikado'suna, zaferin kararını tebliğ ve icra ettirmiş Douglas Mac Arthur'e:

"Hayatınızın en büyük nasibi nedir?" diye sorarsanız vereceğim cevap kesinlikle şudur: MUSTAFA KEMAL ATATÜRK isminde bir insanı tanımış olmak!...

Bu bakımdan, onun dünyadan ayrılışının benim üzerimdeki etkisini, -bu ayrıcalıktan yoksun hiç kimseye- anlatabilmem mümkün değildir."

KIRK YILLIK DOST GİBİYDİK

Yazısına Mac. Arthur böyle başlıyor ve bir yerinde şöyle diyordu:

"Kendisinin o günlerde asıl hizmet saydığı: TÜRK DİLİNİN YABANCI KELİMELERDEN KURTARILMASI'nı bilimsel kararlara bağlayacak KURULTAY'ı takip ettik. Kırk yıllık dost gibiydik. Karşı konulmaz bir mıknatıs kuvveti ile karşısındakini, samimiyetine, içtenliğine doğruyu ve güzeli, konuşan mantığına bağlıyordu"*

İşte, yabancı gözü ile ama gerçek Mustafa Kemal!

Mac. Arthur, bir de Mustafa Kemal Paşa'nın, kafasında bir büyük Türk dünyası yaşattığını; bu "Büyük Türk Devletleri Birliği"nin, Amerika Birleşik Devletleri kadar dünya barışına sahip çıkacağını bilseydi, nasıl aşk hâlinde bir hayranlığa düşerdi acaba?..

Mac Arthur'un dediği doğru idi: Mustafa Kemal Paşa, büyük önem verdiği için, "Asıl hizmet saydığı", Türk dilinin yabancı kelimelerden kurtarılması-

---

* Atatürk Bugün Olsaydı, Cemal Kutay, 1994 İstanbul, Sayı 400.

nı bilimsel kararlara bağlayacak Türk Dili Kurultayı çalışmalarını her şeyin üstünde tutuyordu. Dünyayı şaşkına çevirecek, "Büyük Türk Devletleri Birliği"nin temel taşları, işte bu kurultay çalışmaları idi.

DİLİN KAYNAĞI HALK

26 Eylül 1933'de -bütün yurda yaygın- bir dil bayramı kutlandı.

Yalnız, Türk dilinin temizlenmesini değil, eş anlamlı sözcüklerle dilin zenginleştirilmesi de gözleniyordu. Ona göre, dilin kaynağı halk, sonuna kadar araştırmalarla sağılmalıydı.

Halkevlerinin kurulmasına ulaşan girişimlerin başlangıç noktası budur. Gazi Paşa, hem dilin zenginleşmesine, eş anlamlı sözcüklerle sanat ve bilim dili olacak köklere kavuşmasına önem veriyor; hem bunları işleyip bilimsel yapıyı oluşturacak kuruluşları kazandırmaya çalışıyordu. İstanbul Üniversitesi'ne bağlı bir "DİL OKULU" açılması, halkevlerinde "Edebiyat ve Türk Dili Komiteleri" kurularak köylere kadar uzanan araştırma ve soruşturmalarla yeni sözcüklerin taranması, hep bu hedef doğrultusunda alınmış kararların sonucu yapılan çalışmalardır.

Sonradan "Dil Kurumu"na dönüşecek, "Türk Dil Cemiyeti"nin davetlisi olarak Ankara'ya gelen Türkolog Rasonyi, "Türk has isimleri" (Soyadları) konulu önemli bir konferans verdi. İslamiyet'le birlikte soyadı geleneğinden uzaklaşıldığı, Türk soylarında soyadı geleneğinin kuvvetle yaşadığını anlattı

ve basına yansıyan bir tartışmanın kapısını açmış oldu. (9. 4. 1933) Dört ay kadar sonra da Dolmabahçe Sarayı'nda "İkinci Dil Kurultayı" açıldı ve beş gün sürdü.

24 Kasım 1934 günü, TBMM aldığı bir karar ile Gazi Mustafa Kemal Paşa da "ATATÜRK" soyadını kabul etti.

Bundan sonra kendisine sadece soyadı ile hitap edilir oldu: ATATÜRK!

MÜRŞİT İLİMDİR

DİL ve TARİH...

Atatürk'ün, tutku biçiminde koşulduğu konular!.

Her sabah, "Türkiyat Enstitüsü" günlük çalışma raporlarına göz atıyor; Sovyetler Birliği'nin Türk dünyası ile ilgili haberlerini (varsa) inceleyip değerlendiriyor. TBMM kararı ile yapılmasına başlanılan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin inşaat aşamalarını izliyordu.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi...

Böyle bir kuruluş, öğretim dünyasında yoktu!

Tarih ve Coğrafya Fakültesi vardı...

Dil fakülteleri de vardı...

Fakat hem dil, hem tarih-coğrafyanın bir ünite sayılmasının tek örneği Ankara'da idi.

Çünkü Atatürk, Asya'daki Türk toplumlarının hem tarihini, hem coğrafyasını, hem dilini çok iyi öğrenmiş bir neslin yetişmesini istemekteydi. Bu fakültenin kapısında yazan: "En Hakiki Mürşit, İlimdir" sloganı, amacı belirler.

Ne yazık ki, artık Son'un, Baş'ına yaklaşıyorduk.

Atatürk'ün karaciğeri vefasız çıkmıştı.

Kendisi, henüz farkında değildi ama çevresindeki bazı doktorlar, fark ettikleri belirtilerden karaciğerin sürpriz vermek ihtimalini görmüşlerdi. Kuşkularını, Başbakan Celal Bayar'a yansıttılar. Oysa Atatürk'ün HATAY davasına sarıldığı sıcak günler yaşanıyordu.

Bayar Atatürk'e özel bir ziyarette bulundu. Yumuşak bir üslup ile, son günlerde çok çalıştığını, bu yüzden herhâlde yorulduğuna inandığını, bir konsültasyon ve çekap yapılmasına müsaade buyurmasını rica etti. Atatürk, bu konuşmayı gülerek dinliyordu.

- Söylediklerinde biraz gerçek var, ben de son zamanlarda kendimi biraz yorgun hissediyorum. Bu konuda düşüncen nedir?..

- Konusunda otorite olmuş bir yabancı hekimi davet etmeyi düşünebilirim.

Atatürk, durdu. Biraz düşündü, sonra:

- Celal Bey, dedi. Düşüncene ben de katılırım ama, Hatay'ın bağımsızlığı, Milletler Cemiyeti'nde

daha görüşülmedi. Benim hastalığım duyulacak olursa, bu millî davamız zarar görebilir.. Ben şöyle düşünüyorum: Şu günlerde Ankara'da bir Tıp Kongresi var, hemen bütün doktorlarımız buradalar. Uygun gördüklerinle görüş, onları çaya davet edeyim, bu arada beni de muayene ederler.

Bu formül kullanıldı, başta Akil Muhtar bir kaç uzman doktor Atatürk'ü muayene ettiler ve karaciğerin oyunbozanlık ettiğinde birleştiler. Atatürk, bir süre içki almayacak, pek sevdiği pastırmalı kuru fasulye gibi yemeklerden uzak duracak ve dinlenecekti.

Üç gün doktorların dediğini yaptı; fark etmişti. Bir hafta sonra zıplayıp kalktı: "Artık iyileştim".

ATATÜRK'LE İNÖNÜ'NÜN DIŞ POLİTİKA YÖNETİMİNDEKİ ÇATIŞMALARI

Atatürk, hükûmetin iç politikadaki işlerini yakından izler, fakat yönetime, zorunluluk görmedikçe, pek karışmazdı. Fakat dış politikayı sürekli olarak yakından izlemiş ve ipin uçlarını avuçlarında tutmuştur. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, hükûmete verdiği bilgilerin bir kopyasını sürekli olarak Atatürk'e de gönderir, direktiflerini alır, bunları dikkatle uygulamaya çalışırdı.

Atatürk'le Hükûmet arasında dış politika üzerine en büyük görüş ayrılığı HATAY davasında çıkmıştır.

Atatürk, büyük devletlerin karşılıklı bloklaşmalarına bakarak yakın gelecekteki savaşı sezmişti. Böyle bir savaşta da blokların her biri için Türk dostluğunun bir değeri olacağını biliyordu. Lozan görüşmeleri sırasında Hatay toprakları üzerindeki

isteklerimizi Fransa'ya kabul ettirememiştik. Bu yüzden durum askıda kalmıştı. Hatay'da bir Türk çoğunluğu vardı ve anavatan çizgisine girmesi gerekiyordu. Bu sıralarda Fransa, Suriye'ye hükümranlık hakları tanımakta idi.

Atatürk, Hatay'ın Suriye'ye değil, Türkiye'ye bağlanması tezini ortaya attı. Fransa şeklen buna karşı görünüyordu. Hükûmet, Atatürk'ün bu fikri karşısında kanaat bakımından ikiye bölündü. Başta İsmet Paşa olmak üzere birçok bakanlar böyle bir davanın "Millî Dava" hâline getirilmesinden çekiniyorlar; Fransızlarla aramızı açmanın doğru olmayacağına inanıyorlardı. İsmet Paşa bu fikrin temsilciliğini yapıyordu. Kabine'nin sözü geçen bakanlarından Şükrü Kaya'nın da kanaati bu merkezde idi. "Fransızlar, sinirli bir millettir. Olmayacak işten Efkân Umumiyesi kaynayıverir; koca bir devletle savaş hâline giriveririz" diyorlardı. İsmet Paşa, ordunun başındaki Fevzi Çakmak'ı da kendi fikrine yatırmıştı. Açıktan bir hareket yapmamakla beraber, İsmet Paşa'nın fikrine eğilim gösteriyordu.*

Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Atatürk'ün fikrini benimsemişti. Kabinede Celal Bayar gibi, Atatürk tezini destekleyenlerde vardı.

Bir rivayete göre, Nuri Conker'in** bir rivayete

---

* Ahmet Bedri Kuran, (İnkılap Hareketleri ve Millî Mücadele.)

** Tevfik Rüştü Aras ile görüşmeler.

göre de Diyarbakır Milletvekili General Sebüktekin'in evinde Atatürk'ün de katıldığı bir dost toplantısı yapıldı. Toplantıda Başvekil İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Diyarbakır milletvekili Kâzım Paşa, Nuri Conker ve Sebüktekin'in eşi Nevber Hanımefendi vardı.

Sabahtı. Yine Hatay meselesi açıldı. Atatürk, Hatay'ın Türk sınırlarına katılması gerektiği konusunda direniyor ve bunun için şartların elverişli olduğunu savunuyordu. İsmet İnönü, yine fikrin karşısına çıktı ve görüşünü savundu. Atatürk, Tevfik Rüştü'nün kanaatini sordu. Tevfik Rüştü, dünya şartlarının Fransa'ya karşı böyle bir çıkış yapmaya elverişli olduğunu söyledi. Atatürk kararını vermişti. Tevfik Rüştü'ye:

- Hemen Fransa Hükûmeti'ne bir memorandum (muhtıra) hazırla; Paris elçimiz, hemen bu saate Fransız hariciye vekiline memorandumu ulaştırsın, sen de Fransız sefirini çağır ve kendisiyle konuşarak durumun önemini bildir.

Tevfik Rüştü, bir odaya çekilerek çalışmaya başladı. Fakat İsmet İnönü, bu karar karşısında suratını asmış ve sandalyesini alıp odanın uzak köşesine giderek tek başına oturmaya başlamıştı. Atatürk, İnönü'nün durumunu görmezlikten geliyordu. İsmet Paşa, hiçbir konuşmaya katılmadan tek başına oturuyordu.

Bütün bunlar bir pazar günü olup bitmekteydi. Paris büyükelçimiz, Fransız hariciye vekilini sayfiye evinde bulmuş ve keskin çizgilerle kaleme alınmış

memorandumu vermişti. Akşama doğru karşılık geldi. Fransa, işin müzakeresini istiyordu. On saat içinde her şey olup bitmiş, Türk tezi ana çizgisinde kabul edilmişti.

İsmet Paşa, bu alınan sonuçtan da memnun değildi. Devletin ve hükûmetin başına yeni bir dert açıldığını düşünüyordu. Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras, yine iki arada, bir derede kalmıştı. Hamleci Atatürk ile bürokrat İsmet İnönü'yü aynı zamanda memnun edecek bir politika izlemenin imkânı yoktu. Kendi görüşüne göre, Atatürk haklı idi. Böylece hükûmet Fransızlarla sıkı bir müzakereye girişti.

Görüşmeler sırasında da İsmet Paşa'nın hükûmet başkanı olarak tavsiye ettiği yumuşak müzakere ile Atatürk'ün isteği "netice alıcı" kesin müzakere, Dışişleri Bakanlığı'nı üslûp buhranına düşürdü. Yapılan görüşmelerin ilerlediği ve sonuca yaklaştığı günlerde bile, İsmet Paşa, tutumunu değiştirmedi. .Onun fikirlerini benimsemiş bakanlardan Şükrü Kaya, "Bir Hatay için savaşı göze almak, Fransa'yı karşımıza çekmek, ne demek? Bizim nüfusumuz, her yıl Hatay ölçüsünde zaten büyüyor" diye konuşmakta bir engel görmüyordu.

Dünya politikasının statik döneminde Atatürk ile hiçbir uyuşmazlığı olmayan İsmet İnönü, dünya politikası dinamik döneme kayar kaymaz, görüş ayrılıklarına düştü. Türkiye'nin izleyeceği dış politikada beliren bu görüş ayrılığı, bu noktada kalmayacak, Nyon anlaşmasında daha keskin çizgilerle belirecektir.

BARDAĞI TAŞIRAN SON DAMLA

Atatürk'le İsmet Paşa arasındaki gerginlik bardağı taşıran damlanın ne olduğunu, hangi olayla su yüzüne çıkıp İsmet Paşa'nın başvekillikten ayrılmasıyla sonuçlandığını, görgü tanığı Falih Rıfkı Atay, "ÇANKAYA"sında şöyle anlatıyor:

"Atatürk ile İnönü'nün ayrılışı, Nyon Konferansı sırasında olmuştur.

İspanya iç harbi günlerinde Akdeniz'de -kimlerin olduğu bilinmeyen- denizaltılar dolaşıyordu. İngilizler bu denizaltıların hep birlikte avlanması teklifini ileri sürmüşlerdi. Nyon Konferansı, bu maksatla toplanmıştır. Konferansta Türkiye'yi temsil eden Tevfik Rüştü Aras, hükûmete yolladığı raporların bir kopyasını da Florya'da dinlenen Atatürk'e gönderiyordu. Son anlaşma metninde bir madde, Atatürk'ün dikkatini çekti. Fransızca yazılmış olan bu anlaşma maddesinden Atatürk, Fransa ve İngiltere devletlerinin Akdeniz'deki denizaltı korsanlığını önlemek için gerektiğinde Türkiye'den kuvvet yardımı isteyecekleri manasını çıkarmıştı. Yanında bulunan Umumi Kâtibi Hasan Rıza Soyak'a dönerek:

- Acaba Hükûmet bu maddenin farkına varabildi mi? diye sordu.

O sırada Atatürk, Soyak aracılığıyla sık sık, Hükûmet'le telefon görüşmesinde Hükûmet'in, maddeden o manayı çıkarmadığını öğrendi. Bunun üzerine Atatürk, İnönü'nün dikkatini çekti. Başvekil bu uyarma üzerine, adı geçen maddenin Türkiye'yi güç duruma

sokabileceği vehmine düşünerek Tevfik Rüştü'ye anlaşmayı imzalamaması için direktif verdi ve bunu Atatürk'e bildirdi. Atatürk, böyle bir tehlike olmadığı, bilakis İngiltere ve Fransa bizi eşit, büyük bir devlet saydıklarından, bizim için pek faydalı olduğunu, nihayet, yapacakları bir müdahalede bizim zayıf harp gemilerimize ihtiyaçları da olmayacağı cevabını verdi. Sonunda, meselenin Tevfik Rüştü'ye yazılarak alınacak cevaba göre hareket edilmesine karar verildi.

Konuşmalar sırasında vakit ilerlemiş, Atatürk yatak odasına çekilmişti. Bir iki saat sonra İnönü'nün Özel Kalem Müdürü Florya'yı arayarak Soyak'a:

- Başbakanın Atatürk'e tamamlayıcı bazı maruzatı vardır. Not edip hemen kendilerine vermenizi rica ediyorlar, dedi.

Soyak şu cevabı verdi:

- Atatürk şimdi uykudadır. Uyandıramam. Zaten iki saat önce işin Tevfik Rüştü Bey'den sorulmasına ve gelecek cevabın beklemesine karar verildi.

Bu cevap üzerine iş ertesi güne kaldı.

Ertesi gün olup bitenleri Falih Rıfkı Atay kitabında nakletmiyor. Olayın sonrasını da bu konudaki hatıralarını dikkatle not ettiğim Tevfik Rüştü Aras'tan dinleyelim:

"Benim için Nyon Konferansı'nın politik önemi vardır. Büyük devletlerle birlikte Akdeniz'in savunmasına katılıyorduk. Atatürk'ün çok güzel gördüğü gibi bu savunmaya katılışımız, savaş gemilerimizle, deni-

zaltılarımızla olmayacaktı. Zaten o günkü savaş gemisi gücümüz çok sınırlıydı ve denizaltı avına katılacak vasıfta değildi. Olsa olsa İngiliz ve Fransız gemilerine kıyılarımızdan ikmal yapabilirdik. Bu da bizim için hem kârlı, hem de prestijliydi. Kabul ettim. Fakat bu sırada Ankara'dan bir şifre aldım: 'Bu madde kaldığı müddetçe anlaşmayı imza etme, bu bizi bir savaşa sürükleyebilir' diyordu. Hayretler içinde kaldım. Hemen, Florya'da dinlenmekte olan Atatürk'e durumu bildiren bir telgraf çektim. Aynı gün cevap verdi: 'Anlaşmayı imza ediniz.'

Elimde iki şifre vardı: Biri hükûmet başkanından geliyor, 'İmzalama' diyor, öteki Atatürk'ten, devlet başkanından geliyor, 'İmzala' diyor. Kanaatim Atatürk'le beraberdi ama ben Hükûmet'in bir üyesi idim. Hükûmet'in kararına göre hareket etmem gerekirdi. Fakat beri yanda Cumhuriyet'in büyük kurucusu Atatürk vardı. Bir türlü karar veremiyordum. Atatürk'ü İsmet Paşa ile karşı karşıya bırakmak benim mizacıma uygun değildi.

Atatürk'ün Umumi Kâtibi Hasan Rıza Soyak dostuma şahsi bir telgraf yazdım ve durumu anlattım. Tam çektireceğim sırada Atatürk'ten bir şifre geldi. Bana şahsi kanaatimin ne olduğu soruluyordu. Kanaatimi olduğu gibi yazdım ve Hükûmet'in talimatına göre hareket edeceğimi de telgrafın sonuna ekledim. 36 saat süren bir sessizlikten sonra, Ankara'dan bir telgraf geldi; 'Anlaşmayı imzalayınız' deniliyordu. O anda dünyalar benim olmuşçasına sevindim. Sevgili ve büyük Atatürk, benim ne güç durumda kaldığı-

mı anlamış, Hükûmet'i ikna ederek bana müspet bir telgraf çekilmesini sağlamıştı.

Nyon Antlaşması imzalanmış, aradan bir kaç gün geçmişti. Tatilde olan Büyük Millet Meclisi, Nyon Antlaşması'nı onaylamak için olağanüstü bir toplantıya çağrılmıştı. İşte o günlerin birinde Atatürk Ankara'ya hareket etti.

ATATÜRK'LE İNÖNÜ ARASINDA KIYAMET KOPUYOR

Atatürk, Ankara'ya gelir gelmez, Çankaya'da durmadı, yanına Hasan Rıza Soyak, Şükrü Kaya, Kılıç Ali ve Nuri Conker'i alarak çiftliğe gitti. Çiftliği hükûmete devretmişti. Fakat yine de eski alışkanlarını sürdürüyor, çiftliğin işleriyle ilgileniyordu. Kendisinin gözetimi altında dikilmiş yeni meyve ağaçları vardı. İstanbul dönüşü bunları görmek istedi. Fakat gördükleri Atatürk'ü iyice sinirlendirdi. Çünkü bu, emek verilerek uzak ülkelerden getirilmiş fidanlar, bakımsızlıktan kurumaya yüz tutmuş, ince yaprakları sarıya çalarak süzülmüştü. Çiftlik müdürünü çağırarak sebebini sordu. Doğru dürüst karşılık alamadı. Müdür kem küm ediyor, bakımsızlığın gerçek sebebini bir türlü dilinin altından çıkarıp söylemiyordu. Atatürk, çiftliğin genel yönetimine bir gevşeklik, bir laubalilik çöktüğünü fark etmişti. Üzüldü."*

---

* Falih Rıfkı Atay (Çankaya)

Genel Sekreter Hasan Rıza Soyak'a bira fabrikasının genişletilmesi işinin ne olduğunu sordu. Hasan Rıza Soyak, yaptığı çalışmaları ve bu konuda Başvekil İsmet Paşa'nın tereddütlerini anlattı.

Bomonti Bira Fabrikası'nın imtiyazını arttırmak için Ahmet İhsan Tokgöz'le İsmet Paşa'nın eniştesi Abdürrazak'ın başvekili bu fabrikanın zarar edeceğine inandıklarını, bu yüzden teşebbüsün yerinde saydığını söyledi. Sonra:

- Başbakanın kaygısı yersizdir, işi, en ince teferruatına kadar yabancı uzmanlara incelettik. Fabrika genişlerse Doğu Anadolu'yu besleyecek, Bomonti ile rekabet edecek, kâra da geçecektir. Başbakan isterse bütün belgeleri götürür, kendisine meseleyi anlatırım, dedi.

Atatürk'ün Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'a büyük güveni vardı. Olayın temel nedenlerini araştırmaya ve öğrenmeye karar verdi. Soyak'a:

- Başvekil Paşa'ya haber ver, bu akşam Bakanlar Kurulu olarak Çankaya'da toplanalım. Orada işin aslını öğreniriz, dedi.

Bir süre sonra İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Atatürk'ten izin alıp ayrıldı. İsmet Paşa ile görüşülecek bir işi vardı. Başvekili gördüğü zaman, söz arasında:

- Paşam bu akşam köşke çağrılıyoruz. Bira fabrikası işi görüşülecek, dedi.

Sonra Hasan Rıza Soyak'ın Atatürk'e anlattıklarını başbakana özetledi. İsmet Paşa sinirlenmişti. Fakat Şükrü Kaya'ya bir şey söylemedi. "Olur, görüşürüz" demekle yetindi. İsmet Paşa, "Nyon Konferansı", "Bira Fabrikası" gibi kendisini Atatürk'le karşılaştıran devlet işinden, çok sevdiği kardeşinin ölümü gibi şahsi işlerinden gerçekten üzgündü. Bu yüzden sinir gücü de azalmıştı. Hemen her gün kardeşinin mezarını ziyaret ediyor, aklına geldikçe gözleri yaşarıyordu. Bir de bunun üstüne Atatürk'le karşı karşıya kalmak, onun için taşınmaz bir yük oluyordu.

Daha önce çiftlik meselesindeki direnmesiyle elde ettiği başarıyı da hesaba koymuş olacak ki, yeni bir çıkış yapmaya, karar vermişçesine, akşamüstü Anadolu Kulübü'ne gitti ve üst üste bir kaç viski içti. Çankaya'ya geldiği zaman beklenmekte idi. Bakanlar, Atatürk, büyük bir masanın çevresinde toplanmışlardı. Geçti, yerine oturdu. Müzakereler başladı. Ertesi günü Büyük Millet Meclisi'nde onaylanacak olan Nyon Konferansı üzerinde bir süre görüşüldükten sonra, Atatürk, çiftliğindeki ağaçların bakımsızlığına geçerek Ziraat Bakanı Şakir Kesebir'den bunun sebebini sordu. Fakat daha Şakir Kesebir ağzını açmaya zaman bulamadan İsmet Paşa'nın sesi işitildi:

- Sebebini, adamlarınızdan sorunuz!

İsmet Paşa'nın "Adamlarınız" diye sözünü ettiği, Atatürk'ün Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'tı. Ata-

türk, İsmet Paşa'nın yüzüne hayretle baktı. Sonra yanı başında oturan Kâzım Özalp'e İsmet Paşa'nın duymayacağı kadar hafif bir sesle:

- Ne olmuş buna?.. İçmiş mi yoksa?. dedi.

Fakat henüz sözünü bitirmişti ki, İsmet Paşa yeni bir çıkış yaptı. Atatürk'ün Kâzım Özalp'e sorduğunu işitmiş olacak ki, aynı kelimelerle söze başladı:

- Ne oldu Paşam size?.. Eskiden böyle değildiniz?.. Artık emirlerinizi hep sofradan mı alacağız?.. Aramızda Kara Tahsinler* giriyor, konuşmamıza meydan vermiyorlar. Ne olacak bunun sonu?..

Kimsenin beklemediği bu sözler, Atatürk'ü de şaşırttı. Atatürk İsmet Paşa'nın yüzüne bir süre derin nazarlarla baktıktan sonra ortaya:

- Efendiler, anlaşılıyor ki, bugün fazla görüşemeyeceğiz!.. Siz rahatınıza bakın. Ben, biraz dinleneceğim, dedi.

Ve salondan çıkıp gitti. İsmet Paşa bakanlara:

- Çağırmıştı. Görüşecektik. Rahatsız oldu ve gitti. Bizim müzakere edecek bir meselemiz yok; diyerek ayağa kalktı.

Az sonra ortalıkta kimse kalmamıştı. Atatürk, Salih Bozok ile Kılıç Ali'yi odasına çağırmıştı. Az sonra ikisi de acele adımlarla köşke geldiler.

---

* Kara Tahsin: Abdülhamid'in Başkâtibi.

KARAR

Salih Bozok'la Kılıç Ali, Atatürk'ü köşkün kütüphane odasında buldular. Atatürk, dirseğini çenesine dayamış düşünüyordu.*

İkisi de girip kapının yanında durdular ve Atatürk'ün emrini beklediler. Kendilerine bakmadan;

- Oturun, dedi.

Kılıç Ali ve Salih Bozok oturdular. Atatürk, durumunu değiştirmeden susuyordu. Neden sonra:

- Ne oluyor bu İsmet'e, dedi. Kendisiyle rahatsız olmadan iki söz konuşamayacak mıyız?..

Karşısındakiler susuyor, önlerine bakıyorlardı. Hiç kimse bu sorunun karşılığını vermeye niyetli değildi. Atatürk düşünceli, eli çenesinde yine konuştu:

- Kendisine İktisat Vekilin zayıf, beceremiyor, diyorum, alınıyor. Maarif Vekilin benim hocam ama, dinamik çalışamayacak kadar yaşlı, yerine Reşit Galip'i koyalım, diyorum, alınıyor. Ziraat Vekilin değil Türkiye ziraatının, bir çiftliğin bile hakkından gelecek adam değil, demek istiyorum, yine alınıp parlıyor.. Nedir bu adamın söylemek istediği?..

---

* Bu açıkladığım olay bugüne kadar hiçbir yerde yayımlanmamıştır. 1947 yılında kendisiyle görüştüğüm Mareşal Çakmak, "Atatürk İsmet Paşa'yı başvekillikten uzaklaştıracağı günden bir gün önce, beni çağırıp fikrimi sormuştu. Ben kendisine, emrinizdeyim, dedim" demişti. Daha sonra Kılıç Ali'ye durumu sordum.

Derin bir sessizlik. Atatürk bir süre sonra Salih Bozok'a dönüyor:

- Ama, kabahat senin!. Yalova'da o gece bu mesele bitmişti. Sen araya girdin, bu güne kadar uzadı.

Salih Bozok kendisine hitap edilince cevap vermek ihtiyacını duydu. Yumuşak bir sesle:

- Ne üzüyorsun güzel canını Paşam, değiştirirsin olur biter, dedi.

Atatürk birden başını Salih Bozok'a çevirdi. Gözleri şimşekliydi:

- Ne demek değiştirirsin, olur biter? Devlet işleri mahalle oyunu mu?

Atatürk içkili olmadığı hâlde, içkili olduğu zamanlar kadar parlamaya hazırdı. Salih Bozok'a âdeta öfke ile bakıyordu. Konuşmayı yine kendisi sürdürdü.

- Politika'da şartlar vardır, şartlar! Bu sabah yapabileceğin bir işi, bu akşam yapamayabilirsin!.. Yalova'da bana blöf yaptığını biliyordum. Gördüm, blöfünü, teslim oldu. Bugün blöf mü, kuvvet gösterisi mi yaptığını bilmiyorum. Ne demek "Değiştiriverirsin, olur biter."

Kılıç Ali arkadaşını yalnız bırakmamak için söze karıştı:

- Size karşı kuvvet gösterisi yapmak İsmet Paşa'nın haddine mi düşmüş. Anadolu Kulübü'nde iki kadeh parlatmış, gelip size caka sattı. Hepsi bundan ibaret.

Atatürk aniden Kılıç Ali'ye döndü:

- İçmiş mi?.. Anadolu Kulübü'nde mi içmiş?

- Evet Paşam, ben Kulüp'teydim. Benim gözümün önünde beş on dakika içinde üç kadeh viskiyi art arda yuvarladı...

Atatürk, birden ferahlamıştı:

- Haaa. Desene sarhoş!.

Biraz durdu. Sonra kendi kendine düşünür gibi konuştu:

- Ama herhâlde böyle konuşmak için sarhoş olmuştur. Niyeti çıkış yapmakmış.

Sonra zile bastı, yaverini çağırdı ve kendisine:

- Mareşal Hazretleri'ne telefon et. Eğer bir mazeretleri yoksa buyursunlar, kendilerini bekliyorum.

Yaver çıktı. Atatürk masadan kalktı. Bir süre aşağı yukarı odada dolaştı. Biraz vakit geçtikten sonra:

- Salona inelim, dedi.

Birlikte salona indiler. Atatürk bir istaka seçerek kendi başına bilardo oynamaya başladı. Kılıç Ali ve Salih Bozok bir kenarda sessiz, sedasız oturuyorlardı. Çok önemli olayların geçmekte olduğunun farkındaydılar.

Az sonra yaver içeri girdi ve Atatürk'e:

- Mareşal Hazretleri giyinip teşrif edecekler, dedi.

Yaver çıktı. Atatürk elindeki istekayı bıraktı. Salih Bozok ve Kılıç Ali'ye doğru yürüdü. Yüzü gülüyordu:

- Nasıl da erkenden yatar bu bizim Fevzi Paşa. Hadi yattı, nasıl uyur?.. Aşkolsun doğrusu.

Atatürk'ün yüzünden, ruh hâlinin nasıl olduğunu çok iyi bilen bu iki arkadaşı, şimşekli bulutların dağıldığını, Atatürk'ün yüzünde güneş açtığını hemen fark ettiler. Bundan sonra konuşma tatlı bir yarenlik havasına büründü. Atatürk, onlara bilardoda "Sirto"nun nasıl çekileceğini, "Kleps"in nasıl alınacağını, birinci sayıyı yaparken yirminci sayıyı yapmanın nasıl düşünülmesi gerektiğini uzun uzun anlattı. Onlar da, bir taraftan dinliyorlar, bir taraftan da Atatürk'ü oyalayacak sözler bulmaya çalışıyorlardı. Salih Bozok, havayı iyice yumuşatmış, konuşmayı şakalara, takılmalara kadar götürmüştü. Bu sırada Mareşal Fevzi Çakmak, üniforması içinde içeri girdi. Atatürk, Mareşalin elini sıktıktan sonra, salonun sakin bir yerine doğru götürdü. Yer gösterdi ve karşısına oturdu. Kılıç Ali ile Salih Bozok yandaki küçük odaya girdiler.

Girdikleri odadan salonun uzak köşesindeki konuşmalar duyulmuyordu. Atatürk ve Mareşal Çakmak on dakika kadar konuştular. Dışardan ayak sesleri ve Atatürk'ün yüksek sesi duyuldu:

- Rica-i mahsusla rica ederim* Paşa hazretleri. Entim kalsın.

---

* Atatürk'ün önemli konular için kullandığı bir deyim.

Mareşal askerce selam verirken, topuklarının birbirine çarptığı duyuldu. Az sonra Atatürk, küçük odanın kapısını açarken içerdekilere:

- Gelin bakalım, dedi, şimdi, ağız tadıyla bir kadeh rakı içelim.

ALINAN KARAR, DAĞILAN ÖFKE VE UYKUSUZ GECE

Tam gece yarısı idi. Sofra kurulmuştu. Birlikte oturdular. Atatürk'ü saran öfke bulutları dağılmış, mavi gözlerine çalkantılı bir deniz heybeti veren şimşekler sönmüştü. Her zamanki gibi arkadaşlarıyla yarenlik ediyordu. Hiç uyumadılar... Horozlar öterken Atatürk:

- Memleket için yeni bir gün doğuyor, dedi. Hadi hayırlı olsun.

Kadehlerini tekrar kaldırdılar. Atatürk birdenbire:

- Şaşarım akl-ı perişanına ahmak!. diye bağırdı. Kılıç Ali de, Salih Bozok da bu sözü çok iyi bilirlerdi. Atatürk, kendisine budalaca bir şey söylendi mi, hep bu "şaşarım akl-ı perişanına ahmak" sözünü kullanırdı. Bu sabah saatinde bunu kime karşı söylediği belli idi. Demek bütün gece boyu İsmet Paşa'nın tutumunu için için düşünmüştü. Yine birden:

- Ne oluyorsun? dedi. Bakanlar Kurulu olarak reisicumhurun karşısındasın! Toplantı, resmî

bir toplantı. Sen başvekilsin. Reisicumhur senin bir bakanını tenkit ediyor. Sen bu sözün karşısına nasıl çıkarsın?.. İçki sofrası değil ki bu; yarenliğe, laubaliliğe tahammülü olsun. Sen hükûmetsin, herkesin tenkidine açıksın. Karşısında bir Devlet Başkanı oturuyor; seni tenkit etme hakkını taşıyor. Bir resmî toplantıya nasıl içkili gelirsin?.. Nasıl, mahalle kahvesine yakışmayacak bir ağız kullanırsın?.. Şaşarım akl-ı perişanına ahmak!..

Karşısındakiler susuyor ve önlerine bakıyorlardı. Birdenbire yeniden yumuşadı. Kollarını havaya uzatarak gerindikten sonra:

- Hiç uykum yok, çocuklar, dedi. Ben çıkıp bir banyo yapayım, isterseniz siz de alın. Sonra birlikte yürüyüşe çıkalım. Güneşin doğuşunu ağaçlar altından seyretmek istiyorum.

Öyle yaptılar. Atatürk banyosunu yaptı. Birlikte yürüyüşe çıktılar. Güzel bir eylül sabahıydı. Atatürk uykusuz ve oldukça sinirli bir gece geçirmiş olmasına rağmen, çocuklar gibi idi. Şarkılar söylüyordu. Bu hava içinde gün doğdu, güneş yükseldi, köşke döndüler.

Atatürk, Kılıç Ali ile Salih Bozok'un yorgun hâllerine bakıp:

- Hadi siz gidip bir iki saat kestirin, dedi, betiniz benziniz uçmuş. Ben de kütüphanede biraz çalışayım. Sonra öğle yemeğinde buluşuruz.

Kılıç Ali ile Salih Bozok odalarına çekildiler. Birkaç saatlik uykudan kalktıkları zaman, Atatürk

Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile görüşüyordu. Konu Nyon Antlaşması idi. Olağanüstü toplantıya çağrılan Büyük Millet Meclisi bugün bu anlaşmayı görüşüp onaylayacaktı. Tevfik Rüştü'ye müzakerelere erişmesi için izin verdi. Yemeğe oturdular.

Yemek sırasında Şükrü Kaya geldi. Atatürk tarafından davet edildiği anlaşılıyordu. Sofraya oturdu. Atatürk:

- Bu akşam İstanbul'a dönüyorum, dedi. Siz de benimle gelin.

- Başüstüne Paşam. diye karşılık verdi Şükrü Kaya, sonra sordu:

- Bana ayrıca bir emriniz olacak mı?

- Hayır, dedi Atatürk. Akşama trende nasıl olsa görüşeceğiz.

İzin isteyip ayrıldı. Yemek normal konuşmalar içinde bitti. Kahvelerini içtiler. Atatürk:

- Hadi bir baraja kadar uzanalım, dedi.

Otomobile bindiler, önce baraja, sonra Orman Çiftliği'ne uğradılar, sonra Büyük Millet Meclisi'ne döndüler. Atatürk, Nyon görüşmelerinin sonunda mecliste bulunmak istiyordu. Fakat meclise geldikleri zaman, müzakereler bitmiş, milletvekilleri dağılmıştı. Atatürk:

- Arkadaşlar işi sıcakta uzatmamışlar... diye şakalaştı. Tekrar Orman Çiftliği'ne dönüp orada bir kahve içtikten sonra, istasyona geldiler. Gar kalabalıktı. Milletvekilleri, bakanlar, meraklılar garı dol-

durmuştu. Milletvekilleri ile bakanlarla görüşe, konuşa vagonun önüne geldi. İsmet Paşa, yanında Kâzım Özalp ve Ali Çetinkaya ile birlikte orada idi. Atatürk, önce ismet Paşa'nın, sonra Kâzım Özalp'le Ali Çetinkaya'nın ellerini sıktı. Trenin hareketine çok az zaman vardı. Atatürk, İsmet Paşa'yı elinden tutarak:

- Paşam, siz de benimle geliniz. Nasıl olsa dil kurultayında bulunacaksınız...

İsmet Paşa duraksadı:

- Yarın gelecektim Paşam.

- Bugünün işini yarına bırakma demişler. Sizinle görüşeceklerim var...

Bunu söyleyerek İsmet Paşa'yı kolundan tutmuş ve kendisiyle birlikte trene bindirmişti. Tren hareket etti. Atatürk yemek vagonuna uğramadan doğru kompartımanına yürüdü. İsmet Paşa ile birlikte içeri girdikten sonra kapıyı örttü. Bu kapalı kapının ardında cumhuriyetin sürekli başvekili İsmet Paşa ile cumhuriyetin kurucusu Atatürk, tarihin hâlâ teferruatını merak ettiği konuşmalarını yapıyorlardı.

ATATÜRK İSMET PAŞA'YA DİYOR Kİ: "ARTIK SİZİNLE ÇALIŞMAYACAĞIM"

Bir kompartımanın yalnızlığında Atatürk'le İsmet Paşa arasında nasıl bir konuşma geçmiştir, bunu kesinlikle söylemek mümkün değil... Bu konu-

yu yakından izleyenler, bazı duyumlara göre, bazı şeyler söylemiş ve yazmışlardır. Fakat hiçbirine, "kesin" gözü ile bakmak mümkün değildir. Bilinen bir şey varsa o da, Atatürk'ün İsmet Paşa'ya "Artık sizinle çalışmayacağım" demiş olmasıdır.

Ayrıntılar kesin olarak bilinmediğine göre, biz burada olayı en derli toplu yazmış olan Falih Rıfkı Atay'ın kaleminden izleyelim: Yazar, bir akşam önce Çankaya'da toplanan Bakanlar Kurulu'nda olup bitenleri özetledikten sonra, şöyle devam ediyor:

"Ertesi gün Atatürk İstanbul'a hareket etti. Ben de yanında idim. Önce İnönü'yü kompartımanına çağırdı. Kendisine:

- Görev arkadaşlığımız bitmiştir, ama dostluğumuz devam edecek, dedi.

İnönü, iki eliyle yüzünü kapadı. Atatürk:

- Dinlenmelisiniz, dedi.

Sonra, Umumi Kâtibi Soyak'ı çağırdı:

- İsmet Paşa biraz yorgun. İki ay dinlenecek ve yerine bir vekil bırakacaktır. Bu değişiklik için Millet Meclisi'ni olağanüstü toplantıya davet etmek istemiyorum. Meclis birkaç gün önce Nyon Antlaşması'nı tasdik etmek için toplanmış ve dağılmıştır. Yeni bir toplantı, içeride ve dışarıda iyi karşılanmaz, anayasaya bakalım, böyle bir değişiklik için meclisin toplanması lazım mı? Yoksa bir tezkere ile başkanlığa bildirmek yeter mi?

Soyak, anayasayı getirdi. Okudular. Tezkere ile bildirmek yeter olduğu anlaşıldıktan sonra, Atatürk İnönü'ye dönerek:

- Yerinize kimi münasip görürsünüz? diye sordu.

- Kimi münasip görürseniz.

- Ben Celal Bey'i düşünüyorum.

- Münasiptir efendim.

Bunun üzerine İsmet İnönü yanından ayrıldı ve kompartımanına gitti.

Soyak o sabah Atatürk'e:

- Efendim, kardeşi ölmüştür, evi bir yashane. Her sabah mezarına gidip ağlarmış... Bağışlayın! demesi üzerine Atatürk:

- Daha iyi ya!.. Demek hasta. Dinlenmeye ihtiyacı var, cevabını vermişti.

İnönü ayrılıp kompartımana gittikten sonra Atatürk Soyak'a:

- Şimdi git, arkadaşlarına söyle. Bizde âdettir. Biri makamından ayrıldı mı, etrafındakiler ondan yüz çevirir. Dikkatlerini çekiyorum: İsmet İnönü'ye eskisinden fazla saygı gösterecekler!

Emrini verir.

Biz yemek salonunda masaya oturmuştuk. İsmet İnönü yanımızdan hızla geçti, yatak kompartımanına gitti. Biraz sonra Atatürk geldi, ellerini çırparak:

- Oldu bitti! dedi ve bahsi kesti.

Yataklarımıza çekildikten bir hayli sonra uyuyamayarak çıkmıştım. Şükrü Kaya'nın kompartımanını aydınlık gördüm. Kapısını vurdum; açtı. Üst yatağa eşyasını yığmış, alt yatakta iki büklüm oturuyordu. Kompartıman sigara dumanıyla dolu idi. Bana:

- Şimdi ne olacak? dedi.

Başbakanlık müjdesini beklediği belli idi.

- Bilirsin, sofrada yalnız İnönü'ye, Çakmak'a ve bir de Bayar'a yer gösterir. Yeni başvekil, Bayar olacaktır, dedim.

Sıçradı:

- Nasıl olur? Garp Cephesi Kumandanı ve Lozan'ı yapan İsmet Paşa'dan sonra...

- Benim görüşüm böyle, dedim."

Falih Rıfkı Atay, anılarını burada bitiriyor.

Ertesi sabah tren Haydarpaşa garına girdiği zaman, gar, meraklılar ve karşılayıcılarla dolu idi. Atatürk'ün manevi kızı Âfet Hanım da karşılayıcılar arasında idi. Atatürk'ün elini öptükten sonra İsmet Paşa'ya döndü:

- Saray'da odanızı hazırlattım, Paşam...

Âfet Hanım, İsmet Paşa'nın son dakikada trene bindiğini bildiği için, bunu haber aldıklarını ve odasının da hazır olduğunu başbakana söylemek ihtiyacını duymuştu. Fakat İsmet Paşa, bu söze karşılık vermeden Atatürk konuştu:

- Paşa evinde istirahat edecektir.

Haydarpaşa'dan motorla Dolmabahçe'ye geçildi. Atatürk ve arkadaşları rıhtımda motordan indiler. İsmet Paşa tek başına, aynı motorla Heybeliada'daki evine doğru yollandı.

İSMET PAŞA'NIN BAŞBAKANLIKTAN AYRILMA KONUSUNDA SÖYLEDİKLERİ

İsmet Paşa'nın başvekillikten ayrılması ile sonuçlanan son Atatürk-İnönü görüşmesinin, dış kaynaklar tarafından nasıl yansıtıldığını gördük. Şimdi, bu konuda İsmet Paşa'nın konuşmasını gözden geçirelim:*

"Atatürk'ün son seneleri çok zor olmuştu. Gece alınan kararları daima ertesi günü iptal etmek, eski bir âdetimizdi. Son seneler bu âdet kalkmaya başladı. Hele nihayete doğru (1936-1937 açıklıkla hatırladığım seneler) gece arzu veya teşebbüs ettiği bir işi, ertesi gün tamamen sakin iken de iltizam ve takip etmeye başladı. Sıhhatinde bu değişikliği farkettiğim andan itibaren korkum çok arttı.

---

* Sayın İsmet İnönü'nün bu olayla ilgili kısa bir konuşması 1951 yılında "AKİS" dergisinde çıkmıştı. Daha sonra Sabahattin Selek tarafından not edilen ve derlenen hatıralarında da bu fikirlerine başka bir açıdan değinmiştir. Ancak ilk defa geniş şekliyle bugünlere ait anıları, Orhan Erkanlı'nın Eylül 1972'de yayımladığı "Anılar... Sorunlar... Sorumlular" adlı kitabında yer almıştır. Biz de yazılarımıza bu kaynaktan aktarıyoruz.

Son seneler hükûmet azasının ayn ayn kendisine çok bağlı olmasını düşünüyordu. Bunun için bazı usuller kullanmak istedi.

Hülasa, Eylül 1937 kavgası oldu.* Bu kavgada haksızlık esasında Atatürk'ündür. Tatbikatta, idaresizlik ve haksızlık ikimiz arasında bana düştü. Haksızlık ona aitti; şunun için: Aramızda geçen bir devlet işini 'Bilahare görüşürüz' dedikten sonra, akşam tekrar hâlletmek, yani gündüzden tasarladığı mülahazaları ve sebepleri impozition (usandırma, taciz) şeklinde karar alarak tebliğ etmek ve bu vesile ile sevmediği birkaç vekili tahkir etmek istedi.**

Evvela sakindim. Sükûnetle geçiştirmek istedim. Hâlindeki tecavüz manasının arttığını gördükçe sabrım tükendi. Sonra şiddetle mukabele ettim.*** Mukabelenin şiddeti, onu sükûnete getirdi. Kesin karar verdiği hadiselerle haklı olmak için sebep topla-

---

* Sayın İnönü'nün "Eylül 1937 Kavgası" diye işaret ettiği, daha önce geniş olarak yermiş bulunduğumuz, Çankaya'da yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında, İnönü'nün içkili olarak yaptığı çıkıştan sonra, ertesi akşam İstanbul treninde yapılan "Kompartıman Mülakatı"dır.

** Burada İktisat Vekili Mustafa Şeref'e yapılan sert hücumdan başlayarak, Millî Eğitim Bakanı Esat Bey'in istifa ettirilmesine ve en sonra, Orman Çiftliği'nin iyi bakılmaması nedeniyle Ziraat Vekili Muhlis Erkmen'e yapılan tarize değiniliyor.

*** İsmet İnönü'nün, Atatürk'ün başkanlığında Çankaya'da yapılan Bakanlar Kurulu toplantısındaki sert çıkışı.

mak kararına derhal başladı. Sükûnet, tariz, hafif tahrik...

Sonra Hatay ve Niyon meselelerini de söyledi.

Ayrılma kararı kısa oldu. Dil Kongresi için İstanbul'a giderken trende beraber kahve içtik.

- Ne olacak? dedi.

Ben evvela çok müteessirdim. Ağlayacak vaziyette idim. Gönlümü almak istiyordu.

- Çok muzdaribim, dedim.

- Bilmiyorum, nasıl oldu. Âlem önünde olmasıydı, dedi.* Ve "Ne düşünüyorsun?" diye ilave etti.

Birden uyandım. Her zamanki gibi, geçmiş veya gelecek bir hadise addediyordum. Bir sual üzerine ayrıldım. Teessürümü yendim.

Ben: - Bir şey düşünmedim. Ne emrederseniz öyle yaparız, dedim.

O: -Bir fasıla verelim.

Ben: -Hayhay, size müteşekkir olurum.

O: Şekli?

Ben: -Hastalık.

O: -Evvela izinle yapalım.

Ben: -Çok iyi... Kongreden evvel mi, sonra mı?

O: -Nasıl istersen; sofraya gidelim.

---

* "Âlem önünde" deyimi, Bakanlar Kurulu'nda yaptığı anlamını kapsıyor.

Ben: -Çok yorgunum, gidip yatayım.

O: -Gizli tutalım. Kimi düşünüyorsun?

Ben: -Mazur görünüz, kimseyi söyleyemem.

O: -Celal Bayar.

Ben: -Hakikaten bana iyi tesir etti."

"İstanbul'a beraber gittik. Trende kalabalık, vekiller filan var. Neşeli görünerek çıktık. İki gün sonra izin kâğıdımı yazdım.

Kendisi ile görüştüm. Ankara'ya geldim, işittiklerime göre, bana "Gizli tutalım" derken, kendisi gece gündüz benden şikâyet etti. Devletin maliyesini banka gibi bir hâle getirmek lüzumundan bahsetti.* Çünkü kendisini dolduran sebeplerden biri Maliye ve İnhisar vekillerine olan antipatisi idi."**

İsmet İnönü, kendisini başvekillikten uzaklaştıran "Kompartıman Mülakatı"nı, böyle notlamış bulunuyor. O trende bulunan Şükrü Kaya ve Falih Rıfkı ile olayın tek görgü tanığı Hasan Rıza Soyak'ın ver-

---

* Atatürk'ün Maliye Bakanlığı'nı bir banka gibi modernize etme fikri, 1935 yılında İş Bankası çalışmalarını incelerken bulduğu bir fikirdir. Bankada gördüğü "Hesap makineleri" ile ilgilenmiş ve milyonluk rakamları bir dakika içinde çarpan, bölen, toplayan bu makinelerin verdiği rakamları kalemle de kontrol ettikten sonra, bunlardan devlet hizmetlerinde de faydalanılmasını istemişti.

** İnönü'nün Atatürk'ün antipatisi olduğunu söylediği vekiller, Maliye Vekili Fuat Ağralı ile İnhisarlar Vekili Ali Rana Tarhan'dır.

dikleri bilgiye oldukça aykırı düşmesine rağmen, en sağlam kaynak gözü ile bakmak gerektir. Esasen, Hasan Rıza Soyak, Celal Bayar'ın Başvekilliği üstünde bir uzlaşmaya varıldıktan sonra yapılan konuşmaları nakledebilmektedir.

İnönü'nün notlarından, Atatürk'ün, önce Hatay davası ve Nyon Konferansı üzerindeki dış politika görüşlerinin ayrılığını ortaya attığı, sonra da bir gece önceki Bakanlar Kurulu'ndaki çıkışını ele aldığı ve kendisine bu nedenlerle Başvekillik için bir "Fasıla" teklif ettiği iyice anlaşılmış oluyor.

ATATÜRK DİL KURULTAYI'NDA

Bayar'ın başbakanlığı döneminde dil ve tarih çalışmaları, aksamadan sürdü, özellikle Atatürk, yoğun biçimde dil ve tarih üzerindeki bütün çalışmaları izliyordu.

2 Ağustos 1936 günü 3. Dil Kurultayı'nı açtı. Yaptığı konuşmada:

"Konuk dil bilginlerinin, Türk dil bilginleri ile birlikte çalışmalarından, dil biliminin şimdiye dek çözemediği birçok güçlükleri aşacağına, bu çalışmaların birçok gerçeklerin günışığına çıkmasını sağlayacağına güvenim tamdır." diyordu.

Günlerce süren kurultayın en sağlam izleyicisi, Atatürk'tü. genel kurul çalışmalarını izliyor, komisyonlardaki çalışmalara katılıyor, fikirlerini söylüyor. Hedefin yalnız Anadolu Türklerinin değil, bütün Türklerin ortak dilini yaratmak olduğunu durmadan tekrarlıyordu.

1936 yılının 19 Ekiminde Türk Dil Kurumu'na gitti ve uzmanlarla altı saat süren bir çalışma yaptı. Bu, o kadar uzun ve sürekli çalışma idi ki, uzmanların takati tükendi. Bunu gören Atatürk:

- Yorulduğunuz anlaşılıyor. Benim bazı işlerim olmasa, sizinle kalıp çalışmaları birlikte sürdürmek isterdim. Başka bir fırsatta, bu çalışmaları yine birlikte yaparız,. demişti.

Hayatı elvermedi, bir daha buluşup, "Türk dilindeki yabancı sözcüklerin yerine, Türkçelerinin konulması çalışmalarına katılamadı. Ama, onun hedefini gerçekleştirecek iki kurum, harıl harıl çalışıyordu. "Türkiyat Enstitüsü" dünyanın en büyük otoritelerinden biri hâline gelmişti.

Fakat Atatürk'e, bir zehirli hançer gibi saplanmış siroz, bu büyük adamın günlük hayatına tırnaklarını geçirmişti. Ama Atatürk, âdeta hastalığı ile boğuşuyor, zaman zaman ona meydan okuyordu.

PROF. PİTTARD İLE ALTI SAAT

1937 yılının 15 Eylülünde Atatürk, İstanbul Florya'daki köşkünde Prof. Pittard'ı kabul etti ve kendisi ile altı saat tarih görüştü. Prof. Pittard, kendisine mihmandarlık eden Prof. Sadi Irmak'a şunları söylüyor:

- Sen bana; "Aman fazla meşgul etme, Atatürk rahatsız" demiştin; Ben, bu sebeple kısadan-keseden konuları toparlamaya çalışıyordum. Birden durdu ve sordu:

- Hasta mısınız, Sayın Pittard, isteksiz konuşuyorsunuz!. Size doktor çağırayım mı?. "Neye uğradığımı o zaman fark ettim. Dehalar, başkalarını buyrukları altına aldıkları gibi, kendi vücutlarını da iradelerinin çemberi içinde tutabiliyorlar. Altı saat sürekli tarih konuştuk. Ben bunaldım, o hâlâ istekli idi. Oysa konuşmamızın başında, benden dil konusunda soracağı bazı soruları olduğunu söylemişti. Dil konusunu hemen hiç konuşamadık!*

20 Eylül 1937 günü, Dolmabahçe Sarayı'nda 2. Tarih Kurultayı açılıyordu. Dünyanın her tarafından, konularında uzman tarihçiler gelmişlerdi. Her biri, ele aldığı konuyu, -süre kaydı olmaksızın- tartıştı. Atatürk, bunları dinledi, bazı tartışmalara katıldı ve uzmanların her birinden "Türk Tarihinin Anahatları" kitabı üzerindeki düşüncelerini öğrendi. Hele, kurultay kapanıp, kurultay delegelerine Beylerbeyi Sarayı'nda verdiği akşam çayında, her biri ile ayrı ayrı ve bir arada görüşerek, Türk tarihini, insanlığın bir parçası olarak ele aldığını, bir soyun tarihi gözü ile bakmadığını, altını çize çize anlatmaya çalıştı.

Mum, tükenirken nasıl parlak yanarsa, Atatürk de karaciğerinin devasız cehenneminde kıvranırken, o zamana kadar tırmanıp zirvesine ulaştığı siyası Olempini (Olimpos Dağı) yanı başına, bir bilimsel olemp yerleştirebiliyordu.

---

* Prof. Irmak'tan dinlenmiştir.

"Asya Türk Devletler Birliği" idealini gerçekleştirmeye hizmet edecek Dil ve Tarih kurumlarını, toplumsal çalışmalarının mihrakları olarak kurup çalıştırdıktan sonra, bu davayı bilim alanında gerçekleştirecek bir fakülte tasarlamış ve Ankara Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi kurulması kararını meclisten çıkarmış ve bu fakültenin yapımına başlanmıştı.

Fakat bu inşaat, ne zaman biterdi?

O zamana kadar, Dil-Tarih-Coğrafya'nın yaratacağı ortak tefekkür, millî vicdanın statik potansiyelinde mi duracaktı? Bu fakültenin hemen kurulmasını istedi ve yeni binası yapılana kadar "Evkaf Apartımanı"nda çalışmalara başlamasını uygun gördü.

İşte Ankara'ya son geldiği 1938 yılının 4 Martında bu fakülteyi ziyaret ederek, çalışmaları hakkında bilgi aldı ve aynı gün, inşaat hâlinde olan fakülte binasını da görüp, ilgililerden bilgi istedi. Artık, doktorların yumuşak iklim tercihi ile oturmasını tavsiye ettikleri İstanbul'a, rahat bir yürekle dönebilirdi. Acaba, bir daha Ankara'yı göremeyeceğini düşünmüş müdür?.. Kim bilir, belki...

Atatürk, bu Ankara'ya son gelişinde, -dostu hâline gelmiş bulunan- Prof. Pittard'ın Ankara Halkevi'nde verdiği: "İlk Medeniyetler Tarihi" konulu konferansı da büyük bir ilgi ile izledi. Konferans sonu, Pittard'ı yanına alıp Çankaya'ya çıktı ve sabaha kadar süren içkisiz bir sohbet yaptı. Pittard, şafak aydınlığında Ankara Palas'taki dairesine dönerken izlenimini şöyle özetleyecektir:

- Benim yıllarca düşünüp binlerce sayfa çevirdikten sonra, ancak ulaşabildiğim gerçeklere, Atatürk, -sezgi ile yalnız yaklaşmıyor- ulaşıp, unsurların, yeni oluşumlar doğurması gerçeğini yakalıyordu.*

Doktorlar, Ankara'nın yayla havasının Atatürk'ün hastalığı için sakıncalı olduğunu söylemişler ve elverdiğince, deniz kıyısında yaşamasını tavsiye etmişlerdi. Başvekil Bayar, hemen bir araştırma yapmış ve İngiltere'de Savarona adlı bir yatın satışta olduğunu öğrenmişti. Bir kombinezon buldu ve yatı satın alarak İstanbul'a getirdi.

Atatürk yatı, önce resimlerinden, sonra İstanbul'da görerek beğendi ve 1 Haziran 1938 günü, Savarona'ya geçerek orada yaşamaya başladı. Bazı krallar, elçiler, orada kabul ediliyor, önemli hükûmet toplantıları orada yapılıyordu.

Atatürk'ün yaşadığı kaygılardan biri de İsmet Paşa'nın hastalığı idi. Hastalığın siyasi mi, sıhhi mi olduğunu öğrenmek istiyordu. Çünkü İsmet Paşa, hastalık mazereti ile başbakanlıktan uzaklaşır, uzaklaşmaz, Heybeliada'daki köşküne çekilmişti. Hasta olduğu haberini yüzdürüyor, bu vesileyle gelenleri kabul ederek onlarla uzun sohbetler yapıyordu. İki ay sonunda görevin -asil olarak- Celal Bayar'a verilmesi, sürpriz etkisi yapmıştı. Bu yüzden Atatürk, kendisine bir dış görev vererek sürekli stresten kurtulmasını sağlamayı düşündü.

---

* Şükrü Kaya'nın sohbetlerinden...

Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'a; "İsmet Paşa'ya bir görev vermesini" hatırlattı. Aras, ertesi günü, Heybeliada'daki İsmet Paşa'ya, bir kurye ile: "Londra büyükelçiliğini lütfen kabul buyurup buyurmayacağım" yokladı. Paşa, kuryeye çok nazik davrandı, "Bu iltifata teşekkür ettiğini, hasta olduğu için Heybeli'de oturduğunu, bu yüzden görevi kabul edemeyeceğini" seçilmiş sözcüklerle söyledi.

Tevfik Rüştü Aras, Atatürk'e bunu duyurduğu zaman, Atatürk gülümsemiş ve :

- Hımmm -demişti- demek bizimle uğraşacak!..

SON'UN BAŞI

Atatürk hasta... Atatürk'ün hastalığı devasız!

Hükûmette, mecliste, Türkiye'de, dünyada kıpırdanmalar var.

Hükûmet, Atatürk Hükûmeti...

Atatürk giderse, Hükûmeti de değişecek!

Oysa hükûmette 10-15 yıl sürekli bakanlık etmiş kimseler var.

Bakanlık, bu kimselerin mesleği olmuş!

Tutalım, Tevfik Rüştü Aras...

Tutalım, Şükrü Kaya!.. Bütün kabinelerde bakanlıklarını koruyabilmişler...

Çünkü, hem işinin ehli kişiler, hem, Atatürk'ün değer verdiği, çevresinden eksik etmediği insanlar!

Şimdi, Atatürk ölür, yerine bir başkası geçerse; bu kişilerin durumları ne olacak?

Gerek mevkilerini korumak, gerek böyle bir durumda "boş bulunmamak" için, çevrelerini sürekli kolluyorlar!..

Mecliste eğilim, kime doğru?

Kimin, Atatürk'ün yerine geçmesi ihtimali var?

Önceleri, meclis ibresi, -biraz titreyerek- İsmet Paşa üstünde duruyordu. Fakat, İsmet Paşa'nın cumhurbaşkanı olmak ihtimalinden tedirgin kişiler de var. Bunlar, Atatürk'ün yakın çevresini paylaşan kişiler!

Ama, kendi çevreleri de boş değil! Belki bu çevreler, kendi yakınlarına, Atatürk'ün yerini dolduracak kişinin "kendileri" olduğunu sanıp fısıldaşıyor!

Atatürk hükûmetlerinin sürekli İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, bunların başında geliyor. Sürekli tetikte; Sürekli "Ne olacak?.. Kim gelecek?.." sorularının cevapsızlığı altında ezik. Celal Bayar, Başvekil amma, İsmet Paşa'ya rağmen Başvekil!

Bağışlaması az İsmet Paşa, Atatürk'ün yerine geçerse, Bayar'ın durumu zor!

Bir kere, İsmet Paşa'nın rızası olmadan kabineye girmiş!.. Daha sonra,

Kabinenin ekonomi politikasını -İsmet Paşa'ya rağmen- değiştirmiş!

Bunu, İsmet Paşa, bağışlar mı?..

Eğer bir Kabine'nin, başvekili, İçişleri Bakanı, Dışişleri Bakanı huzursuzsa, **"Kabine Huzursuz"** demektir.

Peki, ya Meclis?.. Ya Türkiye Büyük Millet Meclisi?..

TBMM de huzursuz!..

"Huzursuz", çünkü milletvekillerini, gerçi Atatürk seçmiş, listeye almıştır ama CHP Başkan Vekili ve Başvekil İsmet İnönü ile CHP Genel Sekreteri ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya da alınmalarına muvafakat etmiştir. Atatürk, arkadaşlarından birinin itiraz ettiği kimseleri "Aday Listesi"ne almazdı. Bu yüzden milletvekilleri, bu üç etkili dorukta uyum içinde değilseler, hiç olmazsa birisi ile uyum içinde bulunmaya özen gösterirlerdi.

Bu koşullar altında TBMM'de hareket hâlinde yaşayan üç grup vardı ve bunlar, uyum içinde yaşar giderdi.

İsmet İnönü'nün hükûmetten ayrılması, bu dengeyi bozdu. İsmet Paşa'yı tutanlar arasında bir panik yaşandı, bazıları Atatürkçülere yanaştı; bazıları Celal Bayar'la olmayı denediler; bazıları Şükrü Kaya'nın oltasına düştü. Fakat yine de TBMM'de İnönü'yü tutan ve bunda direnen küçük bir grup, Refik Saydam'ın çevresinde kaldı.

Bu sözünü ettiğimiz gruplaşmalar kişisel kaygılardan beslendikleri için statik durumdaydılar. Fakat en büyük gruba sahip Atatürk devasız bir hastalıkla yataklara serilince, durum başkalaştı.

Şefin değişmek ihtimaline göre, yeniden yuvalanmak lazımdı. İşte bu sırada, elini çabuk tutanlardan biri de Şükrü Kaya oldu.

İsmet İnönü'nün yıldızı sönmüştü!

Şükrü Kaya, hem CHP'nin genel sekreteri, hem İçişleri Bakanı, hem, Atatürk'ün itibar ettiği, yakın arkadaşı idi. Hükûmeti ve partiyi kontrol ediyordu.

1938 Eylül sonralarında ve ekim başlarında mecliste en güçlü grup, Şükrü Kaya grubu idi... Çünkü milletvekilleri arasına, "meclisin yenileneceği" söylentisi salınmıştı, bu durumda, hasta olan Atatürk'ten de, makamından uzaklaştırılmış İsmet İnönü'den de hayır yoktu. Yeni Başvekil Celal Bayar da Şükrü Kaya ile iyi ilişkiler içinde görünüyordu. Öyle ise yeni bir seçimde tekrar mecliste görünebilmenin yolu, Şükrü Kaya Grubu içinde olmakta idi.

Bu gruplar, kesin olarak hiçbir zaman belli olmamışlardır. Çünkü bu gruplar, bir "fikir formasyonu" idi. Çıkarlar kişisel yakınlıklarla oluşuyordu. Daha sıcak ilgi gördüğü grup, tercih ettiği grup oluyordu.

Atatürk'ün, mecliste büyük bir çevresi vardı ama, -hastalığı yüzünden- bu çevre, "yakın çevre" hâline dönüşmüştü. Bu çevreden başlıcaları: Celal Bayar, Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras, Salih Bozok, Kılıç Ali, Hasan Rıza Soyak ve birkaç yakını idi. Son haftalarda, İnönü çevresi ile de ilişkilerini bozmadan General Kâzım Özalp, Atatürk'ün sıcak çevresine girmeyi başarmıştı.

İSMET PAŞA FAKTÖRÜ

İsmet Paşa, tek başına bir devlet sıkıntısı idi. Başbakanlıktan ayrılmıştı ama bir kenara çekilmemişti.

Hem ortalıkta "hasta" havadisi dolaştırıyor, hem de halka kendisini unutturmamak için, yürüyerek meclise, 'Anadolu Kulübü'ne gidiyor, mağdur bir siyaset adamı rolü oynuyordu.

Oysa başbakanlıktan ayrıldıktan sonra, çevrenin kendisine eskisinden daha saygılı davranması için Atatürk, bütün arkadaşlarını sıkı sıkıya tembihlemişti. Milletvekili aylığı dışında, başbakanken aldığı makam tazminatını da Atatürk kendi kesesinden her ay genel sekreteri ile Paşa'ya gönderiyordu.

Başbakan Celal Bayar da, İnönü'nün başbakanken kendisine hizmet eden memur ve hizmetlilerine dokunmamış, Genel Sekreteri Vedid Uzgören'e kadar bütün emrindekileri, yine emrine bırakmıştı. Buna rağmen İsmet Paşa, başbakanken yapmadığı çarşı gezmeleri yapıyor, çek yazacağına, bankaya gidip hesabından para çekiyor, memurlarla sohbet ediyordu.

Önceleri bu hareketlerini Atatürk, işsizliğine vermiş ve kendisine görev teklif ettirmişti. Görev teklifini "hastalık" mazereti ile reddettiğine göre, sakın hasta olmasındı?.. Kendisini muayene için gelecek olan Fransız tıp otoritesi Dr. Fissenger'i, doğruca Ankara'ya gönderip İsmet Paşa'yı muayene etmesini sağlamış ve muayeneye geldiği zaman Fissenger'den İnönü'nün sağlığını sormuştu. Cevap; "sağlığı tamdır" oldu.

Atatürk, İsmet Paşa'nın sağlık mazeretinin asılsız olduğuna hem sevindi, hem kuşkulandı. Demek İsmet Paşa'nın sağlık mazereti asılsızdı! Londra Büyü-

kelçiliği'ni kabul etmiyor, fakat Millî Mücadele kahramanı, mağdur başvekil, kendisine haksızlık yapılmış bir devlet adamı kimliğini halka sergilemek niyetindeydi... Atatürk ve iktidar çevresinde durum böyle değerlendirildi.

İsmet Paşa, elini kılıcının kabzasına uzatmıştı; öyleyse yapılacak şey: Kılıcı sıyırmasını beklemekti.

İNÖNÜ SORUNU

Atatürk ve çevresi; görev kabul etmeyen, kulüpte, bankalarda, çarşılarda gösterişli imajlar çizen İsmet Paşa'yı, dikkatle izliyorlardı. Sonunda bir gün İsmet Paşa, çocuklarını da yanına alarak, **"At Yarışları"** vesilesi ile hipodroma gitti ve halkın arasına karışarak alkışlandı.

Millî Mücadele'nin Garp Cephesi Komutanı, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı, İsmet İnönü'yü -şimdiye kadar, korumalar, motosikletli polisler, sirenlerini çalarak geçen devlet arabalarında alkışladıkları İsmet Paşa'yı- kendi aralarında ve kendileri gibi **sade vatandaş** olarak görünce, çok heyecanlandılar, sevindiler ve kendisini şiddetle alkışlayıp omuzlarına almayı denediler, İsmet Paşa da insandı. Halkın kendisine gösterdiği yakınlığa, kaşlarını çatamazdı. Zaten buna sebep de yoktu.

Gösterilerin büyümesine fırsat vermeden hipodromdan ayrıldı.

Olay, gazetelerde manşet oldu.

Resimler yayımlandı.

Yorumlar yapıldı.

Atatürk de bu olayı, gerek sofrasında ve gerekse sofra dışında söz konusu edildiği zaman, son derece doğal karşılamış, hatta memlekete bunca hizmette bulunmuş bir kimseye halkın gösterdiği bu yakın alakayı, Türk milletinin vefa duygusuna bağlamış, övmüştü!

Fakat bu konuşmalar, resmî görüşleri kapsıyordu.

Özel olarak ne düşündüğü, yakın arkadaşı ve Yaveri Salih Bozok'un parti grubunda verdiği **"Sözlü soru"**da yatıyordu. Bozok, "İsmet Paşa'nın hipodromda halka kendisini alkışlattığını ve bunun ne anlama geldiğini" soruyordu... "İsmet Paşa, bu davranışı ile ne demek istediğini söylesin!" diyordu.

İsmet Paşa, bu önerge üzerine söz aldı. Tam bir serinkanlılıkla, önce olayı rastlantıya bağladıktan sonra, kendisinin bunu önlemek için nasıl gayret harcadığını anlattı. Oradan, Atatürk'e karşı duyduğu şükran ve minnet duygularına geçti. Bu büyük adama hayrandı! En amansız geçitlerde hızır gibi imdadına yetişmiş, yardımcı olmuştu! Eğer bir yanlış anlaşılma varsa, bağışlanmasını istemekteydi.

İsmet Paşa'nın parti grubunda yaptığı bu ko-

nuşma Çankaya'ya geldiği zaman, Atatürk:

"Hadi de!.."* demişti. Madem meydana çıktın, oynuyorsun, sonunu getirsene!.. İlk dönemeçte davadan vazgeçecek olduktan sonra, niye ortalığı karıştırırsın!.. Madem şimdi: "Böyle bir niyetim yok" diyor, biz de kabul edip benimseyelim. Fakat İsmet Paşa'yı ben bilirim; bizim zayıf bir anımızı kollayacaktır...

Atatürk, bu olayı hoşgörü ile karşıladığını göstermek ve İsmet Paşa'yı rahatlatmak için, 24 Şubat 1938 günü Ankara'ya giderken İsmet Paşa'yı da yanına almış, trende birlikte seyahat etmişler, birlikte yemek yemişlerdi.

Bu olaylar, Atatürk'ün, iyice hastalanıp Savarona'ya geçmezden önceki olaylardır. Savarona'ya geçtikten sonra Atatürk, İnönü ile hiç karşılaşmamış ve İsmet Paşa da eski arkadaşı Atatürk'ü ölüm döşeğinde bile ziyaret etmemiştir. Bu dönemde olup bitenleri sezinlememize yarayacak iki olay var: 24-27 Ağustosta yapılan "Doğu Manevrası"na Atatürk gidememiş, Celal Bayar, Şükrü Kaya ve Mareşal Fevzi Çakmak birlikte olmuşlardı, biri budur.

Bu gezi boyunca Şükrü Kaya, özellikle Mareşal Fevzi Çakmak'ı kendi cephesine çekmek için elinden geleni yaptı. Mareşal, kesin bir şey söylemiyordu. Şükrü Kaya'nın, Mareşale söylediği: "Ata-

---

* Atatürk'ün "meydan okuma" anlamında kullandığı özel bir deyim.

türk öldüğü takdirde, kendisinin cumhurbaşkanı olması" idi. Bu tehlikeli ama cazip teklifi, ne reddetmek, ne kabul etmek kolaydı. Çünkü, bu teklif edilen mevkiye, kendisi kadar yakın bulunan iki kişi daha vardı: Celal Bayar ve İsmet İnönü. İçişleri Bakanı teklif yapıyor ama birlikte oldukları Başbakan Celal Bayar, bu konuda ağzını bile açmıyordu. Teklifin tek başına sahibi, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya idi!..

Bu konuşmaların geçtiği 24-27 Ağustos 1938 günlerinde TBMM'nin dengesi, "Yakın Çevre Cuntası"nın üstünlüğü biçimindeydi. Mareşal bu sebeple, kendisine yapılan teklifi ne reddedebiliyor, ne de kabul etmeye yanaşabiliyordu.

Elazığ manevraları dönüşü önemli bir olayı, Başbakan Celal Bayar, şöyle anlatıyor:

Manevra dönüşü Atatürk'ü ziyarete gittiğim zaman, yanlarında başkaları da vardı. ("Kimlerdir?" sorulması üzerine) hemen her zaman çevresinde bulunan kişiler... Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak, Nuri Conker, Kılıç Ali, Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras... Hatırladıklarım, bunlar.

Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, yurt dışına gidecekti, Atatürk'ten talimat almaya gelmişti; İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile birlikte İstanbul'a gelmiştik.

Atatürk, benim verdiğim bilgileri dinledikten sonra, bana sordu:

- Seçimlere ne kadar var, Celal Bey?

- Daha biraz vaktimiz var. Fakat siz ne derseniz o olur. Sonra biraz durup gözlerimin içine bakarak:

- Yapabilir misin? dedi. Duraksamadan cevap verdim:

- Buna muktedirim!

Durdu, yere bakarak bir süre düşündü, sonra:

- Sırası geldiğinde düşünürüz, dedi.

Bu konuşmanın yapıldığı "kişiler kompozisyonu" önemlidir. Çünkü bu konuşmada hazır bulunan kişiler, daha sonra İsmet İnönü tarafından "cezalandırılmış" kişilerdir. Bunları tesadüfen Atatürk'ün çevresinde bir araya geldiklerini sanmak güçtür. Bu kişiler, hem Atatürk'e çok yakın olan kişilerdir, hem de ülke politikasında ve yönetiminde '"söz sahibi" kişilerdir...

Bu kişilerin hiçbiri, Atatürk'ün hasta olduğu o günlerde, niçin bir erken seçim ihtiyacı doğduğu konusunda bir işaret vermemişler, bir söz söylememişlerdir...

Eğer sözü edilen **"seçim",** toplumsal ihtiyaçlardan doğmuşsa, bunun bir ya da bir kaç sebebi olmalıdır. Bunların saklanması için hiçbir sebep tasarlanamaz. Öyleyse, bu **"erken seçim",** siyasal ve toplumsal sebeplerden değil, **Meclis'in Kompozisyonu'ndan** doğan bazı sebeplerden ortaya çıktığı anlaşılıyordu. Bu noktada kimse, açıklama yapmadığına göre, "olayların mantığı"na başvurmaktan başka çaremiz yoktur.

İsmet İnönü'nün cezalandırdığı beş kişinin, aynı gün ve saatte Atatürk'ün çevresinde rastlantı olarak bulunduğunu kabul etmek güç, hem de çok güçtür. Bunlar, hem partiyi, hem hükûmeti temsil ediyorlar. TBMM'de de büyük nüfuzu olan kişilerdir.

Atatürk'ün baş ucunda bir araya geldikleri 31 Temmuz 1938 günü bu insanların Türkiye'de yapamayacakları hiçbir şey yoktur. Kesin biçimde muktedirdirler. Ama bu insanlar, doğal seçime daha bir buçuk yıl varken, "Erken Seçim" kaygısına düşmüşlerdir. Her şeye muktedir bir iktidar takımının, erken seçime gitmesi için çok geçerli **"güçlükleri"** olmak gerekir.

Nedir bu güçlükler?

Üstelik bu güçlüğü paylaşanların içinde ATATÜRK de vardır.

Ve yine "üstelik", bu, her şeye MUKTEDİR LİDER, devlet ve hükûmet mekanizması ile partiyi elinde bulunduran başvekiline soruyor:

- YAPABİLİR MİSİN?..

Seçimleri yenilemek basit bir olay. Hükûmet meclise gider, uydurduğu bir mazereti öne sürerek seçimin yenilenmesini ister. "Erken Seçim" kararı alınır. Olur biter. Gerisi, hükûmet bürokrasisine ve iktidar partisinin teşkilatına kalmıştır.

İktidar partisi, tek parti olduğuna göre, yönetim kurulu, genel sekreterin başkanlığında toplanır.

Hangi milletvekillerinin yeniden aday gösterileceğini, buna teşkilattan ve kamuoyu temsilcilerinden kaç kişinin ve kimlerin katılacağını görüşüp karara bağlar. Listeyi başbakan ve parti genel başkan vekili olan kimse gözden geçiririr Kimlerin ekleneceğini ya da çıkarılacağını belirler. Sonra liste, cumhurbaşkanı ve partinin genel başkanına çıkarılır. O da kendi görüşüne göre, çıkarmalar, eklemeler yapar. Ve işler biter. Artık vatandaşlar, kimi seçeceklerini öğrenmiş olurlar.

Bu kadar sade, bu kadar mekanik olay için bir cumhurbaşkanı, hem de Atatürk gibi bir devlet reisi, seçerek, güvenerek işbaşına getirdiği başvekiline: "Yapabilir misin?" der mi? Böyle basit bir olay için böyle bir soru sormak, hakarettir... Oysa Atatürk'ün, Başvekili Celal Bayar'a büyük bir önem verdiğini, bu yüzden kendisini bu makama getirdiğini biliyoruz.

Fakat İçişleri Bakanı, Dışişleri Bakanı, parti genel sekreteri ve yakın arkadaşlarının huzurunda soruyor:

- Yapabilir misin?

Bu soruya başvekil, "Evet" diye karşılık vermiyor, yapabilirim de demiyor,

- Muktedirim!. diyor. Demek, kendisinden istenen, normal bir seçim değil, özelliği olan bir seçimdir. Nedir bu özellikler, öyle ise?..

ATATÜRK'ÜN ARDILI KİM?

TBMM kompozisyonunu biliyoruz.

Bu kompozisyon, hükûmetin, -hele Atatürk'ün- istediği kararı duraksamadan alır.

Alınacak kararın, seçimle ilgili olması da önemli değildir.

Çünkü ORAYA gelenler, zaten bir **"tercih"** ile gelmişlerdir. Bir daha getirilemeyecek olsalar bile, "gözetilecekler"dir.

Fakat bu karar, tasfiye kararı ise;

İsmet Paşa cuntasını temizlemek amacını güdüyorsa;

O zaman, bazı sıkıntıların ortaya çıkması düşünülebilir.

Çünkü tasfiye edilecek olanlar, -yalnız bu karar alınırken değil- karar alındıktan ve uygulamaya konulduktan sonra da seslerini, yurt ve dünya ölçüsünde duyurabileceklerdir. Çünkü millet çoğunluğu, aktüalite ile ilgilenmiyorsa da **ordu-aydın bürokrasisi** ile **gençliğin** bir bölümü İsmet Paşa'ya, **"Atatürk'ün tabii halefi"** gözü ile bakıyorlardı. Bu kesim, hele asker olmayan bir parlamenterin devlet başkanlığına seçilmesini benimseyemezdi.

Böyle bir değişiklik yapılırsa ne olurdu?

Bunu kestirmek mümkün değil!

Bu sebeple: **"Erken Seçim"** formülünü savunanlar, gözlerini Mareşal Fevzi Çakmak'a dikmişlerdi. Çünkü Mareşal, orduya hâkimdi. İstediği for-

masyonu askere kabul ettirebilirdi. Üstelik Mareşal da Atatürk'ün dediğinden çıkmamış bir askerdi.

Fakat Mareşal, -milletvekili olmadığı için- cumhurbaşkanı seçilemiyordu. Seçilebilmesi için, meclisten ya bir yasa çıkarılması, ya da meclisin yenilenmesi gerekti. Bu yüzden -bu yola gitmemek için- Şükrü Kaya ile Tevfik Rüştü Aras'ın Meclis Başkanı Abdülkadir Renda'ya, Pera Palas Oteli'nde cumhurbaşkanlığı teklif ettiklerini, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, hatıralarında anlatır. Bu teklif "yakın çevre"nin nasıl paniklediğini açıkça gösteriyor.

İSMET PAŞA FOBİSİNİN KAYNAKLARI

İsmet Paşa fobisinin iki kaynağı vardı.

Atatürk'ten kaynaklananlar,

Çevresinden kaynaklananlar.

Atatürk'ün düşüncelerini, Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'ın hatıralarına bakarken öğreneceğiz. Fakat çevresinin korkuları, başka başka sebep ve kaynaklara dayanıyordu.

Bir kez -hepsi birden- siyasi geleceklerini, hatta hayatlarını Atatürk'e bağlamışlardı..

Bu yüzden, -çeşitli sebeplerle- İsmet Paşa'ya ters düşmüşler, ya da İsmet Paşa'nın açıklarını öğrenmişlerdi. Bunların içinde: Salih Bozok gibi, parti grubunda -Atatürk adına- İsmet Paşa'yı sigaya çekenler, Hasan Rıza Soyak gibi, Çankaya'da yapılan son ba-

kanlar kurulu toplantısında, İsmet Paşa tarafından, Sultan Abdülhamit'in başkâtibine benzetilenler vardı. Tevfik Rüşte Aras, Nyon Konferansı'ndaki çatışmadan tutun da Moskova gezisinde İsmet Paşa'ya söylediklerine kadar birçok çatışmayı, Paşa'nın unutmayacağını, -en az- İsmet Paşa ile birlikte devlet hayatının biteceğine inanmaktaydı. Şükrü Kaya'nın sayısız kaygıları vardı. Fakat, İsmet Paşa sabıkalıların en kıdemlisi, Celal Bayar'dı. Gerçi, Kılıç Ali'nin de hatırı sayılır sabıkalarını hatırlayanlar çoktu. Bu yüzden değil midir ki, Abdülkadir Renda'ya bile cumhurbaşkanlığı teklif edecek şaşkınlığa düşebilmişlerdi.

Bir kere bu saydıklarımız ve onlarla birlikte hareket edenler, nefis savunması hâlindeydiler. Atatürk de bütün bu insanları, kendisi için, İsmet Paşa'nın husumeti karşısına çıkardığını düşünmüş olmasa bile, İsmet Paşa'nın devlet karakteri üzerindeki duraksamaları, onu, bu çaresizlerin başında bulunmaya zorluyor olmalıydı..

Bu saydıklarımızın düşüncelerinde haklı çıktıklarını, zaman ispatlamış ve bu kimseler, teker teker korktuklarına uğramışlardır.

DEVLETİ GÖZETİM ALTINDA TUTAN PARTİ

CHP, art arda iki güçlü genel sekreterin eline geçti. Recep Peker, Şükrü Kaya...

Recep Peker, devleti kontrolü altına alamamıştı ama, hükûmeti kontrolü altına almayı başarmıştı. Genel Başkan Vekili İsmet Paşa'ya kabul ettirdiği bir

kararla -başbakan dâhil- hükûmette görev almış bütün bakanların yanı başına bir "gölge bakan", bir **"parti temsilcisi"** yerleştirmeyi başarmıştı. Fakat Atatürk, İsmet Paşa'yı başbakanlıktan uzaklaştırdıktan sonra, "parti temsilcileri"ni kaldırmış, "Hükûmetin parti tarafından murakabesi, yalnız TBMM'de olur" diyerek bu **"faşo-marksist"** tutuma son vermişti,

Eğer Şükrü Kaya'nın dediği gibi: Atatürk, kendi yerine İsmet Paşa'nın geçmesini -memleket açısından- tehlikeli görüyorsa, bu "Beşli Toplantı"nın gündeminde, seçimin yenilenmesinden başka alternatiflerin de bulunduğu kesindir. Nedir o alternatifler?

Yazık ki, bugün hayattan çekilmiş bulunan bu beş insan, yaşadıkları süre içinde, yakınlarına bu konuda bir açıklama yapmamışlardır. Ölümlerinden sonra yayımlanmasını istedikleri belgeler ve hatıralar da birer suret olarak ortadan kaybolmuşlardır. Gözlerimizle gördüğümüz: **"Şükrü Kaya'nın Hatıraları"** Kılıç Ali'nin, üstünde kırmızı kalemle yazılmış ve kırmızı balmumu ile mühürlenmiş **"Atatürk'ün Vasiyeti"** yazılı zarfı yok olmuştur. Belki Tevfik Rüştü Aras -ölümünden sonra açılmak üzere- bir zarf ya da yazılı belge bırakmışsa, o da bir yerde uyumakta, ya da tarihi kilitlemeye meraklı bir gizli el tarafından çoktan yok edilmiş bulunmaktadır.

Bu "Beşli Toplantı"da olup bitenleri bilecek iki kişi daha var. Celal Bayar, İsmet İnönü... İkisi de konuşmadı ve sırlarını toprağa birlikte götürdüler.

Yalnız, Atatürk'ün son Genel Sekteri Hasan Rıza Soyak, Yapı Kredi Bankası'nın kurucusu ve ilk genel müdürü olan Kâzım Taşkend'in, ısrarlı direnmesi ve Soyak'ı, "hatıralarını yazmaya **memur etmesi**" ile ortaya çıkan: **"Atatürk'ten Hatıralar"** adlı eserde bu konuda bilgi verilmektedir. Aktaralım (s. 758):

ATATÜRK DİYOR Kİ

"Atatürk, bir aralık sözü devlet reisliğine getirerek şu mütalaada bulundu:

- Elbette söz ve seçim hakkı milletin ve onun temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir, yalnız ben, bu meseledeki mütalaamı ifade edeceğim:

Evvela, akla İsmet Paşa gelir. Evet, O, memlekete pek çok hizmetler ifa etmiştir. Fakat nedense, umumun sempatisini kazanamadığı görülüyor. Bu yüzden durumu, pek de cazip olmasa gerek...

Bir de Mareşal Fevzi Çakmak var:

O, memlekete hem büyük hizmetler etmiş, hem de herkesle iyi geçinmiş, salahiyet sahiplerinin mütalaalarına daima kıymet vermiştir. Kimse ile kavgalı değildir. Bu itibarla, bence, devlet başkanlığı için en münasip arkadaş odur. Gerçekten kendisi, ordu işleri ile uğraşmaktan çok hoşlanır, belki ordudan ayrılmak istemez. Ama cumhurbaşkanlığında, aynı zamanda başkomutanlık mevkiinde olacağından, bu meşguliyetine devam imkânı, her zaman var olacak demektir. Öyleyse, yasal bir yol bulunup kendisi aday gösterilirse çok iyi olur sanırım.

Bu konu üzerinde biraz daha konuştuk, sözlerinden anladım ki, İsmet Paşa'nın eleştiriye tahammülsüzlüğünü, hoşgörürlük duygusunun yetersizliğini gerek hükûmette, gerekse başında yetki ve sorumluluk sahibi arkadaşlarının makam ve haklarına -yeteri kadar- bazen hiç itibar etmeyerek, her işte yalnız kendi istek ve düşüncesini yürütmeye çalışmasını beğenmemekte, bu hâl ve alışkanlığı ile ilk günden beri hedef tutulup varılması için mücadele edilen gayeye tamamen aykırı olarak memleketi, o zamanlar Avrupa'da mevcut bazı şef yönetimlerine götüreceğinden endişe etmektedir.

Belli ki, Rahmetli Recep Peker'in, bir Avrupa gezisinden sonra, partisinin son kongresine teklif edilmek üzere hazırlanıp, İsmet Paşa tarafından imza edilen nizamname ve programın FAŞİST esaslarını unutmamış ve bunlar kafasında yer etmişti.

İnönü'nün, cumhurbaşkanlığına geçer geçmez, hiçbir ciddi sebep ve lüzum olmadan kendisini MİLLÎ ŞEF ve partisinin DEĞİŞMEZ GENEL BAŞKANI ilan ettirmesi ve bu durumu, hür dünya ile birlikte yurdumuzda da alıp yürüyen fikir cereyanlarının yarattığı güçlü dalgalar çarpmaya kadar sürdürmeye uğraşması, derin ve uzak görüşlü büyük adamın duraksamalarının ne kadar haklı olduğunu ispat etmiştir.

DIŞ POLİTİKA:

Bu konuşmada Atatürk, dış politikaya da değinmiş ve kısaca şöyle demiştir:

Bizim şimdiye kadar izlediğimiz açık, dürüst ve barışçı politika, memlekete çok faydalı olmuştur. Arkadaşlar da buna alıştılar. Gerçek ve hayati zorunluluklar olmadıkça, bu politikamız sürer gider...

Atatürk'ün, İsmet İnönü için yaptığı açıklamalar ve tavsiyelere bakılacak olursa, İsmet Paşa'nın, Atatürk'ten sonra cumhurbaşkanı olmaması gerekirdi. Oysa ittifakla seçilmiştir. Bu nasıl oldu?.. Bunun bir bölümünü, yine Hasan Rıza Soyak'ın anılarından öğreneceğiz. *(Atatürk'ten Anılar: s. 760)*

Atatürk'ün devlet başkanlığı ve dış politika üzerindeki düşüncelerini hemen o günlerde Dolmabahçe Sarayı'ndaki başyaverlik odasında: Başyaver -rahmetli- Celal Öner ve Gaziantep Milletvekili Ali Kılıç'ın yanında, Başvekil Celal Bayar'a bildirdim. Dış politikaya ait olanını da ayrıca ve o sırada Cenevre'de bulunan Dış İşleri Bakanı Dr. Aras'a vekâlet eden -rahmetli- Şükrü Saracoğlu'na söyledim.

Bayar, bana:

- Hasan Rıza, benim sana itimadım vardır. Fakat sen de takdir edersin ki, devlet başkanlığı konusu çok önemlidir ve bu hususta önlem almak için, İsmet İnönü ve öteki arkadaşlarla mutabık olmamız gerektir. Bunun için de kendisinin aynı şeyi bize de tekrar etmesi zorunludur. Herhâlde umarım ki, görüştüğümüz zaman, konuyu bana da açacaktır, cevabını verdi

Bundan sonra Bayar, birçok kez Atatürk'le konuştu. Her yanından çıkışında da bana: **"Söylediğin şey-**

lerden bu sefer de söz açmadığını" garip bir eda ile tekrarladı, durdu.

Oysaki Atatürk, esas görevi, hükûmet ile devlet başkanı arasında irtibat sağlamak olan genel sekreterine ifade eylediği her mütalaasını, asıl ilgililere -her hâl içinde- ulaştırılacağını bilirdi. Bu yüzden, (Atatürk'ün) tekrarına gerek görmeyeceği meydandadır.

Aslında, özellikle Bayar'ın durumu kendisine, hem de, sağlığının düzeleceğinden kuşkusu olmadığını hissettirmek için, böyle bir konuşmadan üzüntü duyduğunu arz etmek yolu ile açması gerekirdi. Böylece, benim sözlerimi de kontrol etmiş olurdu. Ne yazık ki bunu benim bütün ricalarıma rağmen yapmadı, diyor.

SOYAK'IN ANILARINDA GERÇEKLER

Hasan Rıza Soyak **"Atatürk'ten Anılar"ında** Atatürk'ün vasiyeti hakkında da bilgiler vermekte ve özellikle -üstünde çok durulan- İsmet İnönü'nün oğullarına vasiyetine de yer vermesini şöyle anlatmaktadır.

İnönü'nün çocuklarına ait maddeyi dikte ederken: Kendisine bir hâl olursa, -kardeşi Hasan Rıza Temelli'yi kastederek-"kardeşi, çocuklarına bakmaz" buyurmuştu diyor. (s. 755)

Vasiyetteki bu madde, şöyledir:

İsmet İnönü'nün çocuklarına yüksek tahsillerini ikmal için, muhtaç olacakları yardım yapılacaktır.

Görülüyor ki, Atatürk, İnönü'nün çocuklarına miras bırakmamış, sadece "okumalarını sağlamayı" düşünmüştür. Yardım, **İnönü'nün çocuklarının "yüksek tahsillerini bitirene kadar"** sürdürülecektir.

Gerekçesi: **"Kendisine bir hâl olursa"**dır. "Kendisi" yani İsmet Paşa.

Atatürk, Fissinger'e İnönü'yü muayene ettirerek kendisinin sağlam olduğunu öğrenmiştir. İnönü'nün, kendisini ziyarete gelmeyip her hafta muntazam gönderdiği mektuplarla işi kurtarmaya çalıştığını bilmektedir. Bu koşullar içinde Atatürk'ün vasiyetine **"başına bir hâl gelirse"** kaydı ile alması ve çocuklarının okumasını sağlamayı hedeflemesi, açıklaması güç bir gerçektir. İnönü'nün başına nasıl **"bir hâl"** gelmesi ihtimali vardı, bilmiyoruz.

TBMM'deki Atatürk Grubu'ndan ve çevresinde oluşan yakın arkadaşlarından sızan bilgiler, Atatürk'ün, kendisinden sonra Mareşal Fevzi Çakmak'ın cumhurbaşkanı olmasını istediği yönündedir. Yalnız Başbakan Celal Bayar, bu konuda açık bir şey söylemiyor.

BAYAR NE DİYOR!

Bayar ile bir kitap üzerinde çalıştığımız günlerden birinde, (Kitap: Atatürk'ün Metodolojisi) konuyu kendisine açtım. Hasan Rıza Soyak'ın kitabında yazdıklarını da hatırlattıktan sonra, sordum: "Atatürk'e; 'Atatürk, seni sevmek bir ibadettir' diyecek kadar bağlı ve hayran olduğunuza göre, Atatürk'ün, seçilmesinde sakınca gördüğü İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığına niçin destek oldunuz?"

Durdu, uzun uzun yüzüme baktıktan sonra, sıkıntılı bir sesle: "Bunu konuşmamız kitap için ge-

rekli mi?" diye sordu. "Hayır" dedim. "Ama bu soruyu size ben değil, tarih soruyor, sormasını sürdürecek de... Verilecek cevabınız varsa, söylemelisiniz... 'Devlet Sırrı' değilse, açıklamak vazifenizdir."

- Peki, -dedi- anlatacağım. Fakat bunu yazarken, önce bana göstereceksiniz.

- Söz veriyorum. Anlattıklarınızı burada not edeceğim, daha sonra da size getirip göstereceğim. Uygun bulursanız, -ilerde yayımlamak üzere- dosyama koyacağım, dedi ve anlattı.

- İnsan olarak İnönü ile hiçbir anlaşmazlığım yoktur. Kibardır, hatır sayar, dikkatlidir. Fikirlerine ters düşmezseniz, bulunmaz bir dosttur. Benim kendisi ile anlaşamadığım nokta, benim liberal düşünceye, onun, devletçi düşünceye yatkın olmasıdır. Hep bu noktalarda karşı karşıya geldik.

Atatürk'ün sönmekte olduğunu -yüreğim eriyerek- görüyordum. Çevresinde, İsmet Paşa ile ters düşmüş kimseler vardı ve bu insanlar, -kendi fikirlerinden ötürü değil- Atatürk'ün emirlerini yerine getirirken ve bundan ötürü İsmet Paşa'ya -zaman, zaman- ters düşmüşlerdi. Ama işte Atatürk gidiyor. Onlar, İsmet Paşa'nın husumeti ile baş başa kalıyorlardı. En azından siyasi hayatları sona erecek demekti. Ben de bunların arasındaydım ama -nedense - kendim için böyle bir kaygım yoktu.

Senin: "Beşli toplantı dediğin toplantıda Atatürk bana açıkça, İsmet Paşa yurt dışında bir görev kabul etmediğine göre, sizinle mücadele edecektir.

Bir erken seçim formülü ile kendisini meclis dışında bırakabilir misin?" diye sordu. Ben de "muktedirim" diye cevap verdim. Fakat yine Atatürk, bunun çok gürültü koparacağını, bu yüzden "başımın ağrıyacağını" söyledi ve "düşünelim" diye bağladı.

SOVYETLERİN YANLIŞINA DÜŞMEKTEN KORKTUM

"Sonra, benim olmadığım bir gün, yine görüşülmüş ve 'Mareşal Fevzi Çakmak' üzerinde birleşmişler. Bunu bana Hasan Rıza bildirdi. Bu konuda benim kaygılarım vardı. Hasan Rıza'ya "Bunlar, önemli konular... Sana inanırım, güvenim tamdır ama İsmet Paşa'nın da muvafakatini sağlamak lazımdır. Yoksa büyük kargaşa olur" dedim.

"Hasan Rıza, hatıralarında, benim kendisine inanmadığımı sanıyor ve Atatürk'e sorarak tahkik etmediğim için bana sitem ediyor. Oysa durum, büsbütün başka. Ben Atatürk'ün bu kararı, yakın dostlarının hatırlarını kırmamak için aldığı düşüncesi içindeydim. Nitekim ATATÜRK seçim yolu ile İsmet Paşa'nın parlamentodan uzaklaştırılması formülünü bile, gürültü koparacağı ihtimali ile ertelemişti. Kendisine, meclis aritmetiğinin her gün değiştiğini söylemiyorlardı. Bir ay önce, İsmet Paşa'sız bir seçimi gerçekleştirmek mümkünken, bir ay sonra, İsmet Paşa'ya rağmen Fevzi Paşa'yı cumhurbaşkanı seçmek çok riskli idi. Demir, tavında dövülememişti.

Yanlış anlaşılması ihtimali olduğu için, Lenin'in ölümü ile Sovyetler'de kopan kargaşa ve on binlerce kişinin hayatını söndüren halef kavgasını da kendilerine açamıyordum.

Gözümüzün önünde oluşan Lenin'in ölümü karşısında bütün dünya Troçki'nin gelmesini beklerken, Stalin'in iktidara el koyması ile koca Rusya'nın nasıl kan gölüne dönüştüğünü görmüştük. Nice kurbanlardan sonra, Troçki Türkiye'ye gönderilmiş ve Büyükada'da gözetim altında tutulmuştu. Öldürülmekten o kadar korkuyordu ki, oturduğu köşkün bütün pencerelerini tuğla ile ördürmeye kalkmıştı. İstanbul polis müdürü, Troçki'yi hayatının, bizim kefaletimizde olduğuna güç inandırmıştı. Nerede olursa olsun, Stalin'in kendisinden korkacağını biliyordu. Korku, cinayeti meşrulaştırır."

DOĞAL VARİS İSMET PAŞA İDİ

"Türkiye'de rejimin doğal vârisi, İsmet Paşa idi. Hatta öyle olmasa bile, öyle benimsenmişti. Ordunun sevgilisi Fevzi Paşa'nın üstünde bir birlik sağlamamıza imkân yoktu, ekseriyeti sağlamak için bile sıkıntı çekecektik. Kopacak gürültüyü bastırmak için, kan dökmek gerekecekti. Oysa ben, Türkiye'yi böyle bir tablo içinde görmek istemiyordum. İlk defa Atatürk'ün eğilimi dışında bir işe koşulmuş ve İsmet Paşa'nın seçilmesini engellememiştim! Aradan bu kadar yıl geçti: şimdi size söylüyorum: Eğer Tür-

kiye'nin, Sovyetler Birliği kargaşasına düşmeyeceğine inansaydım, Mareşali seçtirmeye muktedirdim ama, bu seçim beni de tatmin etmezdi!"

Celal Bayar, hayatında bir kez, Atatürk'e ters düşmüştü ve bunun hem sıkıntısını, hem ezikliğini yaşamı boyunca vicdanında taşıdı ve hesaplaştı. Günü kurtardığını, fakat "geleceği" kaybettiğini bilmeden hayata veda etti. Çünkü o da, Atatürk'ün: "Büyük Türk Devletleri Birliği" idealini sezinliyor; ama, İsmet Paşa'nın, bu idealin karşısında yer almış bir fani olduğunun, farkında değildi. Kendi çıkarına ters düşmek pahasına, doğru olduğuna inandığı şeyi yapmıştı. Vicdanı rahattı.

Ancak, ömrünün son yıllarında bir önsezi ile "siyasi bir vasiyet" niteliğinde yazdırdığı şu sözler, onun da Atatürk çizgisine geldiğini gösteriyor:

"'Evet, medet yok bize bizden başka!' diye düşüneceğiz ama, bize, biz kadar yakın olabilecek toplumları da akıldan çıkarmayacağız... Asya'nın, 40. paraleli ile 50. paraleli arasında Kıtayı bir demir kuşak gibi ikiye bölen, uçsuz bucaksız topraklarda yaşayan ırkdaşlarımız, dindaşlarımız var. Bunlar, bugün başkaların boyunduruğu altında... Fakat yarın ne olacağını, hiç kimse bilemez. Ama bu kuşaktaki insanlar, -şu ya da bu biçim altında- birleşseler, güçlerini, tek bir politikanın çerçevesi içinde toplasalar, dünya için nasıl bir önem kaynağı, hatta güven kaynağı olabilirler. Bunu bileceğiz."

BİR BARIŞ VE SEMPATİ KUŞAĞI

"Müşterek kültürümüzle, dinimizle, edebiyatımızla, folklorumuzla, kan sıcaklığımızla ve politikamızla, onu diri, onu canlı tutacağız. Dost-düşman bilecek ki, Türkler, Adalar Denizi'nden Pasifik Okyanusu'na kadar 40–50. paralel arasındaki topraklar üzerinde bir barış ve sempati kuşağı olarak vardır. Eğer, bu barış ve sempatinin değeri bilinmezse, bu kuşak bir gün, kıtanın böğrünü çatlatan bir demir kuşak olur!"*

Ne demişler: "Felek ehl-i dili (gönül ehli) dilşat (mutlu) eder amma, neden sonra!.."

* "Bir Darbe'nin Anatomisi", Celal Bayar, İstanbul, s. 105.

DURUM...

Atatürk'ün gözü arkada kaldı mı?..

Sanmıyoruz.

Mareşalin cumhurbaşkanı seçileceğine inanıyordu...

İsmet Paşa'nın meclis dışında bırakılacağından da kuşkusu yoktu!

Çünkü bu konularda kuşkusu olsaydı, ölümünden kısa bir süre önce düzenlediği "Vasiyetname"sinde İsmet Paşa'nın çocuklarına yer vermez ve onların tahsilleri ile ilgilenmek ihtiyacını duymazdı.

Türkleri, kendi yurtlarında bütünleştirmek idealini artık saklamıyordu: Cumhuriyetin 15. yıldönümü münasebeti ile orduya yayımladığı mesajında **Türkiye Cumhuriyeti** ile **"Türklük Dünyası"nı** ayrı tutmuyor, iki aziz varlığın da korunmasını Türk ordusuna ema-

net ediyordu. İşte Atatürk'ün, 29 Ekim 1938 günü, ULUS gazetesinde yayımlanan orduya mesajı:

TÜRK ORDUSUNA ATATÜRK'ÜN VERDİĞİ GÖREV

"TÜRK VATANININ ve **TÜRKLÜK CAMİASININ** şan ve şerefini, dâhili ve harici her türlü tehlikelere karşı korumaktan ibaret olan vazifesini, her an yapmaya hazır ve amade olduğuna benim ve büyük ulusumuzun tam bir inanç ve itimadımız vardır."

ATATÜRK

Cumhuriyetin 15. yılında ve dünyaya vedaya hazırlandığı son günlerde Atatürk, Türk ordusuna iki HEDEF gösteriyordu: Türk vatanı ve Türklük camiası. Türk vatanı "Türkiye Cumhuriyeti'nin ülkesi ve milleti ile yaptığı bütünlük" idi:

"Türklük Camiası" nedir?.

Demek, artık saklamaya gerek görmedi.

Demek, **bu gerçeğin,** yalnız devlet başkanının ve çevresinin bilgisi içinde saklanmasının anlamı kalmadığına karar verdi.

Bu tutum ve tutumun belirlediği davranış da gösteriyor ki, Atatürk, İsmet Paşa'yı devlet hayatından silip çıkarmıştır. Çünkü, o yıllara kadar bir devlet sırrı hâlinde tutulan bu **ülkü,** İsmet Paşa titizliği yüzünden saklanıyor olmalıydı. Aynı kandan gelmiş, aynı dil, tarih, kültür birliği içinde yaşayan toplulukların, birbirlerinin hayatlarından haberli olmalarından daha doğal, ne vardır?

Kaldı ki, sen ne kadar saklasan, karşındaki, neyi sakladığını, niçin sakladığını bilmektedir. O zaman, Sovyetler Birliği'ne karşı ikiyüzlü politika izlemenin ne anlamı ve yararı olabilir. Doğru olan, her şeyi açıkta oynamaktır. Sovyetler Birliği, Boğazlar'da gözü olduğunu saklıyor mu? Saklasa ve Boğazlar üzerinde gözü olmadığına **imza verse,** inanmak mümkün müdür?..

GERÇEKÇİ ATATÜRK

Anlaşılıyor ki gerçekçi Atatürk, bu çocuk aldatmacasını artık sürdürmekte yarar görmemiş ve Türk ordusuna, Cumhuriyetimizin 15. yılında **yalnız Türkiye Cumhuriyetini değil, "Türklük Camiası"nı da korumak ve kollamak görevini vermiştir. Orduya verilen bu görev, elbette TBMM'ye bir tavsiye ve TC Hükûmetlerine bir HEDEF'tir.** Nitekim **Cumhurbaşkanlığı forsundaki 16 yıldız** Türk soyunun kurduğu 16 devleti anımsatıyor; Türk soyunun yönetim birliğini amaçlıyordu.

Gelgelelim, tasarılar ters döndü.

Başvekil Celal Bayar'ın **Takım değiştirmesi** ile Mareşal Fevzi Çakmak yerine, İsmet İnönü cumhurbaşkanı oldu. TBMM'den İsmet Paşa'nın destek çevresi uzaklaştırılacağına; Atatürk'ün yakın çevresi temizlendi. Celal Bayar, yine başvekil oldu ama bu iktidar, İsmet Paşa **"Millî Şef"** ve **"CHP'nin değişmez genel başkanı"** oluncaya kadar sürdü. İnönü'nün seçtiği Başbakan Dr. Refik Saydam, ilk verdiği demeçte: **"Türkiye Devleti A'dan Z'ye kadar bozuk-**

tur" dedi ve Atatürk dönemini toptan mahkûm etti. İsmet Paşa, Çankaya köşkünde viyolonsel dersleri alıyor, İngilizce öğreniyor, laboratuvarda kimya denemeleri yaparak vakit geçiriyordu.

İşte bu durumda iken, İkinci Dünya Savaşı patladı ve Alman panzerleri, Trakya sınırına dayandılar. Sovyetler Birliği, süresi biten "Barış ve saldırmazlık" paktını imzalamadı ama, Türkiye, İngiliz ve Fransızlarla bir **"İttifak"** imzalayabildi.

Yeni iktidarın ilk el attığı konulardan biri, DİL ve TARİH kurumları çalışmaları idi. Tarih Kurumu matbaasında basımı sürdürülen **"Türk Tarihinin Anahatları"** kitabı, hemen ortadan kaldırıldı ve ikinci kez yazılabilmesi için yapılan çalışmalar yok edildi. Tarih Kurumu'nun görevi, Tarih Kültür ürünlerini yayımlayarak Türk toplumunda bir tarih kültürü oluşturmaktı!? Bunun için, işe, Roma tarihinden başlamak gerekti. "Türk Tarihinin Anahatları"ndan değil!

TÜRKİYAT ENSTİTÜSÜ KAPATILDI

Dil Kurumu da, dili eskimiş sözcükler taşıyacağına, yeni sözcükler üretmeli, dili, kültür dili hâline getirmeli idi. Yeni sözcükler yapımına girişildi. Hedef, "Batı" olduğuna göre, eski Yunanca ve Latincenin okullarda öğretilmesi çalışmaları başlatıldı. Kitaplar yazıldı, basıldı, bazı okullarda Latince dersleri uygulamaya konuldu. Türkiyat Enstitüsü kapatıldı. Bilimsel görevi, Edebiyat Fakültesi'ne ve-

rildi. İsmet Paşa'mızın dirayeti ile savaşa girilmedi. Fakat ekonomimiz, girmişten beter oldu.

Ve... Savaşın sonunda Sovyetler Birliği, Türkiye'ye yaptığı bir uyarı ile, Kars, Ardahan ve Artvin vilayetlerimizin hemen Sovyetler'e teslimini istiyor. Boğazlar üzerinde de -önceden yapılan- Montrö Antlaşmasını reddediyor. Türkler ve Ruslar arasında, yeni bir anlaşmanın görüşmeye açılmasını öneriyordu.

İsmet Paşa, ödün verir, ama toprak vermez!

Hemen, Amerikanın öncülük ettiği **"Birleşmiş Milletler"** topluluğuna girmeyi başardı ve tarihte bir örneği daha olmayan bir şey yaptı: **Demokratik bir yönetimden yana olduğunu** cesaretle açıkladı.

1946 yılından günümüze kadar, çoğunlukla İsmet Paşa tarafından icat edilen bir çeşit demokrasi ile yönetiliyoruz. Fakat Türkiye'de hâlâ, demokratik bir üstyapı oluşturulamadı. Altyapıda da bir bütünlük sağlanamamıştır.

BİR ÖRSELENMİŞ BAHAR

Bu arada Sovyetler Birliği çöktü.

Marksizm, **"Tarihsel denenmesini"** kaybetti.

Türkiye, bir "Özal dönemi gelişme baharı" yaşadı.

15 yıl içinde, 50 yılda yapamadığını başardı. Toplum, kendi gücü ile ekonomik bir altyapı

oluşturdu. Önce bir "Ticaret Toplumu", daha sonra bir "Sanayi Toplumu" çizgisine girdi. Bugün de bilgisayar toplumu olma yolunda ciddi adımlar atıyor.

Ama siyasi kuruluşunda bu aşamaları yapabildiğini söyleyemeyiz.

Bir şey daha söyleyemeyiz: Türkiye'nin, Sovyetler Birliği'nin dağılması karşısında, **görevlerine ve çıkarlarına uygun davrandığını!.**

Bu dönemde, Atatürk'ün savaş cehennemi içinde aklından çıkarmayıp gerekeni yaptığı, **"Büyük Türk Devletleri Birliği"** rüyası, rüya olmaktan çıkmış koşullar, gerçekleşmişken, Türkiye, laf öğütmekten, böbürlenmekten, kapısına gelen fırsatları, -el yordamı ile yakalayıvermek mümkünken- tepmekten, başka bir şey yapabilmiş değildir. Akıla durgunluk veren bir beceriksizlik!.

Eğer, Atatürk sonrası yönetimler, o güne kadar sürdürülen dış politikayı -icapları içinde- yürütebilmiş olsalardı, -bu satırların yazıldığı günlerde- **"Büyük Türk Devletleri Birliği"** çoktan kurulmuş olur, Türk devletleri, -dünya devletlerinin oyuncağı olmaktan çıkar- Amerika ve Avrupa'nın karşısında, yeni bir ASYA GÜCÜ kurmuş olurdu.

MERHABA YARIN!

Ama, kolay değil!..

Herkes, Mustafa Kemal olamaz ki!

İsmet Paşa, Atatürk'ün Türk dünyası üzerinde yaptığı bütün çalışmaları yok etmeyi, Sovyetler Birliği ile "Barışın teminatı" saymıştır. Herkes, gücü kadar vardır.

Oysa Mustafa Kemal Atatürk, yalnız "sonrasız bir devlet" kurma kararı değil, yeni bir insan yaratmak iradesidir.

Yeni bir insan: Bilim'in, gerçekleştirdiği insandır.

Eskiyi özümlemiş, yeniyi benimsemiştir.

Çok şükür bu gün, böyle bir kuşaktan yoksun değiliz.

Bütün zamanlarda **gelecekler, geçmişlerden daha iyi** olmuşlardır. Yarın da öyle olacak! Nasıl olmasın ki:

Bütün çocuklar, babalarını geçmeye mecburdurlar! Öyleyse: MERHABA GÜZEL YARIN!

İsmet Bozdağ

SUÇLUYORUM!
TARİH ADINA DAVACIYIM!

Türkiye Cumhuriyeti'nin İnönü ile başlayan Atatürk'süz yeni dönemi, Türk dünyası için bir kader dönemi, kaybolmuş bir cennetin hüsran yıllarıdır. ATATÜRK'ÜN, CİHAN DEVLETİ, AVRASYA DEVLETİ temellerine kadar yıkılmıştır. Bu da yetmemiş, Türk dünyasını bütünleştirecek bütün hareketler durdurulmuş, hatta tersine çevrilmiştir.

Tarih Kurumu'nun çalışmaları, Türk dünyasından, Batı dünyasına aktarılmış, basılmakta olan "Türk Tarihinin Anahatları"nın baskısı durdurulmuş, genişletilerek hazırlanması için yapılan çalışmalar dondurulmuştur. Tarih Kurumu'nun hedefi, bundan böyle, Roma ve Yunan tarihi alanına kaydırıldı. Türkiyat Enstitüsü kapatıldı, görevi Edebiyat Fakültesi'ne verildi.

Dil Kurumu, Türk dünyasını bütünleştirmeye yarayacak bütün çalışmalardan arındırıldı ve **"Arı Dil"** sloganı ile aynı kökten gelen nesillerin bile birbirlerini anlayamaz hâle gelebileceği çalışmaların içine çekildi.

Avrupa'dan ve Sovyetler Birliği'nden gelebilecek tehlikelere karşı kurulmuş bulunan Balkan Paktı ile doğrudan doğruya Sovyetler Birliği'ni amaçlayan Sadabat Paktı'ndaki isteksiz davranışlar; **blok çalışmalardan uzaklaşmalar,** bu değerli güçleri de işlemez hâle koymuştur.

Bütün bu, işaret ettiğimiz -ve yeri olmadığı için işaret etmediğimiz- çalışmaların hedefi, Sovyetler Birliği'ne şirin görünmekten ibaretti. Fakat savaşın başladığı 1939 yılında hariciye vekilimiz, "Dostluk ve Saldırmazlık Paktı"nı yenilemek için Moskova'ya gittiği zaman, 25 gün, ne Dışişleri Bakanı Gromiko'yu, ne de Sovyetler Birliği'nin hâkimi Stalin'i görebilmiştir. Şükrü Saracoğlu, her akşam konserlerde, balolarda, resitallerde dolaştırılmaktan bıkıp sesini yükseltince, Stalin'in de bulunduğu bir yemeğe alınmış ve orada sorguya çekilmişti.

Ama yine de Dışişleri Bakanı'mız, Moskova'dan eli boş dönmüştür. Sovyetler Birliği, başlayan İkinci Dünya Savaşı'na Türkiye ile birlikte değil, Türkiye'ye karşı girmeyi hesaplıyordu. Çünkü Türkiye'nin toprakları ve Boğazlar üzerinde emelleri vardı. Nitekim koşullar el vermeyip aynı cephede birleşilince de Türkleri, hemen savaşa sokmak için de büyük gayret harcamışlardı. Böylece, korkunun, ölüme faydası ol-

madığı ile "Türk dünyasını bir araya getirecek dünya üzerinde yeni bir güç odağı yaratma çalışmalarını durdurarak, hiçbir şey kazanmanın mümkün olmadığı ortaya çıkmıştı, ama iş işten geçtikten sonra.

Savaş sonrasında Sovyetler Birliği, -kendisi aleyhinde oluşan bloklara girmediğinden ötürü- Türkiye'ye teşekkür edeceğine, bir nota ile Türkiye'den **Kars, Ardahan Artvin** illerimizi istemiş ve **Boğazlar üzerinde kendisine yeni haklar** sağlayacak yeni bir rejim çalışmalarının hemen başlamasını, henüz imzalanmış olmayan, "Dostluk ve Karşılıklı Saldırmazlık Paktı"nın kabulüne şart koşmuştur.

Ruslar, -ister Çarlık idaresinde olsunlar, ister Sovyetler hâlinde- İstanbul ve Çanakkale boğazlarına sahip olmak isteyeceklerine ve bu isteklerinden vazgeçemeyeceklerine göre, Türkiye Cumhuriyeti bu devletle iyi geçinmek zorundadır. İyi geçinmek uğrunda çıkarlarından vazgeçmemesi aklın gereğidir. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın izlediği politika böyle bir politika idi. Ruslar, nasıl Boğazları ele geçirmek idealinden vazgeçmiyorlarsa; Türkiye de Asya'nın 40-50. paralelinde yaşayan ırkdaşları ile sıcak ilişki içinde bulunmak isteğinden vazgeçmeyecekti. Oysa 1938 yılından başlayarak Türkiye, yalnız bu idealinden vazgeçmekle kalmamış böyle bir hevesi olmadığını kanıtlamak için, Türkoloji çalışmalarını bile durdurmuş, Stalin Rusya'sına teminat vermeye çalışmıştır.

İsmet İnönü'yü en iyi anlayan ve anlatan Ata-

türk'tür. Celal Bayar'ın da bulunduğu bir mecliste İnönü için şunları söylemiştir.

- İsmet Paşa'ya bir konu veriniz ve kendisinden bir proje isteyiniz... Size, birbirinden güzel 8-10 proje getirir. Kendisine; "Bunlardan birini seç, uygula" derseniz, en kötüsünü seçer. Zora düşerse, riski göze alır İsmet Paşa ama, riske her zaman soğuk bakar. Bu, onun **kolaya kaçması** değil, **zarardan kaçmasıdır.** İhtiyatlı olmak iyidir de, bazen insanı pek çok şeyden mahrum eder.*

Atatürk'ün bu gözlemi, tartışılamayacak kadar gerçektir. Yüzde yüze yakın garanti yoksa, riski sonuna kadar omuzlamaz. Garanti arayanın geç kalmış olma ihtimali vardır! Kurucusu bulunduğu CHP'nin Genel Başkanlığı konusunda koltuğu kaybetme ihtimali güçlenince, duraksayarak zaman ve çevre yitirmiş, sonunda; **"Ya o, ya ben"** demiş, ama bunu demekte bile geç kaldığı için kaybetmiştir.

Atatürk'ün 19 yıl çalışarak hazırladığı ve geliştirdiği bir projeyi, -hem de hiçbir riskle karşılaşmadan- birkaç ay içinde silip yok etmiş, böylece, Sovyetler Birliği'ne teminat verdiğini düşünürken, Sovyetler'in Türkiye'yi hafifsemesine neden olmuştur. Sovyetler'in, Türkiye ile Barış ve saldırmazlık paktı imzalamaması, savaş sonunda üç doğu ilimizi ve Boğazlar'ın müzakereye açılmasını istemesi, Türk yönetimin ürkek olduğu varsayımından beslenmektedir.

---

* Sayın Bayar'dan dinlenmiştir.

Nitekim ödün vermekte sıkıntı çekmeyen İsmet Paşa'nın, toprak vermekteki hasisliği ortaya çıkıp, Türkiye kendisini Batı Bloku'na atması karşısında en çok telaşa düşen, yine Sovyetler Birliği olmuştur. Fakat toprak isteklerini geri alması, "Boğazlar üzerinde görüşme açılmasının acelesi olmadığının" resmen açıklanması -tıpkı İsmet Paşa'nın Batı Bloku'na yanaşması gibi- geç kalmış önlemlerdi.

İsmet Paşa, Kütahya Savaşları'nda da duraksamıştı.

Saldırıyı, karşısındaki düşmandan bekledi. Oysa komuta ettiği ordunun yapısı ve esprisi, **savunmada değil, saldırıda parlıyordu.** "Allah, Allah" deyip düşmana saldırırken, Mehmetçik, büyüyor da büyüyordu; oysa siperde gâvur süngüsünü beklerken, kendi içinde ufala ufala tükeniyordu. Kapışana kadar Türk ordusunun ruh eğilimi bu! Kapışınca, ya cennetin kapısından geçecek, ya zaferin kapısından köyün yolunu arayacaktı.

İnsanlar, mizaçlarından ötürü suçlanamazlar.

Nasıl ki Mustafa Kemal Paşa da Medine ordusuna atandığı zaman, görevinin **"geri çekilme"** olduğunu Şam'da Cemal Paşa'dan öğrenince, görevi kabul etmemiştir.

Eğer: "Türk Devletleri Birliği" tasarısını, sırf Sovyetler Birliği'nin düşmanlığından korunmak için gündemden düşürmüşse, İsmet Paşa, memlekete ve dünyaya zarar vermiştir, yok, Atatürk'ü zihinlerden silmek için çalışmaları durdurmuşsa, daha büyük bir

BAZI KELLELER UÇABİLİR

"Üç Encümen (Anayasa, Şeriyye-Adliyye) bir odada toplandı. Başkanlığına da Hoca Müfit Efendi'yi seçti. Görüşmeye başladılar. Şeriat Komisyonu'na bağlı hoca efendiler; Hilafet ile Saltanat'ın ayrılamayacağını, bilinen safsatalarına dayandırarak iddia ettiler. Bu iddiaların çürütme ve reddini yapacak olanlar, ortaya çıkıp gözükmüyorlardı.

Biz, çok kalabalık olan aynı odanın bir köşesinde tartışmaları dinliyorduk. Bu tür görüşmelerde beklenen sonucun elde edilmesi mümkün değildi; bunu anladık. Salonda, Karma Komisyon'un Başkan'ından söz aldım. Önümdeki sıranın üstüne çıktım. Yüksek sesle şunları söyledim:

Efendiler!. Hâkimiyet ve Saltanat, hiç kimse tarafından, hiç kimseye, ilim icabıdır diye görüşmeler, tartışmalarla verilmez. Hâkimiyet ve Saltanat, kuvvetle,

kudretle, zorla alınır!. Osmanoğulları, zorla Türk Milletinin Hâkimiyet ve Saltanatına el koymuştur. Bu ele geçirişlerini, altı yüz yıldan beri devam ettirmişlerdir. Şimdi de Türk milleti, bu saldırganların hadlerini bildirerek, Hâkimiyet ve Saltanatını başkaldırarak kendi eline geçirmiş bulunuyor. Bu bir olupbitti'dir!. Burada sözü edilen: Millete Saltanat ve Hâkimiyetini bırakacak mısınız, bırakmayacak mısınız konusu değildir. Konu: Zaten olup-bitmiş gerçeği açıklamaktan ibarettir. Bu, her hâlde, ister istemez olacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes doğal görürse, uygun olur düşüncesindeyim. Yok, tersi olursa, yine usulü dairesinde söylenecektir: Ama belki, BAZI KAFALAR KESİLECEKTİR.

Kemâl ATATÜRK (Nutuk)

DÜNYA ATATÜRK İÇİN NE DEDİ?

Vatanın istiklali milletlerarası hakikat olduğu gün, Allah'a şükürden sonra ilk hatırladığım isim, Gazi Mustafa Kemal Atatürk oldu. Ümit kapılarının kapandığı buhran anlarında, destan, hayat ve mücadelelerinden ilham aldığım insan, oydu."

Habib Burgiba (Tunus Devlet Başkanı)

Mustafa Kemal, bir halk kahramanı, eşsiz bir önder ve uygarlık tutkunudur. Ama yapısında, Asyalı bir güç birikimi de vardır. O, hem Cengiz Han, hem muhteşem Süleyman'dır, ama daha çok karanlık dünü silkelemek ve daha aydınlık bir yarını, güvenceye almak isteyen Türk ruhunun ta kendisidir.

Thomas A. Vaidis (Yunanlı Tarihçi) (1936)

Mustafa Kemal'in, açık ve çelişkisiz bir dünya görüşü vardı. Parlak zekâsı, tarih olaylarını en iyi biçimde değerlendiriyor, bütün devrimlerinde, tehlikeli olabilecek her şeyi tartıyor, düşünmeden ileriye doğru hiç adım atmadığı için, gerilemesine de neden kalmıyordu.

İlhamlarını gözü pek, özverili Türk halkının vicdanından alıyordu. Bu vicdanının şaşmayan değerleri, olayların akışı, savaşın iniş ve çıkışları içinde de hiç değişmeyen ve tükenmeyen büyük güç kaynakları olarak çağlıyordu.

Herbert Melzig (Alman Tarihçi)

Bugün Türk, yeniden muzaffer bir eda ile ayakta durmakta, İngiltere ve Avrupa, elverişli barış koşullan sağlamak için, sanki ona yalvarmaktadır. Bu arada tüm İslam dünyası, Yunanistan'ın yenilgisini, İngiltere'nin yenilgisi olarak görmekte ve bayram etmektedir. Ve İngiltere, kendi yaratmış olduğu felaketin daha da büyümesini engellemek amacı ile İstanbul ve Doğu Trakya'nın Türklerin eline geçmesine razı oldu.

Charles F. G. Masterinan
(İngiliz Kabinesi Üyesi) (Ocak 1923)

Despot Lloyd George'un yıkılmasına sebep olan zaferi, Asya ve Afrika milletlerinin haysiyet kaynağı oldu. Türkiye, karşısında; bütün bir galip dünya blokunu bulmuştu. Zerrece duraksamadan vaziyet aldı ve kazandı. Bu bir hesapsızlığın değil, tam aksine, cesa-

retle örtülü bir hassaslığın sonucudur. Çünkü Mustafa Kemal'e göre, karşı konulmaz kuvvet Hak'tı. Ona sahip olan, bu değere gerçekten sahipse, aşılmaz sanılan engeller geçilebilir ve kudret, bizzat Hakk'ın öz varlığından tamamlanırdı. O, zulmün ve istibdadın ebediyen payidar olamayacağının öylesine ispatını yapmıştır ki, cihan tarihi böylesine girişimlerin sürmüş olacağını bir daha kaydetmeyecektir.

Sir Molla Abdürrahim (Hindistan Meclisi Reisi)

1853'te St. Petersburg'da Çar I. Nikola, İngiliz Büyükelçi'sine: "Elimizde bir hasta adam var, çok hasta bir adam!. Her an ellerimizde ölebilir..." demişti. O günden beri Hasta Adam'ın ölmesi, komşuları ve herkes tarafından, kurtuluş umudu kalmadığı düşüncesi ile beklenmiştir. Ve Türkler, sağlık ve güçlerinin yerinde olduğunu "muzaffer müttefiklere" Lozan Barış Antlaşması'nı imzalatarak ispatlamışlardır.

Bu kitabı yazarken, Çar Nikola'nın Türkler için "Hasta Adam" sıfatını kullanması üzerinden 73 yıl geçmiştir. Bugün Çarlık, yalnız St. Petersburg'tan değil, Rusya'dan da çıkarılmıştır.

Ama "Hasta Adam" yatağını , organını İstanbul'dan toplayıp Ankara'ya gitmiştir. Ve görüldüğü gibi bu hava değişimi, ona pek yaramaktadır. Böylece Türk! Türk'ün ne olacağı konusunda Batı'nın kendi düşüncesinde yarattığı görüntüye bir türlü uymayarak, Batılı'yı hep şaşırtmıştır.

Arnold Joseph Toynbee (İngiliz Tarihçi) (1926)

Onun, bilime karşı duyduğu ilgi ve gelişme yolundaki azmi ile genç Türkiye, Avrupa'ya katılmıştır. Onda, bugünkü uygarlığın en coşkun merkezlerinden birini selamlamaklığımız için, artık hiçbir şey eksik değildir.

Eduard Herriot (Fransız Başbakanı) (1933)

Derin zekâsı, çevresindekilere verdiği örnekler sayesinde bir ulus yarattı.

Mustafa Kemal, hem yeni Türkiye'yi tasarlayan beyin, hem onu yoğurup meydana getiren bilek olmuştur. Bu ülkenin yaratıcısı da, kurtarıcısı da, yenileyicisi de odur!

Charles de Chambrun (Fransız Büyükelçisi)

Asker Atatürk, Avrupalı güçlerin düzenlerine, o zaman hiç kimsenin göze alamadığı bir ataklıkla karşı koydu, böylece ülkesinin tarihini değiştirdi.

Devlet adamı Atatürk, Avrupa ülkelerinin sonradan Türkiye'yi eşit haklarla tanımalarını, giderek, Türkiye'nin, eski düşmanı Rusya'ya karşı bir siper, Orta Doğu dünyasında bir denge ögesi olarak Atlantik Antlaşması'na katılmasını sağladı.

O, Türkiye'yi yalnız sürekli kurumlar değil, kökü yurtseverlikte, yeni bir kendine güvenle beslenen, yeni çabaları büyük armağanlarla değerlendirecek, ulusal bir ülkü kazandırdı. Onlara, içten inandıkları, yal-

nız, ayrı bir yolda gerçekleştirmeye çalıştıkları Batı demokrasisinin değerlerine inancı aşıladı.

Verdiği o şey, bugün Türkiye'nin yaşama gücü olarak sürmektedir.

Lord Kinross (İngiliz Tarihçi)

Mustafa Kemal, sosyalist değildi. Fakat görülüyor ki, iyi bir teşkilatçı, yüksek anlayışlı, ilerici, iyi düşünceli ve akıllı bir önder.

O, soyguncular karşı bir Kurtuluş Savaşı yapıyor. Emperyalistlerin gururunu kıracağına ve Sultanı da -yarını ile birlikte- alt edeceğine inanıyorum.

Lenin

Memleketinizi ziyaret ederken, İtalya'da gördüğüm bir tabloyu hatırladım. Ünlü ressam tarafından yapılan bu tablonun üzerine, diğer bir resim yapılmıştır. Fakat yeni ve ünlü bir ressam, bu sonradan yapılan resmi kazımış ve altından asıl tabloyu ortaya çıkarmıştır.

Türk ordusunun üstünlüklerini, uygarlığa karşı olan yeteneklerini temsil eden tablo, sultanlar devrinde, aldatıcı diğer bir resimle örtülmüştü. Fakat büyük bir adam gelmiş, bu sonradan yapılan resmi, insanı şaşırtan ustalıkla kazımış, böylece Türk ulusunun gerçek üstünlük ve yüceliklerini ortaya çıkarmıştır.

Emil Ludvig (Alman Tarihçi)

Türkiye'ce bilindiği gibi, bir gün bütün dünyaca da anlaşılacaktır ki, yüzyılımızın gerçek önderi Atatürk'tür!

Herbert Melzig (Alman Tarihçi)

Büyük güçlüklerden sonra yaratılan Mustafa Kemal Türkiyesi ve Mustafa Kemal uygarlığı, sayısız yarınlar boyunca yaşamaya devam edecektir. Mustafa Kemal, düşlerinde kurduğu bir büyük uygarlığı gerçekleştirerek huzur içinde öldü.

Charles Edelson (Amerikalı Tarihçi)

Kudüs'te toplanan on binlerce Arap, minarelere ve kulelere yerleştirilen mitralyözler, zırhlı otomobillerdeki İngiliz askerleri karşısında, semayı dalgalandıran bir kükreyişle; coşkun ve korkusuz haykırıyordu: "Yaşasın Mustafa Kemal Paşa!."

Pierre Benoit

Bizim aslımız, rengi uçmuş bir kavılcım iken, onun bakışı ile cihanı kaplayan ve aydınlatan bir güneş hâline geldi.

İkbal (Pakistan Milli Şairi)

Türk devriminin bütün Doğu dünyasının, ilerleme ve gelişmesindeki rolü, Batı dünyasını kültür ve uygarlık yoluna yönelten Fransız devrimi kadar önemli ve etkilidir.

General Ho-Yao-Su (Çin Büyükelçisi)

Atatürk, bir ulus bütün vasıtalarından yoksun bırakılsa bile, kendini kurtaracak vasıtaları yaratabileceğini öğreten liderdir. Onun ilk öğrencisi Mussolini, ikinci öğrencisi benim..

Adolf Hitler

Bizim fikir hayatımızda yaşamanın değeri kadar, değersizliği üzerinde durmuş; düşüncesi, çevresinde kalabalıklar toplamış, felsefesini adlandırmış şahsiyetler vardır.

Bunlar, eğer Mustafa Kemal ile tanışmış olsalardı, hayatın manasını daha ulvi, yüce, özlenir öcülerle kavrayacaklardı, diye düşünüyorum. Eğer, o olaylara anlam veren yüce idealler uğruna bu hayatı şerefli merdiven yapan insanlar, her yüzyılda bir tane gelebilse -samimiyetle söylüyorum- pesimist denen çaresizlik, dünyamızdan elini çekerdi.

Bu dâhi adamın hayatı, tarihin ilim olmadığı devreye rastlasaydı, destanlara, destanlara, mitolojinin geniş hayaline engin konu olurdu.

Ama bu nitelik, yerine akıl, mantık, bilim terkibi olarak daha çok zaman söylenecektir.

Illustrierte Zeitung (7 Ocak 1939)

Ben bugün beş yıldızlı Amerikan Generali; ülkesinin en yüksek askerî mevkilerine çıkmış, Güneşin Oğlu Japon Mikadosuna Zaferin kararını tebliğ ve icra ettirmiş Douglas Mac Arthur'a: "Hayatımın en büyük

nasibi, nedir?" diye sorsanız vereceğim cevap, kesinlikle şudur: Mustafa Kemal Atatürk isminde bir insanı tanımış olmak!..

Bu bakımdan O'nun dünyadan ayrılışının benim üzerimdeki etkisini, bu ayrıcalıktan yoksun hiç kimseye anlatabilmem mümkün değildir.

Tarih 27 Eylül 1932'ydi. Amerika Birleşik Devletleri Genel Kurmay Başkanı idim. Ben, 1880 doğumluyum. O, benden bir yaş küçüktü.

Diyeceğim ki; karşısında kendisinde elli yaş büyük insan olsun; yine saygı uyandıran bir olgunluğu, realist ölçülerin ışığında zirveleşmiş şahsiyet görüntüsü vardı.

Kendisinin o günlerde, asıl hizmet saydığı: TÜRK DİLİNİN YABANCI KELİMELERDEN KURTARILMASI'nı bilimsel kararlara bağlayacak KURULTAY'ı takip ettik. Kırk yıllık dost gibiydik! Bir süre önce Ankara Büyükelçimiz olan General Sherril'in teşhisi doğru idi: Karşı konulmaz bir mıknatıs kuvveti ile karşısındakini samimiyetine, içtenliğine, doğruyu ve güzeli izah eden mantığına bağlıyordu. Tenkitten asla çekinmiyordu. Bir süre önce kabul ettiği Atlantik'i ilk geçen havacılarımızdan söz etti. Kendileri ile konuştuğumu, üzerlerinde hayranlık izleri bıraktığını dinlediğimi söyledim. Güldü: "Ben, kahramanlığa, cesarete, hele tabiat güçlerini istediği yola sevk etmesini bilen kişilere hayranımdır" dedi.

Tenkitlerinde açık, net, sarih olduğunu söylemiştim. Bana: -bizimkiler dâhil- dünya siyasetçileri için

şunları söylemişti: "Avrupa Devlet adamları, başlıca anlaşmazlık konusu olan önemli siyasi sorunları, her türlü millî Egoizmler'den uzak ve yalnız kamu yararına olarak, son bir gayret ve tam bir iyi niyetle, ele almazlarsa, korkarım, felaketin önü alınamayacaktır."

Bu kanaati Başkan Hoover'e ilettiğim zaman, içini çekmiş: "Ben de bunu düşünüyorum ama, O'nun kadar net ve açık ifade edemiyorum" demişti.

Dünyamıza bir daha böyle bir insan geleceğini tahmin etmiyorum.

Bakınız, "Lider", demiyorum, şahsiyet demiyorum, İNSAN diyorum, İnsan!..

Engin hatırası önünde saygı ile eğiliyorum!

Dünya, Kore'de, O'nun yetiştirdiği Türk ordusunun kahramanlığına şahit oldu. Milletin özyapısını, onun kadar derinden kavramış kişiler, yüzyılda bir değil, kapanmış devirlerin yenisini açmasının şart olduğu cihan buhranları çağında gelir.

Millet de kendisine, kendisi de milletine yaraşmıştır.

Gen. Duglas Mac Arthur

Kemal Atatürk, artık insanların arasında bulunmuyor. Fakat varlıkları için uğraşan bütün küçük ve zayıf Devletlere, açık bir bildiri bıraktı: Eğer başarıya erişebilmek istenirse, uzun bir uğraşıya dayanabilmeli. O zaman umutsuzluğa düşmez, kurtuluruz.

Küçük ve kuvvetsiz Devletler!.

Gelin, gelin!.
Baskı ve kölelik zincirini koparın!.

Dizing Cin (Çinli Yazar)

Eski Osmanlı İmparatorluğu, bir hayal gibi ortadan silinirken, Ulusal bir Türk Devleti'nin kuruluşu, bu çağın en şaşırtıcı başarılarından biridir. Mustafa Kemal, yüce bir eser ortaya koymuştur. Türk milliyetçiliğinin zaferi, bütün Asya'da meyvesini vermiş ve Kemalizm'in parlak başarıları, bütün sömürgeler için bir örnek olmuştur.

Maurice Baumant (Fransız Profesör)

Atatürk'ün isteklendirdiği ve önderlik ettiği Türk Ulusal Direnci, en iyimser Türk yurttaşlarının umduğundan daha üstün bir zafer kazandı. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntılarından, gerçekten bağımsız, ulusal bir Türk Devleti doğdu.

Pek az Ulus, bu tür güç bir sınavla yüz yüze gelmeyi göze alabildi. Türk Halkı, tarihinin en yiğitlik dolu yaprağı ile kıvanç duyabilir.

Arnold Toynbee (Tarihçi)

Politik Demokrasi, ancak, ekonomik alanda belli bir gelişme düzeyinden sonra gerçekten işlemeye başlar. Üçüncü Dünya Milletleri, Kapitalizmin çizdiği yollardan gidip bu düzeye hızla ulaşamazlar. Komünistlik, doğrudan doğruya benimsenir; Reji-

min çekiciliği de budur zaten!. Ama, ileri sürdüğü hâl çareleri, göründüğü kadar kolay değildir.

"Geçiş Dönemi" denen aşamada politik özgürlüklerin tümünü endüstrileşmeye feda etmek, bütün milletlerin ulaşmak istedikleri tüm demokrasiye erişmek için, en kestirme yol olamaz. Çünkü, diktatörlük ile beraberinde getirdiği alışkanlıklar, bir kere yerleşti mi, bunları söküp atmak, Batı'nın kapitalist düzenini söküp atmak kadar güçtür.

Az gelişmiş, ya da yarı gelişmiş milletlerin hemen hepsi, az-çok, açık biçimde bunun bilincindedirler. Bunun için de Kemalizm'in, modernleşmek amacı ile ilk örneğini verdiği karma bir politika ile karma bir ekonomi düzenine yönelirler. (Tarafımdan çizilmiştir)

Bu nedenle komünizm, 1945'den bu yana bir örnek değeri kazandı. Türkiye tarihinin bir sayfası olmaktan çıkıp, politik bir sisteme örneklik etmeye başladı. Henüz iyice tanımlanmadığı için bu sistemin, komünistlik veya Batı Demokrasisi kadar kesin bir şemasını vermek mümkün değil. Bununla beraber, önemli bir sistem olduğu da kesin; Çünkü henüz Moskova ya da Pekin tımarına girmemiş Üçüncü Dünya Devletlerine de yol göstermektedir bu sistem; Azgelişmiş Uluslar için, Marksizm'in karşısına dikilen seçenektir, bu sistem!.

Maurice Duverger (Fransız Hukukçusu)

Atatürk'ün tahrik ettiği ve önderlik ettiği Milli

Mukavemeti, en iyimser Türk vatandaşlarının umduğundan daha üstün bir zafer kazandı.

Osmanlı imparatorluğunun yıkıntılarından, gerçekten bağımsız, millî bir Türk Devleti doğdu.

Pek az millet, bu tür güç bir sınavla yüz yüze gelmeyi göze alabildi.

Türk halkı, tarihin bu yiğitlik dolu yaprağı ile iftihar edebilir.

Arnold Toynbee (İngiliz Tarihçi)

Tarihte bu insan gibi vatanını kurtaran, daha doğrusu, dirilten Büyük Adamlar vardır. Böyle korkunç bir serüvene atılmak bile çoğu zaman kişinin ölümsüzlüğe ulaşması için yeter!. Vercingetori, bunun en güzel örneğidir.

Galyalı Kahraman gibi, Türk Kahramanı da -tam her şeyin bitti sanıldığı anda- ortaya çıktı. Böylece bütün sorunlar, yeniden masanın üzerine konuldu. Ben bile, Sevr'den sonra, Türkiye'nin öldüğünü sanmıştım. Ama Türkiye yaşıyor; hem de başına Mustafa Kemal geceli beri öylesine canlı yaşıyor ki, Lloyd Georg'un bütün çabaları, bütün imkânları; bu sağduyuya meydan okuyan bu şiddetli yaşama isteğinin karşısında erimekten başka bir şey yapamıyor.

Kişi, bir ölümün -tıpkı Lazare gibi- tabutunun kapağını açıp yürüdüğünü görseydi, bundan daha çok şaşmazdı herhâlde..

Claude Ferrere (Fransız Yazar)

Gazi'den, neden Ankara'yı Devlet merkezi yaptığını dinlediğim zaman, bizim Önderimiz George Washington'la olan fikir yakınlığından ötürü, derin bir heyecan duydum.

Fakat Mustafa Kemal, Washington'dan da daha büyük ve daha ağır bir yükün altında idi. O, yalnız bir Devlet değil, önceleri yüzyıllarca dünyaya hükmetmiş bir İmparatorluğun yıkıntıları arasında Ulusunu buldu, çıkardı.

Charles H. Sherrill (Amerikan Büyükelçisi)

Dünya, hiçbir zaman, Türkiye'nin Batı görüş ve inanışı içinde yeniden kurulması gibi heyecanlı bir olaya asla şahit olmamıştır!.

Sosial Demokraten (İsveç Gazetesi)

Atatürk, modern bir Devrim'e gereken aşamalardan geçmeksizin eski bir Ulus'u, bir kaç yılda modernleştirmek mucizesini yaratmıştır.

Le Tempe (Fransız Gazetesi)

Öyle bir insan düşünün ki; Batı dünyamızda Rönesans, reform, 12. yüzyıl sonunun bilimsel ve kültürel ihtilali, Fransız İhtilali ve endüstriyel ihtilallerin hepsi, bir insan hayatının içine yığılmış ve bunlar kanun ile zorunlu kılınmış olsun.

İşte Atatürk, 1920 ile 1930 arasında, bu kadar kı-

sa bir süre içinde ve hiçbir ülkede uygulanmamış ihtilâlci bir programı gerçekleştirdi.

Arnold J. Tonynbee (İngiliz Tarihçi)

(Türk Orduları 1922'de düşmanı Akdeniz'e dökünce, İngiliz İşçi Partisi lideri Mac Donald, Parlamento'da Devrin Başbakanı için:

"Hazineden bu kadar para harcandı. Hani Anadolu taksim edilecek, hani Boğazlar bizim olacaktı?.. Gelsin hesap versin!." demesi üzerine; Güneş Batmayan İmparatorluğun Türk düşmanı Başbakanı Lloyd George, espriye başvurdu:

"Yüzyıllar, çok seyrek dehâ yetiştirir. Şu talihsizliğimize bakın ki, O büyük dâhi, çağımızda Türk Milleti içinden çıktı.

Mustafa Kemal'in dehasına karşı elden ne gelebilirdi?.."

Lloyd George İngiltere Başbakanı

Avrupa'da hükûmetler bir an, yeni bir Cengiz Han doğmuş olmasından korktular. Fakat kendi yurdunda ve yalnız kendi yurdu için tam ve net bir devrim yaratmış olan bu Devlet adamı, ne zaferden sarhoş oluyor, ne de çizdiği yoldan ayrılıyordu. O'nun gücü ve büyüklüğü buradadır.

Marcel Sauvege (Fransız Yazar)

Bizim Nibelungen Destanımızı okuyan nesillerimiz, böylesine bir kahramanın dünyaya gelmeyeceği-

ne kuşkusunu, Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatını öğrendikleri zaman, yüreklerinden sileceklerdir.

Alman Germania Gazetesi (23 Kasım 1938)

"Mustafa Kemal'in ülkesinde daha çok kalmak, O'nunla daha sık buluşmak isterdim. Her dinlediğimin bir ders tarafı vardı. Dileğim: çağdaşı vatandaşlarının, O'nu bu emsâlsiz yapısı ile kavramaları, düşünceleri ve teşhislerini gelecek kuşaklara aktarmalarıdır.

Bu Adam, bunlar bilindikçe ve öğrenildikçe, çapı, gerçek anlamıyla, gözler önünde devleşen ayrıcalıklı kişidir; sadece ülkesinde değil, dünyada bir daha benzerinin gelip gelmeyeceği bilinmeyen bir insandır.

Charles H. Sernill Amerikan Büyükelçisi

Beyazevdeki görevim tamamlanınca ilk yapmak istediğim şey, zamanımızın en dikkate değer kişisini ülkesinde ziyaret etmekti. Kader, buna müsaade etmedi; Mustafa Kemal Atatürk öldü. Ama hissediyor, görüyor, inanıyorum ki, ayrıcalıklı kişiliği ile memleketinde ve dünyada uzun zaman yaşayacaktır. Çünkü, bu çapta insanlar, dünyaya sık gelmezler.

Franklin Roosvelt Amerikan Devlet Başkanı

Tarihte iz bırakmış insanların birbirlerine gıpta etmesi, doğal görülmesi gerçekten insancıl bir oluşumdur. Atatürk'ün de sahip olduğu ayrıcalıklara özenen çok oldu ve olacaktır. Benim, bu konu üzerinde söyle-

yeceğim gerçek şudur: Tarih, bir kalbe sahip olsaydı, Mustafa Kemal muhakkak kazanırdı.

Tataresko Romanya Başbakanı

Yeryüzü ile gökyüzü arasındaki mesafeye başka dünyaların da sığabileceği yolundaki tezlerin doğruluğuna hak kazandıran son misal, Mustafa Kemal Atatürk adlı Fanî'nin zamanımızda yaşamış olmasıdır. Kuşkusuz ki, O, bir İnsan'dı! Fakat sahip olduğu ayrıcalıkları ile başlı başına bir Dünya idi.

Pesti Hirlap Macar Gazetesi

Atatürk, bütün Asya kıtasının gururu idi!.

Dünyanın en eski, en bilinen kıtasına, cihanın yönünü değiştirecek çapta insanların artık yetişmeyeceği kanaatinin yaygınlaştığı günümüzde O, büyük bir milletin bağrından çıktı ve bu nazariyeyi iflas ettirdi. O, bütün Asya kıtasının ATA'sıdır.

Tcang Yang Ye Pan (Çin Gazetesi)

Beni hayran eden ayrıcalıkların başında barışseverliği gelir.

Kısa bir süre önce savaştığı devletlerin sorumlu kişileri karşısında hiçbir şey olmamış, sanki onları perişan etmemiş gibi, el uzatışı ve gönül açışı vardı ki, içtenlik doluydu. Bunu gözlemledim ve utandım. Hâlimden ve yüzümden bunu fark etmiş olmalı ki, O harikulade manalı, bulutsuz gökyüzü gibi gözlerinin insancıl ışıltıları ile baktı ve:

"Kan ve kin'i hatırlatan olaylar, belleğimizden uçup gitmeli. Bu, hem milletimize, hem insanlığa karşı görevimizdir" dedi.

Bu dediklerini, düşman içinde ispatlamış adamdır. Böylesine rastladım diyene bugüne dek rastlamadım.

Nuri Es-Sait Irak Başvekili

Dünyayı, kişilikleri ile fakirleştiren ya da zenginleştiren seyrek insanlara rastlanmıştır. Bunlar, yaşanılan koşulların içinden çıkmış olabilirler. Mustafa Kemal Atatürk'ün bunlardan farkı, çok büyük bir Milletin Şan ve Kudret devirlerini kovalayan üzüntü devrelerinden, şuurlar, gaye ile, bilinçle çıkmış olmasıdır. Hayatının hiçbir döneminde rastlantı olmadığı gibi; O'nun, milletinin kaderini ele almasında, âdeta ilahî bir tecelli oluşmaktadır.

Biz Macarlar, Dünya Savaşını beraber yaptık ve beraber yenildik. Beraber, ağır koşullu anlaşmalar imzaladık. Osmanlı Devleti'nin temel soyu olan Türkler, bağımsız devlete imkân vermeyen bu şartlara, Çanakkale savaşlarının yıldızı Mustafa Kemal'in önderliğinde "Hayır" dediler ve düşman bir dünyanın karşısına O'nun önderliğinde çıktılar. Askerliğin, ilim ve ustalık olduğunu O ispatladı. Yokluktan var ettiği ordusu ile, Cihanın desteklediği düşmanını, vatanın bağrında yok etti, Milletinin hakkını, zalim ve insafsız düşmanından söke söke aldı. Şimdi diyorum ki: Kendisini tanımakla şeref duyduğum,

yüzyılların bu eşsiz insanının aramızdan gitmesi ile dünya fakir düşmüştür.

Kont Aponyi Macar Başvekili

Ben, Türk-Alman dostluğunu yakından tanıyan bir neslin çocuğuyum.

O küçük yaşta, bir adamın kahramanlıklarını, yaptığı hizmetleri, ülkesi için giriştiği özverileri gördüm: Bu adam Mustafa Kemal'di!

Bugün, daha iyi kavrıyorum ki, o insan, büyük bir Devlet Adamı idi.

Büyüktü: Çünkü Ulusunun, Ülkesinin bir talihsiz anında yurdunu kurtarmak için bütün cesaretini kullandı.

Büyüktü: Çünkü, ölçüyü her zaman korumasını bildi; eserini tehlikeye sokacak sınırları aşmadı. Yüceliğin ve yürekliliğin sınırlarını da çizebilecek kadar anlayışlı idi.

Kurt G. Kiesinger (Alman Başbakanı)

Atatürk'ün en büyük yeteneklerinden biri, çelişen çıkarları uzlaştırabilmesidir. Türkiye'nin bağımsızlık savaşını, Ulusal Kurtuluş olarak gören radikalleri; Mussolini'nin Korporatif Devlet biçimini benimseyenleri ve özel girişimi destekleyenleri, bir koalisyonda birleştirmeyi başarabiliyordu.

Financial Times (İngiliz Gazetesi)

"Ankara Antlaşması" üzerine Fransız Meclisinde ileri-geri konuşanlar oldu. Fransız Başbakanı **Aristid Biriant,** bu çıkışlara söyle karşılık verdi:

"Dağbaşında Haydutlar" diye adlandırdığınız Mustafa Kemal ve O'nun bütün askerleri, Burada olsalardı; teker, teker her birinin heykellerini dikerdik!. Böylesine kahraman bir Ulusla antlaşma imzalamaktan gurur duyarım.

Aristid Biriant (1921)

Bugün Türk, yeniden muzaffer, yeniden ayakta.. İngiltere ve Avrupa, elverişli barış koşulları sağlamak için, sanki O'na yalvarmaktalar. Bu arada tüm İslam dünyası, Yunanistan'ın yenilgisini İngiliz yenilgisi olarak görmekte ve bayram etmekte.. İngiltere, kendi yaratmış olduğu felaketin daha da büyümesini engellemek için, İstanbul ve Doğu Trakya'nın.Türklerin eline geçmesine razı oldu.

Charles F. G. Masterinan İngiliz Kabinesinden

Yugoslav Kralı Aleksandır, 4 Ekim 1933'de Atatürk'ü ziyarete gelmişti.

Balkanlar'da, eski münasebetlerden doğan anlaşmazlıkları tasfiye etmek isteyen Atatürk, Konuğunu dikkatle ağırlıyordu. BALKAN PAKTI üzerindeki fikirlerini açıklayınca, Kral heyecanlandı: Tarihî bir sır açıklamak için konuştu:

- Sizin, Mondros Mütarekesini imzalamanızdan sonra, idi; İngilizler, Yunanlılardan önce bana topraklarınızı işgal etmek teklifini yaptılar. Uygun karşı-

lık verseydim, Yunanlılara yaptıkları yardımı Bana yapacaklardı. Fakat, reddettim.

Mustafa Kemal Paşa, Kral'ın bu açıklaması üzerine, ayağa kalktı ve elini Yugoslav Kralına uzatarak:

-Geçmiş olsun Majeste!. dedi.

Bilinen bir gerçektir: Yunan Kralı Konstantin, Yunan Ordusu Anadolu'da yok edildikten sonra, Taç ve Tahtından olmuştu!.

Ankara'nın sıcak bir yaz akşamı, bazı elçilerin de bulunduğu bir yemekte, Mısır Büyükelçisi başında kırmızı fesi ile ter içinde kalmış, yine de ortalıkta dolaşıyordu. Atatürk'ün çevresine girdiği bir anda, elinde tepsi ile hizmet verenlerden birine işaret etti ve Mısır Elçisinin başındaki fesi alıp, tepsiye koydu. Eli ile işaret edince, garson uzaklaştı ve Büyükelçi ile Atatürk karşı karşıya kaldılar.

Atatürk gülümsedi:

- Bir fes için bu kadar kan ter içinde kalmaya değer mi?..

Elçi, çırılçıplak kalmış gibi mahcup, kalabalıkların arasında süzülüp uzaklaştı. Bu sırada Kılıç Ali ile göz göze geldiler:

- Adamı ter banyosundan kurtardık ama, yarın buna siyasi skandal demeye kalkarlar!

- Kalkarlarsa ne olur?..

- Onu da ben düşünecek değilim ya; Tevfik Rüştü bir kulp bulur; gel şimdi seninle Çankaya'ya gidelim de, ağaçların esintisinde bir kadeh bir şey içelim.

(Kılıç Ali Bey'den dinledim)

ATATÜRK İÇİN ÇAĞDAŞLARI NE DEDİLER?

Mustafa Kemal, olsa olsa, bin bir cepheli bir menşure benzer. Her cephe, başlı başına bir cihan manzarası verebilir.

Yunus Nadi (Altın Kitap, s. 18)

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Dâhi demek kâfi değildir.

Tarihte "büyük" namı verilenlerden daha büyük oldu. Zaferimizin ancak mucizeye kaldığını söylemişlerdi. Zaferi kazanan Hazreti Gazi, bir mucize-i rabbanidir.

Fatma Aliye

Bizde sevda-i vatan yoktu desem doğru olur. Yaktı dillerde o bir ateş-i sevdayı vatan.

Halil Nihat

Denilebilir ki, Cihan tarihinde hiçbir millî ve askerî Serdar, Gazi Mustafa Kemal gibi medeni ve siyasi bir halaskâr olamamıştır.

Raif Necdet

İki bin yıllık "Millî Tarih"imizin bu "Şaheseri" karşısında Ben de her Türk gibi, şükran ve minnetle müterafık bir gurur duyarım. Mustafa Kemal'i yetiştiren milletin her ferdi, kendisi için bundan bir gurur payı çıkarmakta haklıdır.

Köprülü Zade Fuat

Bir yabancı: "Hiçbir milletin tarihi, Türk İnkılabı kadar hızlı bir inkılabı kaydetmemiştir" diyor. Hiçbir insanın yaradılışı da, Mustafa Kemal Paşa'nın yaradılışı kadar, inkılapçılığının şartlarını bir araya getirmemişti.

İsmail Hakkı

Mustafa Kemal, zaferlerinin ve muvaffakiyetlerinin sırrını halkın ruhundan almış, zaferleri ve muvaffakiyetleri ile yine halkı mesut ve müreffeh etmeye çalışmıştır.

Ahmet Refik

Diyorum ki: "Türk Milleti Gazi'dir; Gazi, Türk Milletidir."

Hasan Âli Yücel

İçimizden yetişecek dehâ sahibi bir şair, bütün bir milletin hissiyatını ateşin ve huruşan bir Destan -

hamaset şeklinde terennüm edinceye kadar, bu hususta ne yazsak, büyük Müncimin yüce şanına nispetle pek sönük kalacaktır.

Hasan Tahsin (Ayntzade)

Gazi Paşa, Türkiye'nin bütün tarihinde mütalaa edilir. Onun büyük şahsiyetini -arzu buyurduğunuz gibi- mahdut bir kaç satırla mütalaa etmeyi, gayrimümkün addederim.

Recep Peker

Hızını İngiliz'den alan bir kavme karşı kılıcının şimşeği parıldatarak arşı, Bir millet kabil midir böyle öcünü alsın, sen, zafer göklerinde kanat vuran kartalsın.

Recaizade Ekrem

Ben, Mustafa Kemal'i herkesin anladığı gibi anlamam. Herkes indinde Mustafa Kemal, Türkiye'yi ölümden çekip alan yüceltilmesi gereken bir kahraman ve kurtarıcıdır.

Bence Mustafa Kemal, bundan bin defa büyüktür. Bu büyüklük, şimdiye kadar hiçbir ferde nasip olmamıştır. O büyüklüğü anlamak için esir memleketlerde yaşamak lâzımdır. (...) Yaptığı inkılapla, bir milyar halka bir "Oh" çektiren Mustafa Kemal, geçmiş ve şimdiki zamanın en büyük adamıdır.

Avram Galanti

Mustafa Kemal Paşa'nın büyüklüğü, mazi ile uzlaşmak sureti ile idare-i maslahat etmeye vaktimiz kalmadığını, açıkça görebilmesinde ve mazinin zincirlerini, şayanı hayret bir azim ve sınırsız bir cüretle, birer birer kırmasındadır.

Ahmet Emin Yalman

Reval'in "Hasta Adamı"nı, meşrutiyet şırıngaları ile halet-i nezi'den kurtarmıştı. Türkün, inkişaf kudretini baltalayan hurafeleri dimağımızdan çıkardı. Bugün yeni Türk, yeni hayatına taze bir duygu, kuvvetli fikir ve sağlam irade ile dâhil oluyor. Milletin müfekkiresine (düşünme yetisi) ruh ve iman aşılayan Büyük Gazi'ye binlerce minnet ve selam.

Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay

Fıtratın (yaradılış) birçok bedayi (güzellikler) vardır. Şüphe yok ki, en mükemmel insan, bütün o bedayiin fevkinde (üst) bir şaheserdir. Bu hükme, tam bir kanaat ile iştirak etmek için, Büyük Gazi'mizin mübeccel (yüce) huzurunda bulunmak kâfidir.

İbrahim Alaeddin (Gövsa)

Mustafa Kemal, büyük bir şairdir; fakat şiir yazan değil, şiir yapan bir şairdir.

Abdullah Cevdet

Büyük Gazi, "iman mütefekkiri" Niçe'nin dediği **"insanlığın Kemali"dir.** Onun azamet ve icraatı-

nı, gerçek boyutları ile ihata edebilmek için, inkılâp tarihimize, hiç olmazsa, elli sene ilerden bakmak lazım gelir.

Cenap Sahabettin

Gazi Paşa, yalnız Washington değildir. O, Türkiye'nin yabancılara karşı istiklal ve hâkimiyetini müdafaa etmekle kalmadı, aynı zamanda, Büyük Fransız İnkılabının temin ettiği hürriyeti de tesis etti.

Resulzade Mehmet Emin

Artık, yabancı kahramanlara tenezzül etmiyorum. Kendi kanımın ve kendi ırkımın yetiştirdiği, onların hepsinden ulvi, kendi vücuduma kavuştum. O herkesten çok benim kahramanımdır.

Mehmet Rauf

10 KASIM 1938:
SAAT 9.05 KIYAMET SAATİ

Demek öldün!. Matemin indi artık Bayrağa!. Demek, o mavi gökler sığabildi toprağa... Demek artık seninle başlayan bütün hayat, Çöküyor, ölüm denilen kara sularda... Fakat sen öldün de bu dünya, neden parçalanmıyor? Hayır, neden yıldızlar güneş gibi yanmıyor!. Hayır, neden sönmüyor, güneş de yıldızlar da!. Hâlâ türkü söylüyor, kalpsiz rüzgâr sularda; Hâlâ gökler, -müstebit bir hükümdar- hâli ile, şenlikler yaratıyor bütün ihtişamı ile, hâlâ sönmedi mehtap, hâlâ donmadı sular!...

Şu dakika ruhumda çıldırıyor gayyalar,
Şu dakika dünyayı ateşe versem de az!
Şu dakika duyduğum, hiçbir boşluğa sığmaz!.
İçimde isyan, ümit, tevekkül, teselliden bir mahşer...
Milyonların ağzı ile ağlıyor sana beşer,

Milyonların hayatı sende başladı çünkü.
O kadar enginsin sen, o kadar büyüksün ki;
Alnından öpmek için yıldızlar eğilecek!
Dünya senin türbene diz çökmeye gelecek!
Matemini tutacak, -değil Ben, değil Vatan-
Hatta adını duymuş yakından ve uzaktan,
Hatta cennet yaptığın bakımsız toprak bile,
Sana matem tutacak, gülü ile, çiçeği ile..
Alkış tutacak sana yıldızlar dolu sema,
Hayat bu vatan için ATATÜRK'tür daima!

İsmet Bozdağ